

helsinška povelja

simuliranje tranzicije

- “Oprost” za Nobelovca
- Ministarkini pečati
- Crkveni žig na civilno društvo

politički esej

Olga Popović Obradović
Radikalni koncept demokratije

teret zločina

Krvavo svedočenje o
Ovčari

sudbina državne zajednice

Korak po korak

odjeci tragedije u Osetiji

(Ne)obične paralele

ogled

Lažna predstava o
kontinuitetu (I)

povelja na licu mesta

Kikinda: Poslednji krug

izazovi globalizacije

Red debakla, red uspeha

in memoriam: Vladimir

Velebit

Poverenik dramatičnih i
neizvesnih vremena

umesto eseja

Nenad Daković
Paralelni život sa
zločinom

sport i propaganda

Ko nema državu – ima
“plave”

malo poznata istorija

Čuvari Dunava

**pogled
u prošlost
korak u
budućnost**

sadržaj

BROJ 77-78, AVGUST-SEPTEMBAR 2004, GODINA IX

uvodnik

Sonja Biserko

Pogled u prošlost – korak u budućnost 3

pogled u prošlost – korak u budućnost

Mirjana Mijačinić

Arhaično evropsko ostrvo 5

teret zločina

Bojan al Pinto-Brkić

Jesen rizika u Srbiji 7

Čedomir Jovanović

Napad na Ljajića ili na deo društva 8

Bojan Tončić

Krvavo svedočenje o Ovčari 9

politički esej

Olga Popović Obradović

Narodna država: radikalski koncept demokratije 11

simuliranje tranzicije

Teofil Pančić

“Oprost” za Nobelovca 13

Nastasja Radović

Početak i sredina jedne tužne priče 14

Slobodanka Ast

Ministarkini pečati 16

Bojana Oprijan Ilić

Crkveni žig na civilno društvo 18

tadićevo dopisivanje

Stipe Sikavica

Klečanje, sveće, kokus i ostalo 20

sudbina državne zajednice

Vojislava Vignjević

Korak po korak 21

odjeci tragedije u Osetiji

Stipe Sikavica

(Ne)obične paralele 22

ogled

Radoslav Ratković

Lažna predstava o kontinuitetu 24

povelja na licu mesta

G. Perunović Fijat

Kikinda: Poslednji krug 28

nova izdanja

Latinka Perović

Oštroumna analiza 30
(Sonja Biserko, Srbija na orijentu, 2004)

Dragoljub Petrović

Racionalni duh koji pleni objektivnošću 31
(Istorija Srba, Vladimir Ćorović, 2003)

izazovi globalizacije

Ljubiša Sekulić

Red debakla, red uspeha 32

in memoriam: Vladimir Velebit

Dragan Bisenić

Poverenik dramatičnih i neizvesnih vremena 34

kutak za kulturu

Zlatko Paković

Bez interpunkcije 35

umesto eseja

Nenad Daković

Paralelni život sa zločinom 36

sport i propaganda

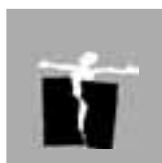
Ivan Mrđen

Ko nema državu – ima “plave” 37

malo poznata istorija

Olga Zirojević

Čuvari Dunava 39

HELSINŠKA POVELJA – glasilo Helsinškog odbora za ljudska prava u Srbiji, ISSN 1451-6195

Zmaj Jovina 7, Beograd; tel. 011/3032-408; fax. 636-429; e-mail: povelja@eunet.yu

Internet izdanje: <http://www.helsinki.org.yu>

Glavni urednik: Seška Stanojlović

Na naslovnoj strani: Karla del Ponte, Foto: Aleksandar Anđić

Ovaj broj Helsinške povelje štampan je zahvaljujući pomoći Fonda za otvoreno društvo iz Beograda.

PIŠE: SONJA BISERKO

Pogled u prošlost – korak u budućnost

Najpoznatija imena srpske kulturne i intelektualne elite zahtev Zapada prema Srbiji kvalifikuju kao “osobit oblik kolonizacije”; ona bi na ovaj prostor donela “kolonijalnu demokratiju”, kao iznuđen, veštačko nametnut oblik društvenog uređenja koje “nije rezultat prirodne evolucije date zemlje” i “njenih unutrašnjih uslova i zakonitosti”. Pothranjuje se teza da je Evropa “izgrađivala Jugoslaviju”, koju sada i “razgrađuje”. Druga teza je da će Evropa na putu svog ujedinjenja, ukoliko isključi Rusiju, “biti suočena sa muslimanskom većinom i samoupravnim muslimanskim kantonima ili američkim protektoratom”. Na proces globalizacije gleda se kao na proces razaranja “države – nacije i njene kulture”, odnosno kao na stvaranje “globalnog civilnog društva bez države”, tj. “države – providenja” koja bi se oslanjala na nešto poput “građanskog kodeksa”.

Ovakvo čitanje procesa globalizacije pokazuje suštinsko nerazumevanje i odbijanje novog međunarodnog poretka, koji nije stvar američkog imperijalizma, već izraz novih međunarodnih odnosa i ekonomsko-tehnološkog progressa, odnosno novog duha vremena. Lament nad državom – nacijom i njenom ekskluzivnom suverenosti u suštini je odbijanje procesa emancipacije i prihvatanje standarda koji garantuju slobodu svim zajednicama i pojedincima. Istovremeno, to je način da se spreči suočavanje i sankcionisanje ratnih zločina, i izbegavanje odgovornosti.

Pogrešno razumevanje svetskih procesa, što je u suštini i pozadina nedavnih ratova, Srbiju čini nesposobnom i nepripremljenom za proces normalizacije u regionu, bez čega Balkan ne može biti stabilan, niti može imati evropsku budućnost. Međunarodna zajednica je poslednjih godina uložila veliki napor da nađe odgovor na jugoslovensku krizu: od Haške konferencije 1991. do Pakta stabilnosti 1999. protekla je cela decenija. Sva međurešenja od Dejtonskog sporazuma, Rezolucije 1244. i Okvirnog sporazuma za Makedoniju su, ma koliko bila značajna u vreme kada su donošena, ipak bila samo polovična rešenja koja su ostavljala prostor za manipulaciju lokalnim akterima rata. Mirovni sporazumi nisu sami po sebi dovoljni za pomirenje. Osim političke volje za njihovu implementaciju, neophodna je i želja naroda da obnove suživot. Pitanje je, naravno, kako doći do toga.

Da bi Balkan ostvario svoju evropsku budućnost neophodno je već sada osmisliti mirovni projekat, poput Šumanovog

nakon Drugog svetskog rata za Evropu. Taj projekat pretpostavlja odbacivanje radikalnog nacionalizma i orijentaciju na “konstruktivnost i kolektivnost”, kroz solidarnost nacija u regionu. Podrazumeva i stvaranje novog kulturnog modela koji bi obuhvatio i iskustvo iz nedavnih ratova.

Kažnjavanje počinitelja zločina je jedan od načina za zacepljivanje dubokih rana koju je ratna politika ostavila narodima jugoslovenskog prostora, i jedna od pretpostavki za otvaranje regionalne perspektive. Bez shvatanja važnosti kažnjavanja zločina ne postoje ni pretpostavke za oprost. To je ujedno i jedina osnova za uspostavljanje poverenja među narodima koji će nadživeti političke režime i politiku zla, čija budućnost treba da se zasniva na odnosima nenasilja u rešavanju međusobnih spornih pitanja koja će se sigurno javljati i u budućnosti.

Međunarodni krivični sud u Hagu je zato jedna od temeljnih institucija koja pomaže narodima bivše Jugoslavije u stvaranju preduslova za, ne samo simboličko zadovoljenje pravde, nego i za u utvrđivanja istine o onome što se na ovom prostoru dogodilo u poslednjoj deceniji prošlog veka.

Desetogodišnja aktivnost Haškog tribunala i, naročito, dvogodišnje suđenje Slobodanu Miloševiću promenilo je percepciju relevantnosti ove institucije ne samo u Srbiji, već u regionu, pa i u svetu. Tužilaštvo je za dve godine uspešno dovelo dovoljno valjanih dokaza koji rekonstruišu ratnu politiku Slobodana Miloševića. To prvenstveno važi za njihove svedoke insajdere, svojevremeno glavne aktere velikosrpskog projekta, poput Biljane Plavšić i Milana Babića. Njihovo svedočenje i drugi prezentirani dokazi u velikoj meri poništavaju simplifikacije da je reč o građanskom, odnosno etničkom ili bratoubilačkom, ili verskom ratu. Bez obzira na organizovanu kolektivnu amneziju, kreiranje svojevrstne “politike sećanja”, srpska elita nije uspela u nastojanju da onemogući prodor sve poraznijih informacija o delovanju Miloševićevog režima na području bivše Jugoslavije. Zato je borba za interpretaciju postala nova forma srpskog nacionalizma, čiji je cilj relativizacija odgovornosti i deetnifikacija žrtava.

Za proteklih deset godina Srbija nije napravila napor da sa bilo kojom stranom u sukobu počne dijalog koji bi vodio istinskom pomirenju. Sa Hrvatskom je i dalje otvoreno niz pitanja bez čijeg rešenja nema normalizacije. Kada je o Bosni i Hercegovini reč, postoji inicijalna greška, jer je Dejtonski sporazum

u suštini značio poraz najveće žrtve ovdašnjih ratova, odnosno Muslimana. Sporazum je uvažio ratom stvoreno stanje, a ne principe pravde i pravednosti, pa tako nisu ni stvorene pretpostavke za proces normalizacije. RS je tvorevina stvorena na zločinu i to je činjenica koju ne treba prećutkivati.

Haški tribunal u tom pogledu ima veoma važnu ulogu. Prva suđenja i presude za zločin genocida treba sagledavati u istorijsko-pravnom kontekstu. Ubijanje Muslimana iz Srebrenice izvršeno je s genocidnom namerom, žrtve su bili Muslimani – muškarci svih uzrasta, uključujući decu i starce, koji su ubijani sistematski i metodično i isključivo zbog nacionalne pripadnosti.

U pravosnažnoj presudi Radislavu Krstiću, inače prvoj presudi Haškog tribunala za genocid (osuđen na 35 godina zatvora), stoji: "Među teškim zločinima koje ovaj Sud mora kazniti, zločin genocida je posebno izdvojen za osudu i kaznu. Ovaj zločin je stravičan u svom dometu; njegovi počinitelji traže uništenje čitave grupe ljudi. Oni koji upravljaju i vrše genocid žele uskratiti bogatstvo nacionalnosti, rasa, etniciteta i religija koje krase čovječanstvo. Ovo je zločin protiv cijelog čovječanstva, a njegova šteta se osjeća ne samo unutar grupe protiv koje je usmjeren, nego na ukupno stanovništvo zemlje".

Za genocid u BiH odgovorna je i međunarodna zajednica jer nije intervenisala, što je bila njena obaveza prema Konvenciji o genocidu. Zbog nespremnosti da interveniše, već početkom rata lansiran je termin "etničko čišćenje" kao eufemizam za faktičko stanje, najpre u Hrvatskoj – tzv. RSK – a zatim i u BiH, kada je tamo počeo planirani genocid. Radikalni srpski nacionalizam koji je tada bio na delu doprineo je stvaranju ekstremne političke klime, obeležavanju grupa ili kategorija određenih kao mete genocida, a sa medijskom propagandom nastojao se dobiti i legitimitet i opravdanje.

Nakon pada Slobodana Miloševića, posebno nakon njegovog transfera u Hag, Zapad je zbog sopstvene desetogodišnje frustracije tim istim Miloševićem istovremeno prihvatio "normalizaciju srpskog nacionalizma" i prebacivanje odgovornosti isključivo na Slobodana Miloševića, komunistu. Izostao je uvid u dublje korene srpskog nacionalizma, koji je kroz ceo XX vek ugrožavao opstanak bivše Jugoslavije, i koji je bio glavni uzrok njenog raspada. Koalicija DOS, koja je smenila Miloševića, raspala se upravo na pitanju diskontinuiteta sa prethodnom politikom. Premijer Zoran Đinđić ubijen je zbog autonomnosti i odlučnosti koju je manifestovao upravo na saradnji sa Haškim tribunalom, a koja je potpuno prekinuta nakon njegovog ubistva. Vojislav Koštunica je od početka insistirao na legalizmu, što je u praksi značilo očuvanje kontinuiteta sa politikom prethodnog režima; Koštunica istovremeno simboliše preovlađujuću percepciju u srpskom društvu. Prećutkivanje zločina, glorifikovanje zločinaca poput Mladića i Karadžića, te Vojske koja je najodgovornija za jugoslovensku dramu, je politika sadašnje vlasti. Srpski nacionalisti i sada veruju u svoj projekat i njegovu realizaciju; samo čekaju nove međunarodne okolnosti u kojima bi došlo do prekompozicije Balkana koja bi dala sasvim novu definiciju desetogodišnjih ratova. Bio bi to rat za etničke države, kao što je, svojevremeno, rekao Dobrica Ćosić: "nemamo zašto lamentirati, jer smo stvorili etničku državu. Doduše njene granice još nisu definisane..."

Odnos srpskih nacionalista prema vlastitoj prošlosti i objektivno proživljena stradanja karakteriše, nažalost, zloupotreba, koja se ogleda u prikazivanju vlastitog naroda kao žrtve, uz pokušaj relativizacije vlastite odgovornosti. Javnom scenom dominira "konkurencija žrtvama", što onemogućava suočavanje sa istinom i sveukupnim bilansom proizvedene katastrofe. U Srbiji dominira teza da su jugoslovenski ratovi bili posledica zavere velikih sila protiv Srbije, odnosno raspad Jugoslavije se isključivo tretira kao rezultat politike spoljnih činilaca, pa se u javnosti sugerise da postoji sukob "srpskog i zapadnog viđenja", koja su prilično suprotstavljena i međusobno isključiva bez mogućnosti da se "dve verzije usklade na srpsko zadovoljstvo". Rezultat takvog shvatanja stvara otpor prema međunarodnoj zajednici. Početak odbrane Slobodana Miloševića samo je potvrdio i učvrstio ovaj stav. Ne treba pominjati da je njegova odbrana napisana u Beogradu upravo od strane onih koji su mu u predvečerje rata obezbedili argumentaciju za rat. Indikativno je u tom smislu svedočenje jednog od njegovih tadašnjih glavnih savetnik, profesora Pravnog fakulteta Smilje Avramov.

Da bi se uopšte otvorila rasprava o nedavnoj prošlosti, odnosno o ratovima na teritoriji bivše Jugoslavije neophodni su neki preduslovi. Pre svega, raskid sa politikom stvaranja Velike Srbije, odnosno politikom zločina. U Srbiji takvih naznaka još nema. Premijer Zoran Đinđić, koji je pokazao svest o tome da put u Evropu (koja ima sopstveno iskustvo u tom smislu) nije moguć bez raskida sa tom politikom, je zbog toga ubijen. Sadašnja vlada u Srbiji "ne zna gde se krije Ratko Mladić", a njen odnos prema Haškom tribunalu pokazuje da politika Slobodana Miloševića nije napuštena, i da su samo promenjeni njeni nosioci. Odbijanje saradnje sa Haškim tribunalom a time i individualizacije zločina, nosi opasan rizik da se krivica pojedinaca pretvori u kolektivnu krivicu. Zato je važno raspravljati o politici koja je vodila u zločin i osuditi ga, a stvari nazvati pravim imenom, bez relativizovanja.

Prilika za suočavanje koja je stvorena Srbiji suđenjem Slobodanu Miloševiću, je, nažalost, propuštena. Ona je istovremeno bila šansa da se srbijansko društvo distancira od politike Slobodana Miloševića i time izbegne nametanje kolektivne krivice. Srpska elita to ne prihvata. Ona sprečava kristalizaciju takve vrste. Ona ne brani Slobodana Miloševića, već sebe i politiku vođenu u ime "viših nacionalnih interesa". Krivica će ostati kolektivna sve dok sudovi u regionu, u ovom slučaju u Srbiji, ne počnu ozbiljno da procesuiraju ratne zločine.

Tek kad društvo postane dovoljno otvoreno i slobodno da pogleda unazad – ali ne sa stanovišta žrtve ili zločinca, nego sa stanovišta kritičara – tek tada duhovi prošlosti mogu biti sahranjeni.

Kao demokratski nezrelo društvo, Srbija i dalje dozvoljava da se njome vlada – bilo da je reč o autoritarnom pojedincu, vojsci, crkvi ili kulturnoj eliti. To je i osnovni razlog što Srbija ne poseduje unutrašnju snagu da se suoči sa sopstvenim likom iz devedesetih godina prošlog veka. Zato je pitanje usvajanja načela ljudskih prava koja u temelju imaju pojedinca a ne kolektivitet, od ključne važnosti za ovaj region. Nažalost, u našem regionu do toga dolazimo međunarodnom prinudom.

Arhaično evropsko ostrvo

MIRJANA MIJAČINOVIĆ

Mislim da je u Miloševićovo vreme Srbija, zapravo, bila jedina autoritarna država u Evropi, u kojoj se kultura shvatala kao jedan od stubova društva. Politika je pravila njenu vojnu strategiju rata, dok je kultura indukovala ideologiju rata. I one su se uzajamno podržavale na način kako kultura funkcionise i u totalitarnim društvima. Pojednostavljeno rečeno, ona jeste bila jedan oblik propagande. Sada, danas mi smo tipično tranziciono društvo. I kao svako tranziciono društvo, ono nema novca za kulturu, zato što ima prećih potreba. I ona je puštena niz vodu. E sada, dok ste u Miloševićovo vreme vi imali nešto što se naziva podzemnom, tom underground, počev od beogradskog kruga, završno do Centra za kulturnu dekontaminaciju, to je bilo na margini, ali to je imalo izvesni smisao, nekakvo dostojanstvo, barem za one koji su u tome učestvovali. To nije imalo dejstva. Autoritarni režim počiva na konsenzusu. On nije isto što i totalitarni sistem. Totalitarni sistem počiva na prinudi i njegovi podanici, zapravo, ne daju saglasnost tom sistemu, već on prinudom njih održava u miru. Autoritarni sistem, kao što je bio Milošević, on je počivao na konsenzusu, na saglasnosti većine ljudi sa zvaničnom politikom. I on, dakle, čak i sve te otpore, sav taj underground bilo kako shvaćen, politički, ne znam ni ja koji, jednostavno je marginalizovao, njega on nije zanimao, njemu nije bio opasan. I on zato nije ni u svesti podanika imao onu privlačnost koji ima zabranjena stvar. I zbog toga nije imao niti dejstva. I svi oni koji su radili u tome imali su tu podmuklu svest da rade uzalud. Jer, mnogo je teže probiti taj zid saglasnosti sa vladajućim sistemom nego strah. Mi koji smo činili taj krug – da kažem mi, možda sam mu na neki način pripadala – zapravo smo radili, ako dobro pogledate, zbog svog sopstvenog mentalnog i moralnog zdravlja, gotovo sa svešću da to ne izlazi iz tog kruga. Upravo, zbog te ogromne saglasnosti, tu ne treba poreći, Srbi su prihvatili potpuno mirnu jednu zločinačku politiku. Oni su njoj dali. I tek kad su bili već sami egzistencijalno ozbiljno ugroženi, oni su pružili otpor, ali ne sa svešću o politici nego gotovo jednim instinktom samoodržanja – da se mora nešto uraditi protivu tog režima. I kada je on pao, to nije nimalo njima dalo svest o tom sistemu i zato do promene nije moglo doći. Do ozbiljne promene nije moglo doći, jer se oni nisu pobunili iz saznanja o dejstvu nego prosto iz jednostavne činjenice, pošto se nije moglo više živeti, u normalnom znače-

nju reći, doslovno – egzistencijalno. Oni su bili ugroženi kao fizička bića, gotovo bi se moglo reći. Nisu bili ugroženi u svom pogledu na stvar.

Nacionalizam, on se stvarno hrani idejom o neprijatelju. To nema sumnje. Ako pogledamo prethodno razdoblje, uvek ćete imati tog tzv. privilegovanog neprijatelja, koji tu služi da vas istovremeno zastraši. Nacionalizam i počiva na strahu i zavisti. Dakle, vi ste imali stalno tog neprijatelja koji je samo menjao svoje lice, pogledaj – od Hrvata, Muslimana, Albanaca. I na kraju, vi ste došli u situaciju da nemate lako identifikovanog neprijatelja sada, u ovom času. A morate taj fantazam da pothranjujete, jednostavno zato što pothranjivanjem tih fantazama vi držite svet u izvesnom obliku neslobode, jer strah jeste način da čovek prestane da bude slobodan. Pošto ste iscrpili sve okolne neprijatelje, pošto ste konačno apsolvirali to pitanje neprijatelja, vi ga doslovno sada izmišljate. Da li se vi sećate da neposredno posle 2000. vi ste imali jedan nagli talas antisemitizma, i to nagli talas antisemitizma u zemlji u kojoj jedva da imate Jevrejina. Ali, to je taj fantazam, to je ta potreba za neprijateljem na koga vi upirete prst, jer je on taj koji vama, zapravo, sprečava vašu sreću. Ja sam stalno govorila i smatram da nacionalizam uistinu se zasniva na mitu o mogućnosti sreće, što će reći – vi biste bili srećni da nema nekoga ko vam tu sreću sprečava. Ja se čak i pitam – kako se može biti na vlasti, a biti tako ograničen? Kako ne shvatiti koliko je opasno, kako je uistinu opasno negovati tu vrstu osećanja? Mi negujemo – dakle, politički, sa političkog vrha, ako hoćete – tu našu nesposobnost da se menjamo, da se prilagođavamo. I to je jedna opasna igra sa lošim stranama ljudske prirode. To je stvarno jedna opasna igra. Jer, ljudima je najlakše da budu varvari. I mi taj ljudski instinkt za varvarstvom politički održavamo. Vi sa jedne strane dopuštate ljudima da se u svom sopstvenom životu privatno ponašaju slobodno kao varvari. Oni su varvari u odnosu jedni na druge. Naš je život nepodnošljiv u okvirima kuće, u okvirima porodice, u okvirima grada. Vama se svaka neprijatnost može dogoditi. Vama je dopušteno da se spram drugog ponašate uistinu kao varvari. A šta vama nije dopušteno? To je da postanete slobodno biće koje slobodno razmišlja, koje pokušava da bude razumno u svojim procenama i koji uspeva da razume signale koje mu šalje društvo. Vi ga sprečavate da razume društvo.

Čak pokušavam da objasnim – zašto je njima potrebno toliko prisustvo crkve? Čini mi se da je to to. Da oni, ustvari, u instituciji crkve sad hoće da pronađu jednu autoritarnu instituciju, na koju će preneti tu autoritarnost koje se oni sami stide. I oni izigravaju demokrate, a hteli bi da, u stvari, prenesu na crkvu i da joj daju pravo da se pokaže kao autoritarna institucija, koja će moralno oblikovati biće kao neslobodna bića. I oni sada uvode pre svega, kao što vidite, jedan zakon, zakon o verama, koji je diskriminatorски u odnosu na ostale vere. Drugo, odjednom tu instituciju stavlja u povlašćeni položaj. Taj zakon se usuđuje da tim ljudima daje pravo da čine stvari za koje neće snositi posledice, to znači – dati im nekakav imunitet, a da pritom imate crkvu koja je tolike beščasne stvari za poslednjih 10-12 godina činila. Što će reći – dajete svesno određenu moć i prenosite deo vlasti na nju, jer iza toga ne stoji čak ni nekakva religiozna uverenja. Daje se moć jednoj instituciji koja tek treba da formira fanatike. Znači, oni stvaraju i širom otvaraju vrata jednom fanatizmu, što će reći – pripremanju naroda na fanatizam. A da je istovremeno, naša crkva pokazala takvu nehumanost, takvu nesolidarnost sa patnjama i takvu želju za moć, da je to prosto zastrašujuće. Vi imate, u krajnjoj liniji, veliku crkvu svetoga Save, koja pre svega, ako je dobro pogledate, liči na jedno veliko skorojevićsko kupatilo, a da preko puta nje vidite jednu instituciju uistinu od presudno nacionalnog značaja, to je Narodna biblioteka koja se raspada, dakle – raspada se ono što čini, ako hoćete, racionalnu osnovu jednoga naroda. Ta racionalna osnova je ona iz koje se može krenuti u racionalno ako želite ili možete preći bez te racionalne osnove vi ste šizofreno biće. Svojom racionalnošću možete sebi dozvoliti luksuz ekskursa u metafizičko i racionalno. Ali, bez racionalne osnove, stvarno ste ne samo socijalno neupotrebljivi nego ste i opasni, kao što je svaki paranoik opasan.

Naš odnos prema vlasti je jasno podanički i bez prekida je bio jasno podanički, ne samo u Miloševićovo vreme. Kada ste imali jednog predstavnika vlasti kao što je bio Đinđić, koji nije od vas zahtevao podanički odnos... On se prema vama odnosio kao prema slobodnim bićima i bio je verovatno jedan od retkih političara koji nije bio demagog. Što će reći – osoba koja je naprosto vrlo često išla “prstom u oko” tom istom narodu, takav je čovek ovde stradao, zato što se nije koristio dvema stvarima – zastrašivanjem s jedne strane, a s druge strane – laskanjem. To su dve stvari koje je on isključio iz svog političkog programa, smatrajući da smo dorasli da prosudimo razumom vrednost izvesne političke orijentacije. Mi za to nismo sposobni. Zato ja mislim... postoji jedan jedini način, a to je jedan pokušaj i to vrlo žestok koji će imati privid represije, a nije represija, što ćete da indukujete izvesnu istinu onako, sa istom snagom kakvom ste im ispirali mozak. Što će reći – vi im morate predočiti u jako visokim dozama neke istine, neka dokumenta, neke stvari koje su... E, to se samo radi sa instance vlasti i njenih medija, njene moći. Ako ta vlast – ova

sad, za koju ne znam koliko će trajati i koja za to nije sposobna - ne shvati da ona mora edukovati jedan zaluđeni narod, ali ne samo uz pomoć nevladinih organizacija, jer one nemaju taj potrebni autoritet u ovom arhaičnom narodu... ako ona ne shvati da ima ulogu edukacije i privođenja nekim jasnim istinama i nekim saznanjima u koje se ne može sumnjati, koja ne podležu relativizaciji, onda svemu ovome, nema spasa. Bićemo samo jedna arhaična oaza koja može koristiti – to sam negde pročitala ili je to neko rekao – kao što je Kuba koristila Americi. Evo, gospodo, ovako ćete živeti i bićete ovo što je Kuba, ako se ne budete ponašali kako treba, ako ne budete razumna bića i ako ne budete procenili šta valja. E pa, mi možemo završiti kao jedno od takvih ostrva, koje će celoj Evropi i Zapadnoj, a prvom redu i Istočnoj, koja tek ulazi u taj težak posao privikavanja na neka pravila, služiti kao primer. Evo, gospodo, evo vam zoološkog vrta. Vidite kako izgleda kad se čovek ogreši o neka normalna pravila i neka opšte važeća pravila. Možda će nas prepustiti tome.

Ja mislim da se inače udeo iskrenosti i istinitosti u ljudskim, dakle i u državničkim odnosima nipodaštava. Uvek se čini da je jednostavnije postići neki rezultat uz pomoć laži, izvesne mistifikacije ili poluistine. I time se, ako hoćete, unižava narod, time što, navodno, nije sposoban da prihvati istinu. Oni stvarno misle da ta istina može biti frustrirajuća, da ona može biti obeshrabrujuća. Zar oni stvarno nemaju dokumente koji pokazuju da je 800.000 Albanaca u roku od nekoliko dana proterano sa teritorije Kosova, da su im uzeta sva dokumenta? Zašto se ne pokaže šta je sve učinjeno? Zašto se ne pokuša naći među srpskim izbeglicama koje su ovde neko ko će posvedočiti šta se radilo Albancima? Kad bi se to pokazalo, čitava bi situacija sa Kosovom, ne njegovim statusom politički gledano, nego na jednom psihološkom, na moralnom nivou bila jasnija, jer se stvari ne mogu rešavati bez uvida u uzroke. Ako govorimo o tri meseca bombardovanja – sad apsolutno ne govorim o tome da li je ono bilo pravično ili ne, samo znam da je ono dovelo do Miloševićevog kraja. Ono je dovelo do Miloševićevog kraja u prvom redu, a ne naša pobuna koja je usledila godinu dana posle toga. Dakle, vi nikada nećete objasniti to i tu mitizaciju toga bombardovanja, tromesečnog bombardovanja, ako ne predočite da je Sarajevo tri i po godine bilo pod najstravičnijom opsadom, da su ti ljudi bili u nekoj vrsti najstravičnijeg logora, da je njihov život bio stavljen na kocku svaki put kada su izašli iz zgrade. A mi smo za vreme bombardovanja tokom tri meseca imali elegantno upozoravanje da će doći bombarderi, uz najavu sirena i mogli smo se skloniti. Nas niko nije vrebao svake sekunde našega života, što danju, što noću. Ako mi ne možemo da shvatimo patnje toga sveta i da ih uporedimo i da dovedemo te stvari u vezu, onda smo mi sedam miliona čudovišta. A ja stvarno mislim da mi nismo sedam miliona čudovišta. ■

(intervju za Radio Dojče vele)

Jesen rizika u Srbiji

PIŠE: BOJAN AL PINTO-BRKIĆ

Srbija koja je svom podmlatku podarila Ljiljanu Čolić, *agnus Dei* u liku popečiteljke prosvetiteljstva, verovatno planira neko iznenađenje i za starije generacije. Ne treba biti veliki poznavalac spoljnopolitičkih prilika da bi shvatili da je došlo krajnje vreme da prestanemo da zamajavamo međunarodnu zajednicu oprečnim stavovima o činjenici da se određen broj ljudi optuženih za ratne zločine pred Haškim tribunalom nalazi na teritoriji naše zemlje. Četiri godine posle prodemokratskih promena, vlada premijera Vojislava Koštunice moraće da odgovori na jednostavno pitanje - gde se nalaze optuženi, pre svih Ratko Mladić i Radovan Karadžić, i šta s njima valja činiti. Izgovore tipa "mi bismo ih uhapsili, al' ne možemo da ih nađemo" niko više nije spreman da sluša. Vlasti to dobro znaju. One će, takođe, morati da kažu građanima kojim putem vode Srbiju: putem evropeizacije i normalnog života svih ili putem samoizolacije multikulturalne zajednice onih koji su ubijali i raspamećivali i njihovih talaca.

Odnosi na političkoj sceni su, po prvi put, toliko ogoljeni da je posmatračima prosto neprijatno. Premijer Koštunica, čija se vlada drži o nevoljnosti građana da ponovo izlaze na birališta, ne može da se zakloni omiljenim listom "sve će se unormaliti čim donesemo novi ustav", a koalicioni partneri u vladi, G17 plus i SPO, ne mogu da nastave da drže lukrativne resore i izigravaju vlast dok njihov rejting teži nuli, što su pokazali lokalni izbori; o Velimiru Iliću se ionako ne može razmišljati u sferi pristojnog. Predsednik Boris Tadić i njegova DS nalaze se pred kockarskim izborom: udahnuti život komatizovanoj vladi ili profitirati na njenoj ostavštini. Ulog je stabilnost zemlje.

Nije nikakva tajna da radikali koji su zaboravili Šešelja, priželjkuju izbore računajući na demotivisanost racionalnijeg dela elektorata, a socijalisti kojima Milošević i dalje dosađuje, sanjaju o nacionalnom konsenzusu o povratku u neslavnu prošlost. Izručenje optuženih za ratne zločine nameće se kao podsticaj za ozbiljno prekomponovanje javne scene, jer ako organizatori i nalogodavci pokolja ne budu više deo problema, logički posmatrano, nije nemoguće da postanu deo rešenja. Uz rizik da ću se bespotrebno izbrbljati, želim da naglasim da će i samoproklamovanim zaštitnicima nacije biti mnogo lakodnije da brane optužene za ratne zločine kada oni budu sedeli u zatvoru Ševeningen, nego kad predstavljaju prepreku za bolji život građana. Pogledajte samo primere iz najbližeg okruženja: Milo Đukanović, kome se ima dosta toga prigovoriti za

sponzorisanje opsade Dubrovnika, poslao je generala Pavla Strugara u Hag luksuznim avionom crnogorske vlade i učinio sve da ovaj bude tretiran kao veliki junak, a vlada Iva Sanadera, iz HDZ, započela je mandat spakovavši heroje Domoinskog rata i poklonivši im avionske karte za duži odmor u Holandiji, sa otvorenim datumima povratka.

Srbija, možda, još uvek može da sačuva ostatke ponosa svojih građana i četvorice optuženih generala (Lukića, Đorđevića, Pavkovića i Lazarevića), ako njene vlasti odmah uhapsi i izruči Ratka Mladića i Radovana Karadžića. Koštuničina je vlada, prema zakonu i međunarodnim ugovorima koji su važeći, vlasna da izvede optužene za ratne zločine pred lice pravde, samo se, eto, nešto usteže. Ne odgovara joj pažnja medija usredsređena na taj izuzetno važan problem. Kad bi Mladić i Karadžić imali adresu prebivališta u Hagu - neki stan koji su iznajmljivali kao studenti ili kuću na periferiji koju su sagradili od plate u državnoj službi - mogli bi da se niotkuda pojave, zatraže da se predaju Karli del Ponte i onda pred sudom iznesu svoju verziju rata u Bosni i Hercegovini, sa kojim oni, inače, nemaju ništa. I, niko ne bi insistirao na tome gde su se skrivali sve ove godine, ni ko im je pomagao. Prošlo je sa Legijom, zar ne? Nezgodna je ta Evropa otvorenih granica. Čuj, otvorenih granica... Da su stvarno otvorene, niko ne bi mogao da optuži srbijanske vlasti za nedovoljnu saradnju sa Haškim tribunalom, već bi se govorilo kako Ratko i Radovan obmotani čaršavima idu ka Hagu, ali do te Holandije ima mnogo mostova. Javili bi se oni ranije, nego im je Ričard Holbruk rekao da se pritaje neko vreme, pošto im je život u opasnosti, a hteli su da budu sigurni da će Džordž W. Buš biti ponovo izabran za predsednika, čime bi kamarili koja je stvorila mit o njihovoj krivici za još neko vreme bilo onemogućeno da se useli u Belu kuću. Progurala bi to Evropa. Baš.

Pred vladom premijera Koštunice je izrazito nezgodan period. Kresanje javnih rashoda, pretočeno u zakon o rebalansu budžeta, pojaviće se u parlamentu sredinom oktobra. Izjašnjavanje o tom zakonu predstavljace istovremeno i izjašnjavanje o nepoverenju vladi. Socijalisti, na čijoj podršci počiva ova manjinska koaliciona vlada, davno su saopštili da je, što se njih tiče, vlada dobra dok se odupire pritiscima iz sveta i ne izručuje optužene za ratne zločine. Pomisao da bi oni podržavali koaliciju DSS-G17+-SPO-NS koja bi na bilo koji način učestvovala u hapšenju i izručenju Mladića i Karadžića spada u domen fikcije. Isto važi i za iznenadni izliv ljubavi radikala pre-

ma DSS. Drugim rečima, ostanak Koštunice na vlasti zavisi od podrške DS koja mu nije mnogo naklonjena. Njegovi razgovori sa predsednikom Tadićem, koji su navodno bili posvećeni razmatranju postizborne koalicije na lokalnom nivou u Beogradu i drugim gradovima i opštinama, vođeni su pod pritiskom mnogo težih problema od toga ko će voditi vodovod, a ko kanalizaciju u zemlji u kojoj moral odavno podseća na žabokrečinu. Koštunici je potrebna Tadićeva podrška za opstanak vlade, premda je nejasno da li Tadić može govoriti u ime cele DS. Ako se nešto promeni po pitanju statusa Mladića i Karadžića, premijer bi eventualno mogao da se nada i pobuni unutar DSS. Bivše pristalice Miloševića, koje su posle promena 2000. godine kadrovske ojačale DSS, a neki su se dokopali i državnih portfelja, jedva bi dočekale "moralnu osnovu" da puste Koštunicu, čoveka čiji liderski potencijal ne leži u odlučnosti, niz vodu. Lako bi se moglo dogoditi da manjinska vlada padne zbog izostanka podrške u strankama koje čine njenu osnovu u parlamentu.

Pažljiviji će politički analitičari primetiti da srbijanski premijer poslednjih nedelja previše govori o potrebi rešavanja problema nastalih u saradnji sa Haškim tribunalom na nivou državne zajednice. Koštunica je, jednom, otišao i dalje, pokušavši da prenese deo odgovornosti na Crnu Goru, ali mu se to brzo obilo o glavu. Đukanović je u intervjuu bečkom dnevniku *Die Presse* izjavio kako je Crna Gora talac Srbije koja neće u Evropu, a crnogorski članovi nacionalnog saveta za ismevanje

ideala pravde namah su podneli ostavke ne želeći da proniknu u dubinu reči srbijanskog premijera, to jest da razumeju njegovu molbu da hapšenje i izručenje optuženih za ratne zločine izvrše organi državne zajednice, koji za to nisu vlasni, osim ako se rastegljivo ne tumači odredba ustavne povelje koja kaže da organi Srbije i Crne Gore imaju obavezu da štite interese i Srbije i Crne Gore. Onda bi on mogao da se malo pravi neobaštećenim, da se malo duri, ali na kraju ne bi imao drugo nego da nastavi sa poslom kao da se ništa strašno nije dogodilo i "da ubrza rad na pripremi novog ustava". Pod nastavljanjem sa poslom, podrazumeva se usvajanje rebalansa budžeta u parlamentu, što bi podržala DS, kojoj treba podrška DSS u drugom krugu lokalnih izbora, navodno zbog zahteva MMF i Svetske banke. Koštunica i Tadić se vrlo dobro razumeju, što su na svojoj koži prvi osetili prvaci DSS u Vojvodini, koji su pomislili da bi im više pogodovala koalicija sa radikalima - svilen gajtan iz Beograda je stigao pre nego što je završen jedan od sastanaka predsednika i premijera. Ovo novo vođstvo Srbije ne bi trebalo da predstavlja nikakvo iznenađenje ako se zna da je Tadić odavno figurirao kao naslednik pokojnog Zorana Đinđića koji bi najviše pogodio DSS, a predsednik je bio na ledu u svojoj stranici upravo zbog protivljenja politici konfrontacije sa premijerovom strankom. Iznenađenje bi bilo da politički savez DS-DSS učini sve potrebne korake koji bi Srbiju četiri godine nakon prodemokratskih promena izvukli iz privida normalnosti. ■

Napad na Ljajića ili na deo društva

ČEDOMIR JOVANOVIĆ
U EMISIJI "KAŽIPRST" RADIJA B92.

Kao i u svemu što se dešava, uvek morate tražiti motiv. Ja vidim motiv u poslu kojim se bavi gospodin Ljajić. Naravno da ni mi, kao oni koji komentarišemo sada tu informaciju, ne možemo reći mnogo više od onoga što je saopšteno zvanično, bilo kroz ono što zna gospodin Ljajić, bilo kroz izjavu Zorana Živkovića, ili kroz saopštenje koje je indirektno preneo "Blic", odnosno izjavu visokog zvaničnika MUP. Ali, jasno je kojim poslom se bavi gospodin Ljajić. Ne verujem da je bilo šta drugo moglo da bude toliko ozbiljno da bi neko pokušao na takav način da rešava probleme koje, eventualno, ima u odnosu sa gospodinom Ljajićem. Dakle, Rasim Ljajić je predsednik manjinske partije i istovremeno predsednik Saveta za saradnju sa Haškim tribunalom. I jedan i drugi posao, koji njega definišu kao ličnost, vrlo su ozbiljni. Mislim da je i u jednom i u drugom slučaju Rasim Ljajić nekorektno izolovan i ostavljen u "brisanom prostoru". Hajde, da, na prvi pogled, zaboravimo te međustranačke razmirice. Koliško god one bile radikalne i ekstremne, svi smo svedoci onog što se desilo u Pazaru pre dve nedelje. Ali, nene je zapanjila činjenica koja je praktično prošla bez ijednog komentara, a koja se vezuje za onu famoznu listu koja je napravljena u Pazaru mesec dana pre lokalnih izbora, pod imenom - "Svi na jednu stranu". To je bila lista koja je tre-

balo da okupi srpske partije. I to je bila lista koja je trebalo za sebe da veže srpske glasove. To je radikalizacija političkih prilika u tom politički vrlo problematičnom delu našeg društva, koja je mene odmah asocijala na nezgodan položaj Rasima Ljajića. On je u vladi koju ekstremisti nazivam srpskom vladom a, s druge strane, nije dobar da bude, recimo, na koalicionoj listi nekih demokratskih snaga. Dakle, ja mislim da je on kao čovek u dva slučaja zaista izolovan i ostavljen, kao što sam rekao, na "brisanom prostoru". Mislim da bismo kao društvo tome morali da poklonimo mnogo više pažnje nego novinskim napisima, koji nam izgledaju potpuno uobičajeno. Mi smo se navikli na to da čitamo u novinama kako je neko planirana žrtva, kako je neko izbegao atentat, kako je neko ubijen, kako je neko završio u jami s krečom. To je, samo po sebi, deformisalo nas kao društvo. Ali, ovo su užasne informacije i mi preko toga ne možemo preći tek tako. Rasim Ljajić je čovek koji dve godine simbolizuje tu saradnju sa Haškim tribunalom. Saradnja sa Haškim tribunalom, u suštini, jeste proces radikalnog redefinisavanja naše prošlosti i proces kojim se Srbija menja uz mnogo otpora, s mnogo problema. Ali, kada čovek koji predse-dava Savetu za saradnju sa Haškim tribunalom, zbog toga što niko drugi tako nešto nije hteo ili nije smeo, dođe u poziciju u kojoj se on nalazi onda ja to posmatram kao ogružavanje svih nas. I možda je to nekome čudno, ali za mene ovo nije pretnja jednom čoveku. Za mene je ovo pretnja delu društva koje misli da može da živi tolerantno, delu društva koje misli da treba da se povezuje sa svetom, i delu društva koje je vezano za politiku, u kojoj se kao jedan od protagonista pojavljuje gospodin Ljajić već nekoliko poslednjih godina, manje ili više značajno, ali u poslednje vreme neprijatno isturen.

Krvavo svedočenje o Ovčari

PIŠE: BOJAN TONČIĆ

Bez obzira na to kakva će biti presuda sedamnaestorici optuženih za ratni zločin posmatračima suđenja ostaće u sećanju specifičan način odbrane gotovo svih koji su izašli pred Veće za ratne zločine Okružnog suda u Beogradu – rekli su da su se na mestu zločina našli iz radoznalosti

Najpre suočenjem optuženih i svedoka saradnika, a potom potresnim svedočenjem novinara Jovana Dulovića koji je bio i haški svedok u procesu protiv Slobodana Miloševića nastavljen je svedočenje optuženima za ratni zločin, mučenje i ubistvo najmanje 192 ratna zarobljenika na Poljoprivrednom dobru "Ovčara" kod Vukovara, 19. novembra 1991. godine.

Bez prisustva javnosti svedočili su i ispitivani svedoci saradnici. Novinarima i stručnoj javnosti ostalo je nejasno kako je moguće da njihova imena osvanu na naslovnim stranama dnevnih novina. Oba svedoka saradnika bila su najpre optužena, ali su u istrazi detaljno opisali brojne detalje i počinioc zločina, te su dobili drugačiji status. Prethodno je, u nastavku glavne rasprave odbranu iznelo još dvoje, od ukupno 17 optuženih u postupku. Miroslav Đanković i Nada Kalaba su, braneći se, optužili prvog svedoka-saradnika da je "patološki ubica", odnosno da im je "napakovao" zločin kako bi se izvuкао od sudskog gonjenja.

Tipovi za psihijatriju: Posmatrači, novinari, predstavnici domaćih i stranih nevladinih organizacija i neki advokat, slažu se da je najubedljivije bilo svedočenje Jovana Dulovića, novinara *Vremena* koji je svedočio i pred Haškim tribunalom. Bilo je u duhu njegovog napisa iz *Vremena* objavljenog pod naslovom "Krvava priča". Po njegovoj oceni, "glavnu reč u Vukovarskoj operaciji vodile su formacije koje je označio kao "teritorijalci dobrovoljci, paravojska" koju je nazvao "šešeljevcima". Ocena svedoka Dulovića je da, kako je rekao, ljudi koji su ubijali na Ovčari predstavljaju "spektar tipova za psihijatriju".

Zarobljenici su, po Dulovićevom svedočenju, ubijani od 19 sati 18. novembra, do jedan sat po ponoći sledećeg dana. Dulović je svedočio na osnovu onoga što je čuo od dobrovoljaca. Ispričao je da se dobrovoljac iz Smedereva Slaviša Pavlović hvalio kako su od 19 sati do 1. 00 po ponoći ubijali zarobljenike koji su "molili i plakali".

Dulović je pred Sudom preneo i reči izvesne dobrovoljke Dragice – Dace iz Novog Sada koja je kasnije poginula u Bosni i Hercegovini, koja je pričala da je haški optuženik Veselin Šlijančanin zahtevao od nje da učestvuje u ubijanju poslednjeg zarobljenika, kako bi isprobala njegovu novu pušku, skraćeni "kalašnjikov".

"Nešto se zaista desilo", čuo je Jovan Dulović od optuženog Stanka Vujanovića, ali i haškog optuženika Miroslava

Radića, kapetana JNA. Ubistvima su se hvalili još neki ljudi sa kojima je razgovarao, a Vojislav Šešelj je u Vukovaru uoči zločina na "Ovčari" rekao da "nijedan ustaša ne sme živ da izađe iz Vukovara".

Kao primer neljudskog ponašanja Dulović je opisao i Ivicu Andrića, zvanog Đetić koji je kasnije poginuo u Bosni.

"Pričao je da je bio na Ovčari. Došao je te večeri pripit, bila su i dva oficira za stolom. Razmetao se pričom o ubijanju, a u jednom trenutku je zavukao ruku u džep pantalona i pozvao Nadu Kalabu kojoj je obesio zlatni lančić oko vrata. Potom je izvadio i zlatno prstenje i nataknuo ih oficirima na prste. Bilo je jasno da su to stvari donesene sa stratišta. Potom je kazao da meni ništa nije poklonio, hteo mi je dati neko zlato, ali sam se – sve osjećajući mučninu – uspeo izvući izgovorom da sam alergičan na bilo kakav nakit, a da nemam injekcije za alergiju kod sebe", svedočio je Dulović.

Svedočenje Dulovića optuženi su u pratili s podsmehom, a advokati su svojim pitanjima pokušali pobiti njegov iskaz pitanjima o "radu za neke službe", poznanstvu s generalom Aleksandrom Vasiljevićem, tad šefom KOS, pa čak i "da li je pripadnik neke političke stranke".

Nakon nedelju dana glavne rasprave suđenje je odloženo za kraj oktobra, kada će biti nastavljen dokazni postupak i, najverovatnije, ispitani i svedoci iz Hrvatske.

Dug put do pravde za Ovčaru: Bez obzira na to kakva će biti presuda sedamnaestorici optuženih za ratni zločin, posmatračima suđenja ostaće u sećanju specifičan način odbrane gotovo svih koji su izašli pred Veće za ratne zločine Okružnog suda u Beogradu. Naime, oni su tvrdili da su se na mestu zločina našli iz radoznalosti, što je već na samom početku suđenja izazivalo burne reakcije u publici, u kojoj su se nalazili i članovi porodica žrtava. Tek su, kažu, zavirivali u hangar u kojem je dve stotine ljudi mučeno i potom odvedeno na stratište. Ostaće i utisak poštenog suđenja, iako su zastupnici odbrane i njihovi branjenici ponavljali primedbu da su oštećeni utoliko što nisu mogli da se upoznaju sa iskazima zaštićenih svedoka.

Nevladine organizacije su nastavile monitoring nad suđenjima za ratne zločine; žrtve zastupaju Nataša Kandić, izvršni direktor Fonda za humanitarno pravo, advokat Fonda Dragoljub Todorović, advokati Nikola Barović i Rajko Danilović, a u ime Vlade Republike Hrvatske njihove kolege Čedo Prodanović i Goran Mikuličić. Optuženi su u prvom krugu izjašnjavanja o navodima optužnice koju zastupa zamenik specijalnog tužioca Knežević, negirali krivicu

U procesu, koji je počeo 9. marta, sudi se Mirosljubu Vujoviću, Stanku Vujanoviću, Jovici Periću, Ivanu Atanasijeviću, Predragu Madžarcu i Milanu Vojnoviću, pripadnicima Teritorijal-

ne odbrane Vukovara. Prema optužnici, podignutoj 4. decembra 2003. godine, Miroljub Vujović i Stanko Vujanović su, kao komandant Teritorijalne odbrane Vukovara i njegov zamenik, organizovali i naredili ubistvo i mučenje pripadnika hrvatskih oružanih formacija koji su položili oružje pripadnicima JNA. U streljanju ratnih zarobljenika, prema optužnici, učestvovali su Jovica Perić, Mirko Vojnović, Ivan Atanasijević, Milan Vojnović, Predrag Madžarac i više neidentifikovanih pripadnika Teritorijalne odbrane.

Na osnovu optužnice koja je podignuta 24. maja ove godine, od 29. juna sudi se i Milanu Lančužaninu, Marku Ljuboji, Predragu Milojeviću, Vuji Zlataru, Goranu Mugoši, Đorđu Šošiću, Miroslavu Đankoviću, Slobodanu Katiću, Nadi Kalabi, Milanu Buliću i Predragu Dragoviću, pripadnicima paravojne formacije "Leva supoderica" (vukovarski toponim). Bulić, Đanković i Mugoša terete se da su, zajedno sa nepoznatim licima, formirali špalir i tukli zarobljenike dok su protrčavali kroz njega. Nada Kalaba tereti se da je iz hangara izvela jednog ratnog zarobljenika i ubila ga pucajući mu iz pištolja u glavu. Šošić i Milojević optuženi su da su zaklali po jednog zarobljenika. U streljanju zarobljenika, prema optužnici, učestvovali su Đanković, Zlatar, Lančužanin, Ljuboja i Katić, a Milojević je na kraju prilazio streljanim zarobljenicima i pucao u glavu onima koji su još davali znake života.

Bili su na Ovčari, ali ne znaju zašto: U prvom delu sudjenja, Miroljub Vujović negirao je da je učestvovao u ubijanju i optužio bivšeg šefa vojne obavestajne službe Aleksandra Vasiljevića da stoji iza svega. Vujović je negirao da je u Vukovaru, u vreme sukoba, postojala samostalna jedinica Teritorijalne odbrane, da je on bio njen komanant, kao i da je učestvovao u završnim operacijama za "oslobađanje Vukovara". Stanko Vujanović izjavio je da nije učestvovao u ubistvu zarobljenika. Jovica Perić je rekao da je na Ovčaru otišao da bi se raspitao o sudbini roditelja svoje snaje i da se tamo zadržao oko pola sata. Ivan Anastasijević je izjavio da je na Ovčaru otišao kako bi izvukao jednog svog komšiju, da se tamo zadržao pola sata, te da je za streljanje čuo tek sutradan. Predrag Madžarac je izjavio da se na dan zločina nije ni nalazio na Ovčari, jer je bio ranjen i u to vreme se lečio u Negoslavicima. Milan Vojnović je potvrdio da je na dan zločina dolazio na farmu, ali samo da bi pokušao da pronađe svoju kćerku, za koju je mislio da se možda nalazi tu i kategorički negirao da je učestvovao u streljanju.

Iskazi pripadnika "Leve supoderice" bili su na trenutke potpuno nesuvisli, jer nisu mogli da saopšte i pojasne zašto su

nešto radili. Navodno su čuli (Lančužanin, Ljuboja, Milojević i Dragović) da se na Ovčari "dele neki automobili". Videli su traktor sa zarobljenicima i kolima krenuli za njim – ne znaju zašto. Pošto je traktor skrenuo sa glavnog puta, okrenuli su auto, jer su "osetili da će da se desi neko zlo", vratili se nazad na Ovčaru i otišli kućama.

Prema njihovim rečima Lančužanin je tada došao u sukob sa prvooptuženim Vujovićem, jer nije želeo da ostane na Ovčari. "Boli me, ko je zakuvao ovu mandžu, sada neka je kusa", navodno je rekao Lančužanin. Zlatar je izjavio da se on u vreme zločina uopšte nije nalazio u Vukovaru, nego da je do 18. novembra bio na lečenju na VMA, odakle je upućen na oporavak u jednu banju. Šošić je, takođe, izjavio da se nije nalazio u Vukovaru u vreme zločina, nego da je odmah po prestanku borbi u Vukovaru, 19. novembra, zajedno sa većom grupom dobrovoljaca autobusom otišao do Novog Sada, gde je prenoćio, i 20. ujutro se uputio kući u Kruševac. Mugoša je potvrdio da je pretresao zarobljenike ispred hangara na Ovčari i oduzima im lične predmete, ali je negirao da ih je tukao. Isto je tvrdio i Bulić. Katić je pred sudom izjavio da se u vreme zločina nalazio u Beogradu, a Kalaba i Đanković odbili su da iznesu odbranu pre saslušavanja svedoka saradnika.

Svedočio i Goran Hadžić: Poznati haški optuženici Veselin Šljivančanin, Mile Mrkšić i Miroslav Radić bili su pretpostavljeni optuženima; Radić je, po iskazu Predraga Milojevića – Kineza, dan nakon zločina rekao, "ceo rat ga čuvam i on sada da okrvavi ruke", misleći na zaštićenog svedoka. Jedan "taze" haški optuženik ima veze sa "Ovčarom": Goran Hadžić, bivši predsednik takozvane Republike Srpske Krajine, bio je saslušan kao svedok u postupku protiv optuženih za ovaj zločin, potvrdio nam je sudija Vesko Krstajić, predsedavajući Veća za ratne zločine. Sudija Krstajić je potvrdio i da je Tužilaštvo predložilo da se Hadžić pozove kao svedok na suđenju. Po oceni sudije Krstajića, postoji mogućnost da se svedok sasluša putem video linka, ili da se pročita njegov iskaz iz istrage.

Posle 13 godina od sramne vukovarske operacije, o kojoj je postignut konsenzus u srpskom narodu, počinje proces kojim se priznaje zločin; ali, kao da to zanima jedino porodice žrtava i optuženih, odnosno dežurne "antisrpske" kopače po masovnim grobnicama. To je ovdašnja realnost u kojoj nema mesta za patnje drugih i drugačijih. I kada se egzekutori kazne – bez obzira na to da li su među optuženima – ostaće bez odgovora pitanje koliko će krivaca ostati bez kazne, pre svega inspiratora i planera koji uživaju u hladovini kabineta u zgradi Akademije i spremaju nove mape za koje bi trebalo da se gine. ■

PIŠE: OLGA POPOVIĆ OBRADOVIĆ

Narodna država: radikalski koncept demokratije

1. Još na početku poslednje decenije prošlog veka u Srbiji je, kao i u ostalim zemljama tzv. tranzicije, pod vođstvom Slobodana Miloševića, izvršena institucionalna reforma kojoj se ne može poreći da je, bez obzira na brojne manjkavosti, stvorila osnovne ustavne pretpostavke za uspostavljanje modernog demokratskog poretka. Uvedeno je načelo podele vlasti, više-partijski sistem, neposredni izbori, uspostavljen parlament i liberalizovani mediji; čak je i ministar vojske, po prvi put u istoriji Srbije imenovan iz redova građanskih lica. Sada, deceniju i po kasnije, svedoci smo potpunog debakla ovih institucija. Umesto da utru put uspostavljanju pluralističke demokratije, tržišne ekonomije i vladavine prava, moderne političke institucije poslužile su kao mimikrija za pokrivanje, odnosno svojevrsno legitimisanje jednog totalno arhaičnog, antimodernog političkog projekta koji je uz to još bio i zločinački. Pitanje državnih granica i etnička homogenizacija definisani su kao primarni interes srpskog naroda, pred kojim sloboda pojedinca kao vrednost ili nestaje ili, u najboljem slučaju, ima tek drugorazredni značaj. U punom svetlu se pokazala jedna patrijarhalno-autoritarna, izrazito monistička politička kultura, čije jedno, unutrašnje lice predstavlja kolektivizam, egalitarizam, netrpeljivost prema drugom i drukčijem, a drugo, spoljašnje lice, etnički nacionalizam i ratništvo.

Obezvređivanje lične slobode i svih ostalih vrednosti liberalne demokratije ne znači da režim Slobodana Miloševića nije imao svojevrsni demokratski legitimitet - demokratski u populističkom, narodnjačkom smislu, ali ipak demokratski. Miloševićevu politiku Srbija je prigrlila, takoreći jednodušno, pružajući joj gotovo plebiscitarnu podršku. Tako su Srbi sopstvenom odlukom, na "demokratski" način, umesto u slobodno i otvoreno društvo, ušli u rat, koji im je u nasleđe ostavio teško breme odgovornosti za ratne zločine, bedu i samoizolaciju.

S takvim nasleđem Srbija živi i dan-danas. U većini moralno indiferentno prema pitanju odgovornosti za rat i ratne zločine, biračko telo u Srbiji i dalje poklanja poverenje promoterima ratne politike, pojedincima i strankama ultranacionalističke i populističke provenijencije, zavedeno njihovom nacionalističkom retorikom, sladunjavom arhaičnošću i mitomanijom, kao i njihovom socijalnom demagogijom antikapitalizma i antizapadnjašva uopšte. Vidljiva razlika je jedino u tome što je ovoga puta težište pomereno na ovu poslednju, socijalnu

dimenziju, iako važno mesto u političkoj retorici i dalje zauzima velikodržavni program objedinjavanja svih "srpskih zemalja". Impresivno svedočanstvo ovog organskog jedinstva socijalnog populizma, autoritarnosti i velikodržavnog nacionalizma predloženo nam je nedavno na grandioznom završnom promotivnom skupu radikalskog kandidata za gradonačelnika Beograda, čija retorika i scenografija, uz disciplinovanu a ipak strastveno kliktanje i pevanje himne "ocu" radikala, sada haškom pritvoreniku Vojislavu Šešelju, predstavljaju uspešnu reprodukciju nacional-socijalističkog modela. Rezultat je poražavajući.

Tokom 15 godina, dakle, Srbija glasa za istu političku opciju, seleći težište svojih očekivanja sa nacionalističke na njenu socijalno populističku komponentu i nazad. Peti oktobar tu, kao ni u bilo čemu drugom, nije napravio nikakve suštinske promene. Naprotiv, donoseći pobjedu politici tzv. "legalizma", odnosno politici kontinuiteta sa režimom Slobodana Miloševića, on je toj opciji povratio i dodatno učvrstio na kratko poljuljani legitimitet. Zato je začuđenost pred njenom današnjom snagom, ili licemerje ili izraz političke tuposti. Ona pretpostavlja ignorisanje činjenice da je najснаžniji, možda i odlučujući udarac ideji moderne Srbije zadat upravo posle 5. oktobra, kada smo suočeni sa, u novijoj istoriji, najdramatičnijim svedočanstvom da je izgradnja Srbije kao moderne države ne samo Sizifov, nego i kašnjev posao. Promoteri moderne Srbije, još od ranije obeleženi kao otpadnici i političke štetočine, sada su učinjeni legitimnim metama za odstrel. Tako je počinjeno srpsko "ubistvo u Orijent ekspresu" – u leđa premijera Zorana Đinđića, personifikaciji modernizacije Srbije i njenog okretanja Zapadu, zaboli su noževе, svako na svoj način, gotovo svi relevantni subjekti političke scene u Srbiji – od generala, preko novinara, do pesnika i sveštenika. I, umesto da budu nazvani ubicama, nazvani su patriotama. Surovost obračuna sa modernistima u Srbiji uvek je bila srazmerna njihovim potencijalima. U ovom pogledu sa Zoranom Đinđićem se ne može meriti nijedan političar u istoriji Srbije XX veka. Zato je za njega izabrana surovost bez premca. I, cilj je postignut: vizija moderne Srbije iz dana u dan je sve dalja od sveta realnosti a sve bliža svetlu fantastike.

2. Zašto Srbija nakon sloma komunizma ni do danas ne uspeva da vrednosti modernog društva prepozna kao svoj

vitalni interes, već im se, naprotiv, tvrdoglavo i sistematično suprotstavlja? Drugim rečima, gde su koreni antimoderne političke kulture koja je na talasu "demokratske tranzicije" krajem osamdesetih godina prošlog veka svom snagom izbila na površinu i na njoj ostala, gušeći svaku različitost?

Uobičajen odgovor koji bez dvoumljenja kažiprst upire na komunističko nasleđe i tu se zadržava, sasvim je bezvredan. On ne zadovoljava čak ni zahteve elementarne logike jer ostaje bez odgovora na dva prosta zdravorazumska pitanja: prvo, zašto su Miloševića podržali ne samo komunisti nego i antikomunisti, uključujući i Srpsku pravoslavnu crkvu i, drugo, zašto isti otpor modernizaciji koji u postkomunizmu pokazuje Srbija ne pokazuju druge postkomunističke zemlje, čiji je komunizam bio još rigidniji od srpskog (Mađarska, Češka, Poljska...). Ali, pravi problem sa ovakvim odgovorom leži u tome što je društveno štetan, jer blokira kritičko promišljanje sopstvene prošlosti, a time i samospoznaju, odgovornost i političko sazrevanje. Upravo tu leži odgovornost elite koja, negujući iskrivljenu i mitologizovanu predstavu građana o ključnim procesima i akterima moderne istorije Srbije, zapravo učestvuje u očuvanju kulturno - političkog obrasca koji danas trijumfuje. Ukratko, odgovor na pitanje debakla demokratske tranzicije u Srbiji leži u mnogo dubljim slojevima istorije, onima koji prethode komunističkom iskustvu i koji, uostalom, i samo to iskustvo objašnjavaju.

"Mi nismo nacionalisti nego narodnjaci", rekao je nedavno potpredsednik Srpske radikalne stranke, ukazujući time na političku tradiciju iz koje su iznikli i u kojoj su se politički artikulisali današnji radikali. To je ona tradicija koja je kao pobedička proizišla iz jednog od ključnih i trajnih istorijskih konflikata moderne Srbije – konflikta između dva različita koncepta društva države: jednog, uopšteno govoreći, kolektivističkog i drugog individualističkog.

Sadržinu tog konflikta precizno je definisala srpska politička elita još u vreme prvih ozbiljnih modernizacijskih izazova, tokom poslednjih decenija XIX veka. To je bio period prvobitne političke artikulacije najširih slojeva srpskog društva, koja je bila omogućena uvođenjem predstavničkog sistema i učešćem naroda u politici. Politička elita o kojoj je reč crpla je, dakle, svoj legitimitet iz naroda, iz glasova birača.

Ono što je nju suštinski obeležavalo, to je bila duboka unutrašnja podela oko temeljnih, strateških pitanja razvitka srpskog društva i države. U pitanju su bili projekti koji će bilo u otvorenom, bilo u latentnom sukobu, ostati trajno obeležje srpske istorije u XIX i XX veku. Osnovna linija podele bila je odnos prema Zapadu, kao kulturno-civilizacijskom modelu u najširem smislu, što je podrazumevalo razlike kako u pogledu pitanja socijalne i ekonomske modernizacije, tako i u pogledu razumevanja karaktera države i njenih ciljeva. Tada su, kao odgovor na modernizatorski projekat vladajuće liberalne elite, prvi srpski radikali predvođeni Nikolom Pašićem uobličili projekat "narodne države" s kojim su uspeli da organizuju masovni politički pokret i najveću političku stranku u istoriji Srbije – Narodnu radikalnu stranku. Liberalno-reformatorska elita, vladajuća u Srbiji do početka devete decenije prošlog veka, nije bila homogena ni u ideološkom ni u praktično političkom smislu. Ipak, njeni se predstavnici mogu posmatrati

kao pripadnici iste ideološke struje, pogotovo ako se ima u vidu karakter alternative koja se pojavila s Radikalnom strankom. Karakter ove stranke i, iznad svega, njena socijalna snaga pokazali su, naime, da se političke opcije u Srbiji definišu prema specifičnom kriterijumu, čiju suštinu čini, ne izbor između konzervatizma, liberalizma i radikalizma u evropskom značenju tih pojmova, nego prihvatanje ili neprihvatanje evropskog civilizacijskog modela u najširem smislu, uključujući tu i karakter države.

Program "narodne države" u izvornom srpskom radikalizmu počivao je na patrijalhalno-kolektivističkom i egalitarnosti razumevanju slobode i demokratije. "Naš demokratizam je negativan jer u njegovoj osnovi leži reakcija na Individualizam, Kulturu. Jedan naročiti, intimni kolektivizam." – bili su precizni kritičari savremenici (Živojin Perić). Kao takav, program narodne države bio je negacija moderne države u svim njenim elementima. Srpska država treba da sačuva narod "da ne usvoji pogreške zapadnog industrijskog društva, gde se stvara proleterijat i neizmerni bogatašluk, no da se industrija podigne na osnovi zadružnoj" – govorio je nepriksnoveni vođ stranke, Nikola Pašić. "Nama ne treba bogatstvo. Pleme srpsko nije pleme Izrailjevo da teče novac...", "Svi smo jednaki... nije to podeljeno na klase kao što je kod drugih naroda", reći će jedan drugi čuveni radikal, prota Milan Đurić, žaleći što je "Evropski sud (kako je on nazivao Berlinski kongres) umesto da dà za tolike žrtve, oslobođenje Bosne i Hercegovine i prisajedinjenje sa Crnom Gorom, te da mi budemo veliki, moćni i jaki na Balkanskom poluostrvu" naložio Srbiji da gradi železnicu.

Da bi mogao da stvori i održi takvu državu, ceo narod se organizuje, i to u formi koja istovremeno ima i karakter pokreta i karakter partije s čvrstom organizacijom, vojničkom disciplinom i strogom unutrašnjom hijerarhijom. Po tome što je paralelno sa prvim počecima modernizacije u njoj stvorena masovna narodnjačko-socijalistička stranka, sa tipom organizacije koju će drugi upoznati tek sa pojavom totalitarnih ideologija XX veka, Srbija predstavlja jedinstven fenomen u modernoj istoriji Evrope.

Masovnost, tačnije sveobuhvatnost, ovu partiju čini "narodnom", što njoj vlasti pribavlja nesporni, ali i ekskluzivni legitimitet, koji se odriče svim drugim političkim partijama, jer one nisu "narodne". Ove poslednje, radikali nazivaju "vlasničkim" partijama, što implicira da "vlasnici" nisu deo naroda i da je stoga njihovo učešće u vlasti nelegitimno. Kao sveobuhvatna, "narodna" partija se izjednačava sa narodom, čime i njena vlast postaje isto što i vlast naroda. Tako se između narodne države, narodne partije i naroda, kao jedne jedinstvene, politički homogene celine, briše razlika i ostvaruje se princip da između države i društva nema podvojenosti.

Ovakav način samorazumevanja, prema kome između nje i naroda stoji znak jednakosti, predstavlja onaj element koncepta "narodne države" koji će Radikalna stranka zadržati do kraja svog postojanja. Podela stranaka u Srbiji na "narodnu" odnosno Radikalnu, s jedne, i "nenarodne stranke", s druge strane, postaće ona osnova na kojoj će se projekat "narodne države" dolaskom radikala na vlast, Majskim prevratom 1903. godine, pretvoriti u partijsku državu, pokrivenu parlamentarnom

“Oprost” za Nobelovca

TEOFIL PANČIĆ

nom formom. Nepodeljena vlast u rukama Radikalne stranke, koja se izjednačava sa narodom - to je bila dominantna predstava, ali i praksa parlamentarnog iskustva u “zlatnom dobu” srpske demokratije 1903-1914. godine. “Narodnoj” državi bila je inherentna ideja o neprijatelju. Pašić je upozoravao: “Radikalna stranka ne sme svojim neprijateljima dozvoliti da ponovo osvoje vlast ... protivnici ne spavaju, oni riju dan i noć, na njih treba motriti budnim okom ... treba biti na oprezu”. Sa takvom percepcijom parlamentarnog sistema kao međupartijskog rata, koji traži stalnu budnost, čvrstu organizaciju, bespogovornu disciplinu, Radikalna stranka uvela je ideju neprijatelja u unutrašnji politički život

Partijska država, proizišla iz projekta “narodne države”, zajedno sa idejom o unutrašnjem neprijatelju, predstavlja najtrajniju tekovinu izvornog srpskog radikalizma. Ona je pustila duboke korene, nadživela sve režime i postala sastavni deo političke kulture i mentaliteta u Srbiji

Program “narodne države” imao je još jedan važan element, a to je ideja misije. Iako je u svom formativnom razdoblju Radikalna stranka veliku pažnju pridavala pitanjima unutrašnjih reformi kojima je Srbiju trebalo spasiti od kapitalizma i narod u njoj dovesti do blagostanja, vođstvo stranke nije ostavljalo mesta sumnji u to da spoljnopolički program Srbije, koji je radikalska elita uvek izjednačavala sa projektom svesrpskog ujedinjenja, ima apsolutni primat nad pitanjima unutrašnjeg uređenja. Što je ovima poslednjima vođstvo prvih godina ipak davalo veliki značaj, posledica je vere u program “narodne države” kao jak mobilizatorski činilac u projektovanom ratu za nacionalno ujedinjenje. Odbacujući podelu društva na klase, prota Đurić je istovremeno poručivao: Zadatak je učitelja u Srbiji uvek bio “da vaspitava decu, da znaju zavetnu misao... kako će kao budući građani pokajati Kosovo i stvoriti Veliku Srbiju ... Mi ne smemo stajati skrštenih ruku, kad nam se čupa iz nedara srce srpskoga naroda... Bosne, stare srpske kraljevine i Hecegovine vojvodine Sv. Save...” - poručivao je sa skupštinske govornice prota Milan Đurić. Pašić je bio još jasniji. U svom spisu “Moja politička ispovest”, on je zabeležio: “Nacionalna sloboda celog srpskog naroda bila je za mene veći i jači ideal, no što je bila građanska sloboda Srba u Kraljevini”. Ideja ujedinjenja Srpstva “odvela me je i u politiku i u radikalizam”.

Profilišući se kao stranka “seljačke demokratije”, radikali su uspeali da politički artikulišu i pretoče u pravi narodni pokret snažan otpor koji je u seljačkoj Srbiji proizveo proces privredne, kulturne i državne modernizacije. Sa ovakvim pogledima, Radikalna stranka je - kako su savremenici ocenjivali - postala “narodno vjeruju”, “religiozna dogma”, “nova religija... u koju je narod fanatički verovao”, isto kao što je “fanatički verovao i u svoje prvosveštenike” (Jovan Žujović). Ovakav, nepolitički, iracionalan, takoreći religiozan odnos prema stranci, radikali su udružili sa masovnim upisivanjem u članstvo i stvaranjem vojnički disciplinovane partije. Tako je još osamdesetih godina XIX veka Radikalna stranka organizovala narod u Srbiji, ideju “narodne države” pretvorila u politički program mase i učinila da se primarna i odlučujuća, kako izgleda i presudna, politička artikulacija širih slojeva naroda ostvari na temelju narodnjačko-socijalističkog i u isto vreme svesrpskog velikodržavnog programa.

To kad uhvati ne pušta! Kad se stvari jednom nekako izmaknu kontroli zdrave pameti i elementarne ljudske čestitosti - da sve pomodne *politically correct* floskule ostavimo po strani - i kada Bog jednom negde rekne “laku noć”, dalje kao da počne da deluje, i to eksponencijalno rastući, nekakva Inercija Besramne Ludosti. I još se nisi čestito ni okrenuo, a naokolo zavлада nekakav *kermesni mrakobjes*, nekakvo izvrnuto, izopačeno rezonovanje u kojem sve stoji nekako nahero pa bogme i naglavačke, i u kojem je crno belo, a belo se crni, u kojem je prav kriv i obrnuto, a ludaci ili naprosto moralne ništarije i gmizavci ležerno presuđuju boljima od sebe.

Da se “nama” ovo “svečano i radno” pomeranje od pameti i ispisivanje iz reda Normalnih desilo još pre bar deceniju i po, to valjda više ne treba ni dokazivati ni ponavljati: ko to do sada nije shvatio taj nikada shvatiti i neće, jer zapravo to i ne želi - taj je bezbeli *izabrao* da bude sa one strane neke dostojnije mere ljudskosti. I sada ti još samo preostaje da rezignirano registruješ patološke pojavne oblike (daj Bože da su samo recidivi!) te *izabrane besvesti*, s nekom tanušnom nadom da i od toga u osnovi *đubretarskog* posla može biti neke hasne, da možda negde postoji Neko na koga će takav primer delovati kao pelcer nekakvog protivotrova, da će bez trijumfalizma zavirivši u dubinu tuđeg Pada umeti da se sačuva da jednom i sam ne postane *to i takvo*.

Bivajući “po prirodi” nizak, besraman i etički beslovesan, ovaj *sindrom stečenog imuniteta na moral* ne suspreže se ni pred čovekovom smrću, ne ustuknuje i ne zaklapa usta čak ni onda kada bi se trebalo čuvati i pametnog zbora, a kamoli ispraznog trtljanja. I eto njemu, dakle, novog povoda: nedavno je u Krakovu preminuo, u dubokoj starosti, jedan od najvećih poljskih, evropskih i svetskih pesnika, romanopisaca i esejista XX veka Česlav Miloš, čovek koji je svojim delima bio vrlo prisutan i na južnoslovenskim prostorima, ne samo kao veliki pisac nego i kao jedan od najznačajnijih proučavalaca totalitarizma - bilo “levog”, bilo “desnog”, a i Poljaci i Južni Sloveni mnogo su propatili (ali i okrvavili ruke!) i od jednog i od drugog - nego i kao autentični *učitelj slobode* za sve one koji su ljudskoj slobodi (a ova se uvek ostvaruje daleko od, pa i direktno uz nos “razuzdanog gomili”) uopšte težili. Povodom piševe smrti i ovde - kao i po Velikom Svetu - zaredaše nekrolozi po novinama, neki bolji i smisleniji, neki tek suvoparno-biografski ili pak puni šupljikavih fraza, kako to već prečesto u takvim prilikama biva. Ali, ono što je tim tužnim povodom izašlo u beogradskim *Večernjim novostima* od 16. 8. 2004, e to, što bi rekao Pesnik - to majka više ne rađa... Dušan Stanković, člankopisac kulturne rubrike ovog lista - pouzdane perjanice i slavitelja svake Miloševićeve opačine od prvog do poslednjeg dana njegove manija-

kalne i zlikovačke vladavine – rutinski gudi u molskome ritmu zbrojadi definitivnog odlaska poljskog Nobelovca, ali u jednom momentu nekakav mu neodoljivi parapatriotski svrabež ne dade mira, pa se prekorno ustremi na Miloša: “Zanimljivo je da je Česlav Miloš još 1993. tražio da se bombarduje Beograd, što su avioni i rakete NATO snaga 1999. i učinili nanevši nam veliko zlo”. Čuj, da “zanimljivo”... Nakon kraće lamentacije na tu temu, potkrepljene citiranjem komentara tih istih *Večernjih novosti* iz 1993. u kojem je nestašnom Poljaku održana prigodna vakela, člankopisac Stanković pomirljivo-hrišćanski zaključuje “Ali, oprostimo mu to. I sam je jednom prilikom, ali povodom nečeg drugog, kazao da ljudi često greše”. Novinarski anonimus s kraja XX veka “oprostio” je, dakle, jednom Česlavu Milošu njegov navodni greh, a to isto i nama preporučuje, i sve bi to bilo divno i krasno i baš *herzlich*, samo da nije nekih detalja koji podlo kvaruckaju sliku jedne virtuelne idile.

Anno Domini 1993. bila je “na ovim prostorima” neizrecivo teška, i užasna, i krvava: po rubovima Hrvatske se ratovalo i ubijalo, a cela je Bosna, sve sa Hercegovinom, uzduž i popreko plivala u ljudskoj krvi, ponajvećma zato što su Udruženi Ludaci hteli da ognjem i mačem od nje naprave trodelnu naku, obezljudei privesak Turbo Srbije na jednoj strani, Turbo Hrvatske na drugoj, uz Mikro Muslimaniju stisnutu negde u sredini, po restlovima. Ovo kanibalsko vojevanje, ova Orgija Masovnog Istrebljivanja Civilnog Stanovništva u ime ideja koje se ne mogu nazvati drugačije do nacističkim ako nam nije do uljuljivanja u besramne eufemizme, baš se te 1993. nekako približavala svome vrhuncu, i nigde se na obzoru nije videla nada da će se to nekako u dogledno vreme okončati, da će prestati ubijanje i Velika Paljevina. Gospodari rata su bili na vrhuncu moći, dobar deo Bosne već je bio “etnički očišćen”, Sumanutost je trijumfovala na sve strane. A Sarajevo, kao i stvarni i simbolični centar Bosne, našlo se u obruču i bilo izloženo danonoćnim artiljerijskim i snajperskim kanonadama, dočim je njegovo stanovništvo svih veroispovesti služilo kao odred Glinenih Golubova za sve vojske i paravojske, ali daleko ponajviše za onu koja je opsadu i izvela – za Karadžićeve i Mladićeve (posredno, dakako, i Miloševićeve) “srpske” vojnike, koje nije mrzelo da godinama sa mahom zaklonjenih brda “raspamećuju” sve živo, sve *krivo što je živo*. I ceo je svet manje ili više nemoćno gledao tu Orgiju Obezljudenosti, ali nije mogao, ili znao, ili hteo da učini ništa više od jalovog, beskrajnog pregovaranja i nadmudrivanja sa Gospodarima Rata i arhitektima bosanske kataklizme. U takvoj su situaciji mnogi krajnje dobronamerni intelektualci bili frustrirani vlastitom nemoć, i tih su meseci i godina mnogi apeli i peticije potpisivani, sa zahtevom da se Učini Nešto, jer je nastavljanje *statusa quo* bilo nepodnošljivo. Razume se, malo je ko imao preciznu ideju o tome šta i kako činiti, pa uopšte ne bi bilo teško pronaći u tekstovima tih peticija i ono što nije bilo preterano suvislo ili pametno. Šta je, međutim, stajalo na Drugoj Strani? Ništa do *apoteoze zločina*, ispisivane od bednih dvorskih guslara, zaogrnuto u formu kvaziepske nadripoezije ili pak naci-novinarstva i publicistike, sasvim svejedno. A *Večernje* su *novosti*, sa sve raznim Dušanima Stankovićima u svom dičnom sastavu, u onom istom času dok je Česlav Miloš potpisao nekakvu peticiju za, jelte, “bombardovanje Beograda” – koju je šlampavi

NATO razmatrao čak šest godina, a tek onda je uvažio, zamislite kakvi diletanti; i odakle im uopšte toliko drskosti da ne izvršavaju odmah naredbe humanističke inteligencije, kako to već svi vojni savezi odvajkada čine?! – e, u tom je času, dakle, kolektivni “dušan stanković” u Večernjim novostima i ostalim predikaonicama i trbuhozbornicama režima jednog masovnog ubice najtežeg kalibra mirno krckao svoju platicu i črčkao svoje člančice, u najmanju ruku gledajući da se Ubicama nikako ne daj Bože ne zameri, ako im već nije i aktivno tercirao. I nije tog našeg “dušana stankovića” bilo nigde da osudi ono što se, eto baš tog časa “na terenu” čini u “naše” ime, i nije mu – jer za to nema *javnog traga*, a on je kao novinar *javna ličnost* – nika-ko smetalo STVARNO bombardovanje Sarajeva 1993, nego se strašno jedio na *virtuelno* bombardovanje Beograda te iste godine, iako je ono “stanovalo” samo u rečima neke peticije, a čak i to nije sigurno, pošto su naši “patriotski” mediji rado na razne načine krivotvorili suštinu ovakvih apela. I sada se, skoro tuce godina kasnije, sve To nađe da drži vakele čoveku kojem nije i ne može biti ni do gležnjeva, i da mu još milosrdno *oprašta* njegov fantomski nepočini!

Kako već rekoh, to je uhvatilo, pa ne pušta. Pošto je *bolji* deo ove tužne zemlje propustio priliku da u pravi čas zatraži da se *plate računi* jednog krvavog pira – pa da se vidi kome možda može i da se *oprosti* – sada dolazimo u logično-perverznu situaciju da vidimo hoće li zlikovci, njihove sluge i njihovi tihi p(l)aćenici iz sporednih sobičaka jedne gebelsovske mašinerije biti tako ljubazni da *oprote* svima nama što smo im se onomad malko našli na putu, što smo im smetali da, gazeći i zapišavajući hiljade ljudskih leševa, ostvare svoj Veliki San! ■■

Početak i sredina jedne tužne priče

PIŠE: NASTASJA RADOVIĆ

Najnoviji događaji na RTS, pokazali su da je još uvek daleko dan kada će državna televizija biti ono što bi trebalo da bude: javni servis – “vaše pravo da znate sve”, kako glasi njen najnoviji moto. Mnogo dobrih parola – svakodnevno smo svedoci podivljalog marketinškog carstva – nikoga ne obavezuje. Naročito, i to je jasno, one koji ne brinu da će lično propasti, ukoliko propadne RTS – ionako, pokazalo se, nije ničiji. Ponajmanje pripada građanima Srbije: njihova su prava mala, kada se radi o RTS. Pokušaj da im se, po zakonu, ponovo odredi pretplata na gledanje državne tv, kao neka vrsta posebnog poreza, propao je. Bolje rečeno, niko se i nije usudio da to pokuša: signalni negodovanja bili su isuviše jasni. Državna tv se ne može finansirati iz pretplate jer je, u dugom periodu, bila tek propagandni bastion diktatorske vlasti. A i pre toga, teško da je bila nešto drugo: samo su vremena bila podnošljivija. Naravno da su sopstveni izvori finansiranja (čitaj: pretplata), najsigurniji

bastion nezavisnosti. Ali, ni to više ništa ne garantuje...

Ima i onih koji kažu: čije su pare, njihova je i televizija. Izgleda da su oni u pravu, kao što su u pravu i gledaoci koji veruju da pretplatom neće obezbediti emancipaciju državne TV u željeni "javni servis". Svi se, ipak, trude da zaborave "namet na vilajet" tj. plaćanje gledanja tv, preko računara za struju. Pomenulo se, ne povratilo se. Sa dolaskom nove vlade, kao da je bilo nužno (a nije), da se izmeni i uprava nad državnom TV. Naravno da nije bilo nužno, ali je bilo očekivano. Takve su naše stranke i naše vlasti: misle da su budžetske pare njihove vlastite, a ono što oni plaćaju moraju čvrsto "da drže u rukama". U velikoj meri, i to je deo slatkog kolača koji im je zapao. Bar što se toga tiče, ostali su u začaranom krugu vlastoljubivosti i kontrole "javnosti". Nekadašnji njihov protivnik, a sadašnji haški pritvorenik, bio je majstor u tome. On nas je trovao, a mi smo, baš kao pravi sužnji, da ne bismo bili u mraku plaćali za to. Možda se menjamo, ali presporo.

Da će se nešto dogoditi sa državnom televizijom, najpre je signalizirao odlazak urednice Informativnog programa, Bojane Lekić. Ona je brzo, i neobavljena posla, napustila ovaj brod u oluji. Imala je i zašto, pokazalo se. A i njeno strpljenje je bilo na izmaku: nakon nagrade za novinarstvo, saznalo se da je Bogoljub Karić moli već desetak godina, da ga udostoji pažnje. Sve ostalo je – pisalo u tabloidima... Novoj vladi Vojislava Koštunice nije, međutim, smetalo što ova televizija, nema glavnog i odgovornog urednika Informativnog programa; čekao se pravi trenutak...

Na nesreću običnih građana pa i nesuđenih TV pretplatnika, došao je: martovski događaji na Kosovu. Odmah je uočeno da državna tv neodgovarajuće prati nesreću Srba na Kosovu. Morala se mobilisati javnost, a to znači državna tv. I Vlada postavi Aleksandra Tijanića kao generala na tom, nezaobilaznom, propagandnom frontu. Kao da je proglašeno ratno stanje: Tijanić dolazi na mesto vd direktora ove kuće. Legalistički, iako malo zaobilazno: zaobiđen je tek Zakon o radiodifuziji. Tako je zaobiđen upravni odbor koji je konačna instanca za izbor glavnih rukovodilaca ove kuće. Izgovor je zgodan i dobrodošao: nelegalan i nepotpun Savet agencije za radiodifuziju. Nelogično, ali je tako: politički suparnici i, nevoljno, pomažu jedan drugom. Tu je bio kraj prilično neagilnom Upravnom odboru u kojem su svi, sem jedne članice, podneli ostavku. Po njima, Tijanić nije zadovoljavao odredbe Statuta RTS, po kojima generalni direktor ne može biti neko bez fakultetske diplome. Ali legalizmu nikad kraja: pošto "legalno" ne može da se primeni Zakon o radiodifuziji, tu je Zakon o javnim preduzećima što je, opet "greškom" prethodne vlade, i dalje bio RTS. A tamo lepo piše da Tijaniću nema mane: nije važna diploma, važno je da ste "istaknuta javna ličnost". A ko može reći, a tek dokazati, da Tijanić to nije. Da li ima nekog ko nije čuo za njegovo ime? Iz ozbiljne štampe koju čita malo koji Srbin a još manje Srpkinja, lik i delo direktora RTS, sve češće je na naslovnim stranama skupih tabloida i jeftine bulevarske štampe. Sada svi znaju za njega, štaviše, mogu i da ga upoznaju. Jer, Tijanić u svojim čestim izjavama o drugima, sve češće koristi svima dostupan jezik ("govori srpski da te ceo svet razume"), blizak i seljacima i marginalizovanom proletarijatu, pa i opustošenoj srednjoj klasi. Sve vrvi od zoologije i pornografije.

Jednostavno govoreći, Tijanić je postao pravi "čovek iz naroda". Svojom zaslugom, naravno...

Ovo je tek početak novinarsko-političke karijere Aleksandra Tijanića, na mestu direktora RTS. Još jedna etapa na putu uzornog, iako nemirnog, društveno-političkog radnika. Spajajući u svom delovanju stečenu novinarsku lucidnost i prirodenu političku manipulativnost, barbarogenij Tijanića tek dolazi do punog izražaja. I to ne u kolumnama, već na delu. I sa posledicama, što je ovde i najvažnije.

Kao neko ko prepoznaje kvalitet ali bi i da ga spreči"u preterivanju", Tijanić za glavnog i odgovornog urednika Informativnog programa predlaže Gordanu Sušu... Ali, odmah joj (bar se to moglo pročitati u novinama) poručuje: da mu je malo da bude "blagajnik" te da će on sam uređivati makar polovinu njenog programa. Rečeno-učinjeno. Tijanić ne uspeva da pokoleba Sušu, ali zato udara pored nje i prvo suspenduje, pa izbacuje sa posla njenog zamenika, Gorana Gmitrića... Iako je javnost do detalja bila upoznata sa "slučajem Gmitrić", a kao poslednja instanca, inspekcija rada, prvostepenom odlukom, nalazi da je odluka Tijanića da otpusti Gmitrića – nezakonita, da nema krivice Gmitrića i da je ovakvim potezom, prekršten i Statut javnog preduzeća i njegov pravilnik o radu, Vlada koja je Tijanića postavila, ne oglašava se nijednom rečju. Štaviše: možda je niko nije ni pitao za mišljenje. Tako se pokazalo (bar po onome što je javno), da je RTS predat Tijaniću dok te Vlade ima. Toliko joj je Tijanić nezamenljiv. Uostalom, da li je iko drugi tako nežnim a velikim rečima, opisivao lik i delo premijera Koštunice, blago ga, pri tom, koreći što ne obraća dovoljno pažnje na svoju ulogu u srpskoj istoriji? Zato je Tijanić, među kolegama, saopštio da će protiv Gmitrića ići do kraja, pa je pored žalbe na prvostepenu odluku inspekcije rada rekao da će platiti svaku kaznu za svoj pravednički gnev. To jest, platiće građani Srbije, odakle im inače ona narodna, "ko ne plati na drumu, platiće na ćupriji" ili tako nekako. Tek, šta košta da košta, ima da se plati.

Ovako borben i zainaćen, direktor RTS je, nedavno, pokazao i javno priznao, da je spreman i da se odriče, takođe ne svojih nego narodnih para. Odbio je, velikodušno, nagodbenu ponudu CNN za neovlašćeno i neplaćeno prenet intervju. Radi se, naime, o već više od tri godine starom sudskom procesu u kojem su, novinar Ivan Galebović i RTS tražili naplatu 42 minuta dugog dela intervjuja koji je Galebović napravio sa Vojislavom Koštunicom, u noći između 5. i 6. oktobra 2000. godine. Istorijski intervju, emitovan iz tek oslobođenog RTS, na normalnom medijskom tržištu bio je skupa roba.

Upravo zato, advokat CNN je ponudio nagodbu Galeboviću i RTS. Direktor javnog preduzeća mora, po definiciji, da brine o finansijskom stanju svoje firme. Tijanić, koji je toliko kukao nad tim problemom i koji novinara Gmitrića otpuša zbog povrede radne obaveze i velike štete koju je, navodno, neneo RTS zbog neprecizne najave vesti, "pada na kolena" pred CNN i raskida ugovor kojim Ivan Galebović RTS poklanja pola tražene sume za nadoknadu, iako na to ničim nije bio obavezan. On, naime, nije bio novinar RTS. Direktor Tijanić raskida ugovor (o poklonu) po kojem bi RTS trebalo da dobije oko 125.000 eura plus kamate, po eskontnoj stopi, što bi ovu sumu moglo podići na pola miliona eura! Tijanić traži samo

nematerijalnu štetu u vrednosti od 150.000 dinara. Zaštoć Racionalnog odgovora nema, ostaju nagađanja...Advokati Galebovića smatraju da su odustajanjem Tijanića od procesa koji RTS vodi više od tri godine, počinjena i izvesna krivična dela: zloupotreba službenog položaja i nanošenje materijalne štete jednoj državnoj instituciji...Suština Tijanićevog komentara je: Galebović je sada ispaao iz igre, a intervju i nije nikakvo "autorsko delo". CNN svaka čast, ionako ne bi ni osetio ono što bi morao da odvoji za ovu "krađu". Za intervju kojeg je, dok u Beogradu niko nije znao šta će biti do zore, videlo milijardu i po ljudi! Toliko o zaštiti opšteg dobra i pribavljanju para za medijskog mastodonta.

I dok se sindikalci *Nezavisnosti* nadaju da će Vlada, rebalansom budžeta, odobriti još jednu milijardu dinara RTS, što bi uz već dodeljene tri milijarde i dvesta hiljada dinara, uz pomoć OEBS za socijalni program, nekako sastavilo kraj sa krajem, Tijanić velikodušno poklanja novac koji je imao nadohvat ruke i to – tuđom zaslugom. On odbija novac CNN, ali zato najavljuje otpuštanja, u svom stilu "tužnog šaljivdžije": "Rekao sam da neću masovno otpuštati, ali otpustiću svakoga ko ne može, neće ili ne ume da radi svoj poso. I pretpostavljam da će takvih ove godine biti nekoliko stotina... Ostale ću otpustiti sledeće godine". Uz to ide i kuknjava o kadrovima uz prilično rasističke epitete, pa o platama (?), o javašluku i šteti koju je, navodno naneo prethodni direktor Crkvenjakov. Ipak, Tijanić se najviše trudio oko samoraspuštenog Upravnog odbora na čelu sa Dejanom Mijačem: "Da Srbijom umesto Koštunice vlada knjaz Miloš, polovina članova Upravnog odbora dobilo bi 25 po turu, zbog stanja koje sam zatekao u RTS". Ovi novi koje je, mimo zakona, postavila Vlada, još čekaju ...Izgleda

kao da čekaju u strahu, jer kao da nisu u stanju da obavljaju svoju dužnost: ni reći o Tijaniću i njegovom "stilu". Bilo bi interesantno otkriti da li za to imamo da zahvalimo još po nečem, sem direktorovoj "harizmatičnoj objavi"?

Nakon fatalnog susreta sa zaposlenima u RTS, pri kojom je prilikom naročito lepo opisao ženski deo od nešto više od 6.000 zaposlenih, Tijanić je doveo ljude po svom izboru. Tako da sada kad gledate RTS milite da je to Karićeva BKTV, a mnogo ređe TV B92. Uz njih, da li po inerciji ili zbog nečeg drugog, idu i priče o vrtoglavih varijabilama, nečuvenim honorarima i tzv. spoljnoj produkciji i njenoj upotrebljivosti. Još se nijedan od sedam sindikata koji deluju u RTS, nije oglasio, ne bi li bili makar bliže istini? Oni kao da su još uvek ljuti na prethodnog direktora.

Vizuelno povremeno glamurozan (videti politički *talk-show* "Ključ"), informativno dinamičniji, sa osveženim pogledom na fenomen kulture (i nekulture) *by* Maja Uzelac, gotovo u svemu ostalom RTS je ostao isti. Ima to i dobrih strana: povremeno vidimo dobre stare serije, tv intervju e i filmove, u *Trezoru* pokušavamo da prepoznamo sebe od pre 20 godina... Sve ovo zajedno, ipak je *deja vu*... A i Tijanić je zadržao svoj već stečeni status omiljenog sagovornika žute štampe. "Silovaću Bebu na sred Terazija", navodno je nedavno "izjavio". Njega "prenose", o njemu kao direktoru državne televizije, sem Biljane Kovačević-Vučo, niko ne priča. Svi se nekako "snalaze", neki da im vladavina Tijanića bude od koristi, a neki da je "pregirme". Jer, daleko je budućnost u kojoj će Srbija imati javni servis i odgovornu vlast. Daleko od nas je ne samo BBC, već i toliko omraženi CNN!

Ministarkini pečati

PIŠE: SLOBODANKA AST

Bivša ministarka prosvete bila je zapravo samo portparol jednog stranačkog koncepta obrazovanja: obustavljanje reforme je dogovoreno na partijskom nivou, bez javne rasprave, suprotno slovu zakona, bez analize posledica. Trebalo bi zakonskim, a neki čak traže i ustavnim merama sprečiti upliv dnevne politike u škole

Kada je prof dr Ljiljanu Čolić, nepoznatu u široj, ali i u stručnoj javnosti, premijer Koštunica imenovao za novog ministra prosvete ona je u jednom od prvih intervju a narcisoidno izjavila da svaki ministar prosvete ostavlja svoj lični pečat. Samo nekoliko meseci kasnije maltene trećina nacije - oko milion dece i mladih ljudi, 145.000 nastavnika, plus njihove porodice - sva je modra od ministarkinih pečata: zaustavljeno je stručno usavršavanje nastavnika, promenjen je Zakon o osnovama vaspitanja i obrazovanja, raspušten je Prosvetni savet, obustavljeno je obavezno devetogodišnje školovanje koje bi nas uve-

lo u evropski obrazovni sistem, ukinuto je obavezno učenje stranog jezika od prvog razreda osnovne škole, pa je stotine nastavnika koji su na Beogradskom, Novosadskom i Niškom univerzitetu položili engleski jezik na nivou B2, što zadovoljava evropske zajedničke standarde, postalo jednim njenim pečatom - tehnološki višak. Ali tu se nije zaustavilo ministarkino "relaksiranje reforme" i bolno "pečatanje": izbačen je izborni predmet "Od igračke do računara" jer je, kako je to ministarka odlučila, "zračenje kompjutera štetno za decu od sedam godina života", ali je uveden krasnopis. Kulminacija neverovatnih i čudnih intervencija ministarke prosvete bila je izbacivanje Darwinove teorije evolucije iz programa. Ovaj kapric gospođe Čolić je brzo ispravljen, navodno direktivom iz samog vrha DSS.

Ministarka se s druge strane veoma zalagala da verska nastava ima favorizovan tretman.

KRŠENJE ZAKONA: Profesorka Čolić je jedan od osnivača DSS, stranke koja se zaklinje u svoj legalizam, ali je sama svoj mandat počela kršenjem zakona: Ministarstvo prosvete prekršilo je zakon već na startu kada je počelo tajno da radi na izmenama Zakona i nije uključilo u ovaj poduhvat Prosvetni savet Srbije, a o novom zakonu nije vođena ni javna rasprava,

kako to Zakon nalaže. Arogantno je ukinula Prosvetni savet, koji po zakonu odlučuje o programima. Javnosti nikada nije rečeno ko je, kad i kako pripremio koncept "reforme reforme" i gde je o njemu stručno razgovarano. Vlada se nije obazirala što neki poznati stručnjaci ukazuju da su promene Zakona o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja samo još jedan primer tajne zakonodavne aktivnosti koja ima značaj samo za one koji je izvode, a ne za one na koje se odnosi.

Novi Zakon o osnovnom obrazovanju koji je u junu donet kaže da se u roku od 60 dana moraju doneti programi, kao i da u tom roku mora biti imenovan Nacionalni prosvetni savet. Ali ministarka ne poštuje ni zakon koji je ona "donela". Zakon je više puta i na više instanci kršen. Ona ne poštuje ni formalnu proceduru koja u donošenju dalekosežnih odluka podrazumeva javne rasprave i stručne konsultacije. Ona donosi *ad hoc* odluke. Otud sva bruka pada na adresu ministarke prosvete, njenog kolegijuma i Vlade koja ju je podržavala. Treba li naglašavati da su sve njene odluke značile - povratak u prošlost.

Sa pečatom i potpisom ministarke Čolić, ali i ministra vera prof dr Milana Radulovića, na adrese svih škola stigao je dopis o načinu izjašnjavanja za obavezni izborni predmet u kome se doslovce kaže: "... pre izjašnjavanja za versku nastavu osnovne škole moraju brošuru za versku nastavu, koju su potpisali Ministarstvo vera i Ministarstvo prosvete, uručiti svim učenicima prvih razreda i njihovim roditeljima". Pored toga, "škole

Nezakoniti rektor

Povodom postavljanja profesora Radivoja Papovića za rektora univerziteta u Kosovskoj Mitrovici Studentska unija Srbije i Inicijativa mladih za ljudska prava zahtevaju od nadležnih organa da ponište odluku bivše ministarke za prosvetu Ljiljane Čolić o njegovom postavljenju:

"Bivša ministarka je direktno prekršila Zakon o visokom obrazovanju, ali i rezoluciju 1244, čime je ozbiljno narušena autonomija i položaj Univerziteta u zajednici Evropskih univerziteta. Po svom povratku profesor Papović nastavlja sa degradiranjem ugleda Univerziteta. Usvojen je Statut kojim su njegova ovlašćenja neograničena. Povratak prof Papovića mistifikuje radikalnu politiku Srbije prema Kosovu i dodatno radikalizuje već dovoljno lošu komunikaciju između Srba i Albanaca..." stroji između ostalog u ovom otvorenom pismu.

Radivoje Papović je bio rektor Univerziteta u Prištini od 1991. do 1998. godine: tokom njegovog mandata Albancima nije bilo mesta na Univerzitetu. Papović je javnim istupanjima doprineo radikalizaciji odnosa između Srba i Albanaca na Kosovu, jer je u svojim obraćanjima javnosti izazivao versku i nacionalnu netrpeljivost.

Indikativno je da Papović, istaknuti član SPS i "Miloševićev čovek od poverenja" ne samo da nije odgovarao za ova krivična dela, već je eto, čak i štedro nagrađen od strane Vlade dr Vojislava Koštunice i njegove bivše ministarke prosvete!?

Nema udžbenika za manjine

Bivša ministarka prosvete dr Ljiljana Čolić zabranila je uvoz udžbenika za manjine "jer to ugrožava srpsku duhovnost". Prema rečima Svetlane Vujović, pomoćnika pokrajinskog sekretara za obrazovanje u Vojvodini do prošle godine je bio dozvoljen uvoz udžbenika za nacionalne manjine. Zbog malog tiraža te knjige na jezicima manjina niko ne želi da štampa (od bukvara za prvake do udžbenika za medicinske sestre).

Ministarka je zabranila da se uvoze ovi udžbenici, ali je istovremeno naše Ministarstvo prosvete poslalo veliki kontingent školskih knjiga za naše đake u Budimpešti. "U ovakvim potezima vidim uzroke radikalizacije u Vojvodini, a ne u tome da su se u nekoj kafani potukli jedan Srbin i jedan Mađar," kaže Svetlana Vujović.

moraju omogućiti veroučiteljima čas na kome će predstaviti svoj predmet učenicima srednje škole, odnosno učenicima i njihovim roditeljima u osnovnim školama." Ista mogućnost nije predviđena za časove građanskog vaspitanja.

Tu nije kraj: "...izjašnjavanje se mora vršiti u prisustvu učitelja, odnosno razrednog starešine, veroučitelja i nastavnika građanskog vaspitanja". U ovom strogo intoniranom dopisu se preporučuje da "učitelji, odnosno razredne starešine ne bi trebalo da predaju građansko vaspitanje u svojim odeljenjima, jer se na taj način indirektno utiče na opredeljivanje učenika"...

Ukoliko se odstupi od propisane procedure, izjašnjavanje će se smatrati nevažećim i moraće da se ponovi u skladu sa uputstvom!

Neki roditelji i neke škole od početka mandata ministarke Čolić ukazivali su na pritiske nacionalno-klerikalnog lobija, na favorizovanje veronauke u školama, ali se debelo birokratsko uvo nije obaziralo.

Ni po Zakonu, ni po Ustavu, Ministarstvo prosvete nema pravo da favorizuje versku nastavu, da ovom predmetu obezbeđuje poseban status. Ministarstvo vera ne može da šalje dopise školama. Izgleda da bi neko trebalo da obavesti i naše Ministarstvo prosvete, ali i Vladu Srbije da mi živimo u sekularnoj državi. Dok se drugačije ne odluči!

ONLY IN SERBIA: O haosu u kojem se našlo naše osnovno i srednje obrazovanje trebalo bi da u najhitnijem roku raspravlja Skupštini Srbije. Da li će i u budućе svaki novi ministar, po meri svoje partije, ali i po svom ličnom čefu udarati svoj pečat i potresati same temelje naše škole? O čudnim i neverovatnim zbivanjima u našem Ministarstvu prosvete oglasili su se samo GSS i SDU: ove stranke su otvoreno tražile smenu ministarke prof dr Ljiljane Čolić, ali zato "kapitalni ministar" Velimir Ilić samozadovoljno, kako kaže, svim srcem i dušom, podržava

odluku ministarke, čestita joj i poručuje da veruje samo ono što mu kaže njegov patrijarh, vladike i Sveti Sava, kakav Darwin, kakvi bakrači...

Druge partije uglavnom klimaju čaršiji na sve četiri strane. U predizbornim kampanjama niko nije govorio da će rušiti "Gašinu reformu", čak su i članovi DSS-ove vlade u senci govorili da je "Gašin zakon" dobar i moderan...kao da su svi imali isti dugoročni cilj: izgradanja demokratskog društva, ekonomski oporavak, Evropa... Da li to neko hoće da menja strategiju razvoja zemlje, pa i obrazovanja?

Premijer Koštunica je izgleda i ovaj put bio - neobavešten. On čak, posle usvajanja ostavke ministarke Čolić izjavljuje da je Vlada uglavnom zadovoljna onim što je gospođa ministarka uradila u svom sektoru!? Kaže, osnovan je Nacionalni prosvetni savet. Nije osnovan, i na ovoj tački je njegova ministarka prekršila Zakon.

Suštinsko pitanje na koje treba da odgovori Koštuničina vlada, ali i ostale političke partije je da li se to preko lobija SPC, preko verske i druge nastave u školama Srbija u XXI veku pretvara u teokratsku državu i okreće radikalnom klerikalizmu?

Obrazovanje nije partijska svojina, to je suviše važan i dugoročan proces da bi samo političari bili odgovorni. Neshvatljivo je da promena vlade kod nas istovremenu znači i promenu obrazovanog sistema. Toga nema nigde u svetu sem izgleda u zemlji Srbiji! Trebalo bi zakonskim, a neki čak traže i ustavnim merama sprečiti upliv dnevne politike u škole.

POLITIKA I OBRAZOVANJE: Reformski obrazovni krugovi, mreža stručnih i javnih inicijativa za moderno obrazovanje, organizovali su okrugli sto "Politika i upravljanje obrazovanjem" na kome je između ostalog rečeno da je bivša ministarka prosvete bila zapravo samo portparol jednog stranačkog koncepta obrazovanja: obustavljanje reforme je dogovoreno na partijskom nivou, bez javne rasprave, suprotno slovu zakona, bez analize posledica. Vraćen je ideološko-partijski sistem upravljanja obrazovanjem, birokratizacija uprave i centralistički način odlučivanja. Dr Ljiljana Čolić je samo demonstrirala ovaj model upravljanja.

Eksperti okupljeni oko Reformskih obrazovnih krugova, ali i većina ljudi u obrazovanju (oko 145.000 zaposlenih!) traže od premijera javni dogovor oko strategije obrazovanja koji će potpisati sve parlamentarne partije, ekspertске grupe, vodeće nacionalne institucije, sindikati. Tek onda treba formirati Nacionalni prosvetni savet po ekspertskom, a ne po delegatskom sistemu kako je sada predviđeno. Napomenimo, da bi prema predloženom konceptu bivše ministarke i njene partije naravno, Srpska pravoslavna crkva i Akademija nauka imale izuzetno značajnu ulogu u Nacionalnom prosvetnom savetu. Budući da je ovako zamišljen Savet glomazno telo od 38 članova, čiji se članovi biraju bez jasnih kriterijuma, po partijskoj podobnosti, što znači da će se menjati kako se bude menjala vlast, od dugoročne obrazovne strategije neće biti ništa. ■

Crkveni žig na civilno društvo

PIŠE: BOJANA OPRIJAN ILIĆ

Progon Darwinove teorije evolucije iz školskih udžbenika, srećom nakratko, ponovo je pokrenuo lavinu rasprava o sve vidljivijoj klerikalizaciji Srbije. Taj, najsvježiji primer, guranja prsta u oko stručnoj i široj javnosti delovao je drastično i jer se, sada već bivša ministarka prosvete Ljiljana Čolić, nije libila da otvoreno saopšti "važnost njenog ministarskog pečata" vernice kojim je navodno htela da u dogledno vreme uspostavi "ravnopravnost" crkvene verzije postanka čoveka od Adama i Eve i naučne teorije koju su prihvatili biolozi diljem sveta. Ministarka je, podsetimo, imala još nekoliko sličnih "bisera" koji nisu toliko potresli ovdašnje javno mnjenje ali su, nažalost, u praksi o(p)stali kao naredba prosvetnih vlasti. Na primer, učenici prvog razreda od ove jeseni moraju se opredeliti za nastavu veronauke ili građanskog predmeta za naredne četiri godine (a ne svake godine posebno kao do sada). Zatim, učiteljima je iz resornog ministarstva stigao još jedan, u najmanju ruku, čudan nalog da pre opredeljivanja svi prvaci treba da odslušaju bar jedan čas veronauke što nije obavezno za "rivalski" građanski predmet za koji još stoji preporuka da ga ne predaju razredne starešine kako ga ne bi svojim položajem "favorizovali"... Dakle, ako realan politički uticaj Srpske pravoslavne crkve započinje "od malih nogu" jasno je da se već duboko ukorenio među onima koji o tome odlučuju, alias srbijanskim političkim vrhom. Kad, naime, u sekularnoj državi crkva odluči da joj se ne sviđa himna pa se od nje odustane, kad toplo preporučuje uvođenje monarhije, diktira nastavni program te vodi kampanju uoči popisa stanovništva nije teško (pr)oceniti njenu dominaciju u nametanju važećih društvenih obrazaca. Uostalom, takva je tendencija očita i u postojećoj državnoj zajednici SCG koju, kako su neki analitičari primetili, "najčvršće vezuje uticaj dominantne, tradicionalno ukorenjene - Srpske pravoslavne crkve".

Samo pre nekoliko meseci, veliko uznemirenje izazvao je i prednacrt Zakona o verskim slobodama (još čeka na red u proceduri) koji je ocenjen kao klerikalizacija srpskog društva. Na meti kritike posebno je predlog da sveštenici u Srbiji uživaju imunitet pred sudom "kao poslanici u parlamentu ili sudije" a može ga ukinuti samo Vrhovni sud. Oспорavanje ovakvih odredbi nije prekinuto ni naknadnim korigovanjem prvobitnog stava,

odnosno objašnjenjem da je smisao imuniteta da se "određenim sveštenicima" (ne precizira se kojim) garantuje sloboda i potpuna autonomija u obavljanju poslova, to jest, da im niko ne može nametati "nešto mimo kanonskog prava i dogmata". Pitanje glasi, ko uopšte može spolja nametati crkvena pravila i učenja i mešati se u crkveno zakonodavstvo osim nekih struja iznutra? Ministar vera Milan Radulović, svejedno je insistirao na imunitetu za sveštenike, opravdavajući ga zaštitom verske službe odnosno "onemogućavanjem da se svešteno lice može pozivati na odgovornost zbog propovedi u okviru bogoslužbenih obreda". On, međutim, nije objasnio šta se događa ako "velečasni" sa crkvene govornice propoveda ili podstiče na netoleranciju, nacionalnu mržnju ili politički ocenjuje poteze ovih ili onih državnih vlasti. U prethodnoj deceniji takvih je primera itekako bilo, setimo se recimo vladike Filareta. Takođe, političkog delovanja vrlo angažovanog srpskog mitropolita u Crnoj Gori Amfilohija Radovića, koji se osim svoje oblasti bavi pitanjima jezika, nacije, države. Nije rečeno ni šta se dešava ukoliko je sveštenik okrivljen za seksualno zlostavljanje poput vladike vranjskog Pahomija?

Ministar vera, u obrazlaganju potrebe sveštenečkog imuniteta, pozvao se i na svetu tajnu ispovesti koja je nepovrediva te bi novim zakonom bilo onemogućeno da sveštenik bude pozvan na svedočenje. Kako sud može saznati sadržaj neke ispovesti, nije poznato kao ni da je u poslednjih pet decenija zahtevano otkrivanje takvih tajni. Konačno, o novoj isprepletanosti crkve i države rečito govori i ideja ugrađena u prednacrt Zakona o verskim slobodama prema kojoj bi se plate i penzije sveštenicima isplaćivale iz državnog budžeta, s tim što je ostalo nejasno kako bi i da li verski službenici plaćali porez odnosno da li bi i njima bile uvedene fiskalne kase za svaki obred? Tim povodom neko je izračunao da bi plate, penzije i osiguranje sveštenika državu koštalo minimum tri miliona eura i sve to u situaciji kada u Srbiji mnogo škola (u koje je, takođe, uvedena veronauka) nema ni WC dok ih je 20 odsto - bez tekuće vode.

Zanimljivo je da se u pomenutom prednacrtu Zakona govori o ravnopravnosti religija pri čemu se pominje pet istorijski priznatih dok se ostale ne pominju. U ovom propisu se, uz pristanak ostalih crkava, daje neko posebno pravo SPC, a to se objašnjava njenim istorijskim prisustvom na ovim prostorima. To je, smatraju poznavaoi crkvene problematike, vrlo diskutabilno rešenje jer je i katolička crkva prisutna ovde jednako kao i pravoslavna a, primera radi, svi su Nemanjići bili katolici. Prema shvatanju profesora Mirka Đorđevića,

analitičara crkve i religije, kada se crkvene norme nameću kao važeći obrazac u društvu, otvara se prostor političkoj igri moćnika u delovima hijerarhije partijskih, odnosno državnih struktura. Na pitanje da li aktuelne vlasti koketiraju sa crkvom on navodi da takvih primera ima dosta. "Potrebno je razgraničiti određene stvari. Religioznost srpskog premijera Vojislava Koštunice treba uvažavati kao kvalitet vernika. Kao kancelar jedne države on bi, međutim, trebalo da bude "pozitivno neutralan" u odnosu na crkvu što, nažalost, nije jer njegov odnos sa crkvom generiše paradoksalnu situaciju, pa se često pitamo da li je, recimo, crnogorski mitropolit Amfilohije - koji se odavno u javnosti profilisao više kao aktivni politički činilac, a manje kao duhovni pastir - član Koštuničinog kabineta, ili je, pak, Koštunica član Svetog sinoda SPC".

Kakav je bio "pozitivno neutralan" odnos ministarke Ljiljane Čolić što se crkve tiče videli smo ali će se on očito odraziti na generaciju ovogodišnjih prvaka. Ako se načelo odvojenosti crkve od države ovde shvati u okviru zapadnoevropskih vrednosti (tog Zapada kome navodno barem verbalno dnevno-politički stremimo) onda bi politika trebalo da bude odvojena a crkva bi se morala baviti prevashodno duhovnim životom svojih vernika. Otklon od politike, suprotno uzvicima crkvenih velikodostojnika, ne znači i "istiskivanje crkve iz javnog života", jer je javni život mnogo širi pojam. Na primer, tu su humanitarne, versko-edukativne, kulturne aktivnosti, promovisanje ideja pravde, jednakosti, solidarnosti i moralnih normi a o borbi protiv korupcije i kriminala da ne govorimo. Na kraju, po definiciji iz evropskog Ustava u modernim državama crkve su slobodne, garantovane je sloboda ispovedanja vere bez privilegija po bilo kom osnovu. Takvim odredbama crkva je odvojena od države jer je to jedina garancija da bude slobodna. Problem nastaje kada država, odnosno crkva ne žele da budu odvojene jedna od druge. Što se nas tiče, vernika ili "vernika" je statistički sve više ali malo ko priznaje radi li se o pomodarstvu i konformističkim građanskim vernicima ili stvarnoj vernosti bogu. Možda je porast te "površne religioznosti" upravo razlog agresivnijeg nastupa crkve kada im politika za to već daje prostor. Prema novijim anketama, naime, manje od 22 odsto punoletnih ispitanika u Srbiji veruje u boga, a u crkvu redovno ide oko 7 odsto osim za velike praznike kao što su božić i uskrs kada ih odlazi 40 odsto. ■

Klečanje, sveće, kokus i ostalo

PIŠE: STIPE SIKAVICA

Mada rezonanca koju je u domaćoj javnosti izazvalo pismo predsednika Srbije Borisa Tadića, upućeno predsedniku SAD Džordžu Bušu povodom treće godišnjice 11. septembra, nije imala onu jačinu kao što se u prvi mah činilo, ona je ipak nadmašila značaj i sadržinu samog pismena. Da pismo nije bezmalo odmah "provaljeno", najverovatnije bi ostalo arhivirano u kabinetu Džordža Buša mlađeg, i mala je verovatnoća da bi za njega iko drugi i znao osim autora i, eventualno "pismošne". Ovako, ta je poruka našeg predsednika (mada "strogo privatne naravi") uskovitlala nešto prašine na domaćoj političkoj sceni, a po tvrdnjama penzionisanog generala Ninoslava Krstića, njome su se ponešto zabavljale i diplomate po briselskim kuloarima. U svakom slučaju, pismo zavređuje da se nad njim bar nakratko zastane.

Najpre, tzv. običnim građanima, ostaje veoma zagonetnom činjenica da je to privatno, dakle poverljivo pismo dospelo na domaći politički buvljak i na ne manje prokazane stranice tabloidne produkcije. Miljenko Dereta, po svemu sudeći dobro obavješteni i ugledni direktor beogradske nevladine organizacije Građanske inicijative, javno je apostrofirao narečenog generala Krstića, odnedavno utemeljivača i predsednika Foruma za bezbednost i demokratiju, takođe nevladine organizacije iz Beograda, da je otvorio front "kampanje protiv Borisa Tadića".

Istina je da je Krstić "povukao nogu" zahtevom da se Tadićevo pismo - zbog sadržaja, ali i zbog "stila i političke intonacije" kojima je oblikovano - integralno predoči domaćoj javnosti (što bi odgovaralo pravilima demokratizovanog društva), ali je (barem piscu ovih redaka) teško naći motiv koji bi podstakao Krstića da pokrene kampanju "protiv Tadića i njegove politike". Ponavljamo, važnije je (i ne manje problematično) pitanje: kako je Krstić došao u posed predsednikovog privatnog pisma (ostavljamo zasad i ovde postrani dilemu o tome u kojoj meri javnost polaže pravo i na pismo takve naravi)?!

Pitanje je utoliko umesnije, ako se zna da je cilj Foruma za bezbednost i demokratiju, kako je objasnio i sam Krstić, da se "državi pomogne u uspostavljanju demokratskih procesa u sektoru bezbednosti". Bilo bi primerenije da jedna nevladina organizacija, umesto države, u prvi plan istakne građanina kao jedinku. U savremenim koncepcijama bezbednosti težište

se sa države sve više premešta ka demokratskom, otvorenom društvu, odnosno, polazi se od premise da je elementarni uslov postojanja pouzdane bezbednosti i društava i države - sigurnosno opskrbljen građanin kao jedinke. Pa, ako je predsedniku države u ovom slučaju, gotovo pokaznom vežbom demonstrirana ugroženost privatnosti - čemu da se nadamo mi, obični smrtnici!

U još oštrijem formi mogli bismo postaviti slično pitanje onima koji su pismo objavili. I za istaknutog pravnika dr Zorana Ivoševića intrigantnije je to ko je tablidu *Kurir* dostavio pismo nego kako je ono sročeno, jer: "Sutra će se to ponoviti ako mu to neko zatraži, a možda dobro i plati." Otuda nam se čini prilično diskutabilnom teza dr Predraga Simića kako je to "klasična igra mačke i miša" u kojoj "političari rade i beže, a novinari ih jure i to je potpuno normalno i legitimno!" Bilo bi i normalno i legitimno u normalnoj državi, ali Srbija je atribut normalnosti odavno izgubila, i gotovo da su nikakvi izgledi da će naći u sadašnjoj konstelaciji političkih (i drugih) snaga i odnosa! Dakle, ovde su "na snazi" drugačije igre i drugačija pravila, što građane ne može činiti spokojnijim niti im otvara demokratsku perspektivu. Iz bezbednosnog ugla toliko. Hoćemo nešto i o sadržini pis(a)ma.

Činjenica da je Tadić napisao i otvoreno pismo uredništvu *Kurira* koje - s jedne strane, u neku ruku upotpunjuje njegovu vašingtonsku poruku, a s druge, ima se utisak kao da predsednik hoće da se opravda pred domaćom javnošću zbog toga što se na takav način obratio Bušu - u celu stvar unosi dodatnu konfuziju i otvara nove mogućnosti za spekulacije. I tu se sad, što u pismima što u odjecima i reagovanjima (bogme, uz ne male nanose patetike), nabraja pred kojim je državicima i zašto predsednik pripravan da kleči; pa da je bolje da kleči on nego mi; gde će paliti sveće i zašto će ih paliti; da će se Srbija, a sve uz rame Americi, boriti protiv terorizma; a, uzgred, da i optuženi za ratne zločine, među njima i Ratko Mladić "treba da se nađu pred Haškim sudom" (nota bene: "treba da se nađu"!) I sve tako.

Pa dobro, nije sporno to što se Boris Tadić obratio predsedniku najmoćnije zemlje sveta. Ali jeste dobrim delom sporna sadržina pisma; i naročito, jeste sporan hvalospev predsedniku Bušu čija politika trpi žestoku kritiku demokratskog sveta. A za građane Srbije još je problematičnija činjenica da sadržina pisma korespondira sa željama i stavovima korifeja retrogradne, memorandumske Srbije (ona kao avet, a sve uz blagoslov Sinoda SPC, iz neke tmine izranja na političku scenu!) koji zaziru od pobeđe demokratske opcije na predstojećim izborima u SAD i otvoreno navijaju za Džordža Buša mlađeg.

Takođe, nije upitno ni to što će predsednik Tadić da kleči tamo gde je obećao, što će zapaliti sveće na mestima gde je nagovestio. Međutim, postoje neka prioriternija mesta gde bi bilo nužno da predsednik klekne i da zapali sveću, jer osim Jase novca, Jadovna, Sajmišta i Kosova i Metohije postoje i neki drugi toponimi, na primer, Srebrenica, Sarajevo, Vukovar!

Pa ipak, kada se sabere i oduzme sve što je rečeno u Tadićevim pismima i povodom njih, i kada se dopiše i podatak da je u američkom Kongresu formiran i srpski Kokus (Klub prijatelja Srbije), proizlazi: da Srbija nije dopala sadašnjih nevolja zato što su je njene elite, intelektualna i politička, pre petnaestak

godina gurnule na ratno bespuće; i dalje proizlazi da Srbija danas nije u jadu i čemeru zato što njene post-ratne vladajuće garniture, em što nisu želele i ne žele, em i što nisu umele i ne umeju da povuku oštar rez sa tom politikom zla i zločina, sa kulturom smrti!

Ispada, naime, da je Srbija u dubokoj opštoj društvenoj i državnoj krizi zato što njeni dosadašnji lideri nisu umeli da kleknu pred najmoćnije državnike sveta; što nije imao ko da formira Kokus i slične lobističke formacije; što, dakle, nije imao ko da na pravi način svetu prezentuje "našu istinu" o građanskom ratu na tlu bivše Jugoslavije u kojem je bilo zločina i žrtava na sve strane; pa bi najbolje bilo da se sve to međusobno izniveliše i izbrisu, i da se krene, u "paketu" ili drugačije, u evroatlantske integracije, i da bog te veselio!

Ta teška obmana, koja se građanima Srbije istrajno nudi u primamljivim demagoškim oblandama, nije samo opasna po njihovu bezbednost, nego ugrožava i same temelje njihove egzistencije. ■■

Korak po korak

PIŠE: VOJISLAVA VIGNJEVIĆ

Kada je, svojevremeno, umro Staljin, vest da je umro hazajin, dugo niko nije smeo glasno da izgovori. Ovo podsećanje moglo bi se istorijskom analogijom porediti sa ćutanjem zvaničnog Beograda na temu života i(li) smrti virtualne državne zajednice SCG. Ovdašnji aparat vlasti oglašuje se o direktne poteze koje upravo ovih dana povlače zvaničnici širokog geopolitičkog dijapazona, od Podgorice i Cetinja, preko Mahstrikta, Ljubljane, Beča, Budimpešte, i da ne ređamo dalje... A čija je glavna poruka da Crna Gora kao stara evropska država ima pravo na samostalnost i svoj put u evroatlantske integracije.

Crna Gora nije krila, ni 2002. godine, kada je, pod patronatom Havijera Solane, sklepan ostatak ostatka Miloševićeve ratne i ekspanzionističke politike, da takvu državu niti želi niti hoće iz jednostavnog razloga što ima svoju državu, dugo iskustvo borbe za slobodu i očuvanje nacionalnog dostojanstva, te je javno rekla da SCG smatra privremenom tvorevinom. Takvo njeno stanovište je i uvaženo od strane tog istog evropskog mentora i inih evrobirokrata koji su se bezuspešno baktali ne samo sa prethodnom državom haškog zatvorenika nego i sa onom velikom, Titovom Jugoslavijom. I najvažnije je postignuto – građanima Crne Gore garantovano je slobodno i demokratsko izjašnjavanje na referendumu o nezavisnosti po isteku trogodišnjeg roka, tj. početkom 2005. godine.

Mastrihtsku floskulu o paralelnom koloseku država članica u pridruživanju evropskoj porodici koja se poglavito odnosi na ekonomiju zapravo treba čitati kao prvi, dakako stidljivi korak EU da konačno prizna realnost u odnosima dveju država, Srbije i Crne Gore. Drugim rečima, Evropa počinje da shvata (a za

shvatanja nikad nije kasno) i valja očekivati i drugi korak na političkom planu. A i ako ga ne bude, podsetimo još jednom na garanciju referendumu.

Crna Gora ništa ne krije "ispod žita", o čemu svedoče i najave o skorom postizanju nacionalnog i političkog konsenzusa oko pridruživanja EU, Partnerstvu za mir i NATO paktu. Predsednik crnogorske države Milo Đukanović nedavno je imao niz značajnih susreta sa predsednicima Mađarske i Austrije te zvaničnicima OEBS i drugih međunarodnih organizacija (poput onih iz evroinstitucija) pri čemu je naišao na veliko razumevanje prema stremljenjima Crne Gore ka slobodnom, otvorenom, razvijenom i demokratskom društvu. Posebno je značajna i turneja šefa crnogorske diplomatije Miodraga Vlahovića po Sjedinjenim Američkim Državama u okviru koje je, na najvažnijim mestima, u Vašingtonu i Pentagonu, izložio stavove zvanične državne politike. On je tim povodom ponovio i od ranije poznat crnogorski odgovor na pitanje rasplitanja odnosa u SCG – miran razlaz po modelu Češke i Slovačke, a ako to nije moguće, što hitnije raspisivanje referendumu. Ovo potonje nije bez osnova budući da se sve više građana, po poslednjim istraživanjima u Crnoj Gori, opredeljuje za njenu samostalnost dok pristalice unitarne, cementirane države pod dominacijom Srbije, koju čini prosrpski i promiloševićevski, fundamentalističko-pravoslavni kordon, sve više gubi na značaju i pored vidljivih a još više nevidljivih napora zvaničnog Beograda da navedeni trend po svaku cenu preobrati u svoju korist. Uostalom, ne slučajno, šef crnogorske diplomatije je upravo na takav trend velikosrpskih aparatčika uzvratio rečima da Crna Gora neće biti pokrajina Srbije sa izlazom na more!

Crna Gora zna ko je, što je i gdje je – ovo geslo joj pomaže da strpljivo, korak po korak, ostvaruje svoje ciljeve: ona je ekonomski nezavisna od Srbije, kontroliše svoje granice, startovala je s reformama u dobrom pravcu i dobroj formi, kako je na Ljubljanskom forumu nedavno izjavio jedan slovenački zvaničnik. Sa Slovenijom ima, pored drugih suseda, izuzetno dobre i kvalitetne odnose i među prvim državama se uključila u novoformirani centar za pomoć zemljama koje su se odlučile za pridruživanje Evropskoj uniji i evroatlantskim integracijama, koji je nedavno osnovan u Ljubljani.

Najnovija crnogorska diplomatska ofanziva dakako ne bi bila toliko uspešna bez dobrih rezultata u unutrašnjoj politici. To staro pravilo da jedino ako si uspešan kod kuće možeš sebe u dobrom svetlu predstaviti vani Srbija ne koristi. Zašto? Vlahović je, u opširnom intervjuu nacionalnoj TV Crne Gore, uoči posete Vašingtonu, konstatovao da on nema odgovarajućeg sagovornika u Beogradu budući da Srbija nema ministarstvo inostranih poslova. To je, usput je primetio, kao kada je, u vreme Sovjetskog Saveza svaka republika imala svoju kompartiju osim Rusije. Zašto? Pa stoga što je Rusija kontrolisala i sve držala u šaci. Tako nekako valjda i Srbija rezonuje – ima Vuka Draškovića na čelu ministarstva inostranih dela u SCG!

Samozvani demokratski nacionalista ili bolje rečeno nacipatriota Vojislav Koštunica imao je obraza da optuži Crnu Goru za nesaradnju sa Haškim tribunalom. Da nije tragično, bilo bi smešno – valjda je svima jasno, pa i ovdašnjoj javnosti, da Srbija ne ispunjava tu međunarodnu obavezu. Koštunica, poznat po mnogim pogrdnim konstrukcijama vezanim za Tribunal,

još nije građanima Srbije javno obznanio šta je to pregovarao sa Miloševićem, sadašnjim haškim optuženikom, 6. oktobra 2000. Bilo kako bilo, hteo to srpski premijer ili ne, priča o Hagu odnosno o krvavom raspadu bivše Jugoslavije kojem je pečat udario Koštuničin "štićenik" sa svojom (pretorijanskom) gardom će se jednog dana otvoriti. Ratni zločini i ratni zločinci se nigde i nikada nisu mogli zauvek gurnuti pod tepih – pravda je spora ali dostižna. A poigravanje sa međunarodnom zajednicom tipa brojnih izjava kako će zvanični Beograd saradivati sa Hagom (ali pod uslovima koje Beograd postavi) i već istrošenim parolama o Hagu kojima javnost obasipaju mnogi među kojima se naročito ističe Rasim Ljajić, predsed-

nik Nacionalnog saveta za saradnju, bolje reći nesaradnju s Hagom, zvuči bajato, agitpropovski. To, međutim, ne znači da će cena koja se mora platiti za takvu socrealističku politiku biti mala. Naprotiv.

Na kraju, postavlja se pitanje – da li Srbiji neko i ko smeta da formira svoju nezavisnu državu? Javno ili tajno, svejedno. Ko joj to smeta da se vrati civilizovanim standardima koje je sav demokratski svet poodavno ustoličio. Ko joj smeta da stane u odbranu antifazišizma i ljudskih prava, tih tako isprepletnih kapitalnih vrednosti svakog civilizovanog i demokratskog društva? ■

odjeci tragedije u Osetiji

(Ne)obične paralele

PIŠE: STIPE SIKAVICA

Naravno, za ovu je rubriku bilo više i atraktivnijih i aktuelnijih tema od ove koju smo odabrali. A za nju smo se opredelili iz jednostavnog razloga što se još nisu sasvim ohladile emocije vezane za tragediju koja je zadesila mali grad Beslan na severoistočnoj granici ruske Republike Osetije, a koju je prouzrokovalo terorističko bezumlje; tragediju koja je, početkom septembra, odnela i nekoliko stotina života dece tek stasale do školske klupe, i koja je upravo po tome bez presedana u svetu.

Mada, ruku na srce, domaći je populuz u času ispisivanja ovog teksta najvećma zaokupljen lokalnim izborima i laskavim obećanjima političkih opskuranata a, nažalost, i kandidata za prve fotelje u gradovima Srbije ("naš narod" kao da mazohistički uživa u tome da ga opskurni političari tako bezočno lažu!), haškom rašomonijadom i nadalje na Koštuničin način, a bogme, i međunacionalnim konfliktima u Sandžaku i naročito u Vojvodini gde su se problemi etničke naravi komplikovali sve do blaže forme internacionalizacije. No, rekosmo, teroristička kasapnica u Beslanu ne može ni u nas tek tako da se potisne u zaborav, štaviše, još nije sasvim povučena ni sa stubaca "domaćinske" žute štampe, a ni sa tezgji sve brojnijih ovdašnjih "eksperata" za terorizam.

Pa, eto, dok je još prisutan taj emocionalni naboj, bio bi greh ne oglasiti se tim povodom i na stranicama ovog glasila. Međutim, mi nemamo nameru da se ovde bavimo uzrocima i posledicama beslanske katastrofe, još manje samom tehnologijom smrti u konkretnom slučaju, jer su o tome i povodom toga i iz naše medijske produkcije potekle reke reči i izlučene kamare novinske hartije. Mi bismo da se, makar i ovlaš, osvrnemo na rezonancu koju je ta golema nesreća imala u našoj stvarnosti, pri čemu bismo taj deo "odjeka i reagovanja" koji nam je bio dostupan još i da provučemo kroz vojno-političku optiku.

Najpre (a to je bilo valjda sasvim prirodno), i naša je javnost bila prilično šokirana razmerama zla koje se sručilo na pomenuti gradić na Severnom Kavkazu. I u prvi je mah ta

naša javnost duboko saosećala ne samo sa stanovnicima Beslana, i ne samo i ne toliko sa narodom Osetije ("gde li mu je ta Severna Osetija"?), koliko sa "narodom Rusije" (što se lako moglo iščitavati već iz naslovnih kompozicija domaće štampe). Dakle, saosećanje nije izviralo samo iz činjenice da su u ovoj nesreći u velikom broju žrtve bila deca, nego i iz nekog verovanja da su stradalnici u rečenoj nesreći valjda neke "nama srodne, slovenske duše", odnosno, i još preciznije – "naša pravoslavna braća"!

E, ali, kada je u našoj javnosti prevladalo saznanje (mada opet mutno) da žrtve ipak ne pripadaju samo hrišćanskoj, pravoslavnoj veroispovesti, nego da su među unesrećenima i pripadnici islamske vere, ovde kao da je splasnulo saosećajni naboj. Sve ovo o čemu govorimo nije nigde rečeno (napisano) izričajem (ili bar nama to nije poznato), ali je proisticalo iz konteksta interpretacija i tumačenja beslanske nesreće, prvenstveno sa stranica ovdašnjih tabloida i iz čaršijske verzije ove tragične priče. No, to i nije ovde najbitnije.

Kad god se na bilo kojoj tački planete (terorizam je, na svu nesreću, odavno prerastao u zlo planetarnih razmera) masovnim ubijanjem nedužnih građana oglasi bilo koja Bin Ladenova ekspozitura, našom javnom scenom (o neformalnoj komunikaciji da i ne govorimo) učestalo počnu da defiluju "Šiptari" i "mudžahedini". Tako je bilo i povodom tragedije u Beslanu. Izrazito "naši poznati" i manje "poznati" islamolozi, vojni i civilni, videli su i posle rečenog masakra kako gotovo u svakom muslimanu, inače građaninu ove državne zajednice, čuč nekakav terorista. K tome, domaći eksperti za islam, koliko nam je poznato, bez ostatka prihvataju teoriju znamenitog Samjuela Hantigtona o "sukobu civilizacija", odnosno o sukobu hrišćanstva i islama, što nipošto nije bez značaja za sumornu stavrnost Srbije i Crne Gore koju sve više pritiskaju i međunacionalni problemi.

U ovdašnjim vojnim krugovima, izgleda više u ešalonu "drugog poziva", i povodom Beslana pojavila se ona prepo-

znatljiva "superiornost", ona koja kao da visi u vazduhu i uvek, posle užasa u terorističkoj režiji i izvedbi, samo što se nije sručila na glavu "svetskim moćnicima". Jer, iz podteksta i konteksta mnogih poruka sa našeg vojno-političkog poligona nije bilo teško iščitavati sledeću lekciju, dakao, upućenu "moćnicima": naša se Vojska, zajedno sa Policijom i Žandarmerijom, godinama uspešno nosila (i nosi) sa šiptarskim teroristima, a vi nam, gospodo sa Zapada, niste priznali da je ovde na delu bio i jeste terorizam, nego ste čak "Šiptare" podsticali na terorističke akcije i svesrdno ih podržavali, pružajući im i obilatu materijalnu podršku. Ali, kad je i vas Bin Laden ošinio po bolnom mestu, onda ste to okvalifikovali kao – teorizam i objavili mu sveopšti rat. Gospodo, to je politika – dvostrukih standarda!

Naročito je zapadna medijska galaksija - baš kao i Bernard Bot, šef diplomatije Holandije, zemlje koja ovoga časa predse-dava Evropskoj uniji – u nas bila podvrgnuta žestokoj kritici, zato što je, bar u prvim danima beslanske drame, apostrofirala ruskog predsednika Vladimira Putina kao saodgovornog za tragediju zbog "politike sile" koju je primenjivao u Čečeniji. I to je, i dalje po ovdašnjoj kritici, bio eklatantan primer demonstracije politike "duplih standarda": teroriste u Rusiji (baš kao i u Srbiji) Zapad je kvalifikovao kao "borce za slobodu i nacionalnu stvar", a kada se teroristi zločinom iskažu i na zapadnoj hemisferi, onda nisu "borci za slobodu", nego se "preobražavaju" u ono što jesu – dakle, u teroriste!

Mora se priznati da je o terorizmu lako govoriti u nekim opštim kategorijama, ali pokušali se to projektovati na konkretne (ne)prilike, zapada se u ne male teškoće. Veliki problem i jeste u tome da je veoma teško tačno definisati i markirati uzroke terorizma na svakoj pojedinačnoj kriznoj tački na planeti, povući jasnu granicu između terorizma i opravdane borbe za ljudska, građanska i nacionalna prava – a kamoli o tome postići opšti politički konsenzus na nivou globalne međunarodne zajednice.

Dakle, mogu se razumeti i treba razumeti "borce za slobodu" sve dok se za svoja (lična, građanska, nacionalna i druga) prava bore političkim sredstvima, na legalan i legitiman način. Međutim, ne samo da se nikakvim "borcima", ili borcima svejedno, ne smeju tolerirati ultimatum tipa: ako ne udovoljite našim zahtevima, mi upadamo u školu i pretvaramo je u klanicu – nego se toj zločinačkoj taktici odlučno valja suprotstavljati na svakom mestu, pri čemu ne držimo da je oružje jedino efikasno sredstvo te borbe. S druge strane, u ovoj šaradi ipak ne može baš sve da se strpa pod turban terorizma; nije da prvaci

autoritarnih režima imaju sluha za slobodu, pravdu i demokratiju. U to smo se valjda uverili i na vlastitoj koži.

No, nevolja je što u nas većina čak i tzv. običnog sveta (a u taj konglomerat spada i najveći deo aktivnih i penzionisnih vojnih profesionalaca!) kao da odbija da shvati ili nije u stanju da shvati da je Slobodan Milošević, čim je kriza tzv. velike Jugoslavije ušla u svoju ratnu završnicu, sve kosovske Albance bez razlike gurnuo u terorističke; te je tako, izmeštajući ih izvan zakonskih okvira ("sa teroristima nema pregovora!"), stvorio veliki manevarski prostor za razigravanje svojih specijalca, tenkova i transportera. Posledice te politike isporučuju nam se redovno, svakodnevno, i ne vidi se kraj tome! Uzgred, samo da primetimo: ima li ikakve sličnosti politika V. Putina prema krizi u Čečeniji?

Mada se povodom tragedije o kojoj je ovde reč nisu naročito izravno eksponirali domaći generali i vojni analitičari, iz njihovog "posrednog nastupanja" da se zaključiti da je u njihovoj vizuri ovaj zločin osetno povećao bezbednosni rizik Državne zajednice (mada oprez u razumnim granicama ima pozitivno dejstvo). S tim u vezi, izgleda da je, u toj istoj generalskoj optici, srazmerno porastao rejting domaćim oružanim snagama, naročito specijalnim, antiterorističkim formacijama. To se vidi iz oficijelnih izjava prvaka vojno-političke elite. I opet se naslućuje ona poznata samohvalisava priča u stilu da malo koja armija u svetu ima takvog i tolikog iskustva "u borbi sa terorizmom kao što ga imaju naša Vojska i ostali sastavi pod oružjem"; pa da, osmotrena s te tačke gledišta, a imajući u vidu i njenu stručnu osposobljenost, Vojska može da bude pouzdan partner najmoćnijim vojskama sveta koje se tuku s teroristima; nadalje, da je Vojska SCG najrespektabilnija oružana sila u regionu; i tako dalje u neskrornost i hvalospjev.

Jedan aspekt rezonance o kojoj je reč, može pomalo i da nas zabrine. Naime, budući da su potpuno zakazale tajne ruske službe, dakle i vojna, jednako kao i specijalni sastavi ruskih oružanih snaga u drešenju čvora krize u Beslanu – naši su vojni analitičari, po našoj oceni, prenaglašavali važnost rečenih službi i vojnih formacija u borbi protiv terorizma, načelno govoreći. I posebno, najvećma su na posredan način, ali i izravno podvlačili značaj prvenstveno naših vojnih agencija i naših specijalaca u zaštiti države od eventualnih terorističkih napada. Tako bi se spletom takvih okolnosti mogli čak potpuno da ugase i inače veoma slabša, gotovo nikakvi procesi demokratske kontrole Vojske, Policije, Žandarmerije i tajnih službi koje su se transformisale samo utoliko ukoliko su promenile naziv – sada su, naime, agencije!

Lažna predstava o kontinuitetu

PIŠE: RADOSLAV RATKOVIĆ

Govori se o kontinuitetu nekih društvenih pojava – institucija, ideologija, političkih delovanja – čime se hoće ukazati na njihovo poreklo, na pripadanje nečemu, na njihova suštinska obeležja. Razume se, pri tom je najvažnije utvrđivanje kontinuiteta celine društvenog sistema, jer te pojedinačne pojave mogu imati jedno značenje u jednom, a drugačije, čak sasvim drugačije značenje, u drugom poretku društvenih odnosa.

Kod nas je sada, u vezi sa tim, izuzetno važno – jer ima neposredne krupne praktične posledice – utvrđivanje granica kontinuiteta Miloševićeve vladavine: da li društveno stanje koje pod tim podrazumevamo predstavlja neku vremensku i strukturalnu celinu, sa relativno jasnim razgraničenjem prema stanju koje mu je prethodilo i, zatim, da li ima dovoljno osnova da se govori da je ono prevaziđeno.

Veoma je rasprostranjena tvrdnja da Miloševićeva vladavina predstavlja produženje socijalističkog sistema prethodne Jugoslavije; dakle, postoji kontinuitet u razvitku između društvenog sistema koji je postojao u SFRJ i onoga što je uspostavljeno Miloševićevom vladavinom. Zanimljivo je da je široka rasprostranjenost ove tvrdnje obrnuto srazmerna siromaštvu argumentacije na kojoj bi se ona zasnivala. Pogledaju li s stvari nešto bliže, pokazuje se da argumenata za to nema, jer ih ne može ni biti. Ustvari, radi se o školskom primeru etiketiranja: bez ikakvog dokaznog postupka, upravo bez pokazivanja nastojanja da mu se uopšte priđe, prilepi se ocena društvene pojave.

Postavlja se, onda, pitanje otkuda tolika rasprostranjenost te lažne predstave o kontinuitetu, njeno toliko ponavljanje raznim prigodama da je dobila karakter “opšteg mesta”, nečega što se podrazumeva, što ne treba dokazivati.

Objašnjenje leži u činjenici da dve dominirajuće ideološke aparature u našem aktuelnom društvenom zbivanju, već duže vreme neprekidno lansiraju ovu laž o karakteru sistema socijalističke Jugoslavije i Miloševićevog “socijalizma”. Jedna aparatura je miloševićevska: pripisivanje sebi uloge baštinika jugoslovenskog socijalizma imala je smisao da Miloševićevoj vladavini pribavi legitimitet i kredibilitet i kod širokih krugova u zemlji i u međunarodnoj zajednici. Druga ideološko-propagandna aparatura je ona kojom su raspolagale različite anti-komunističke grupacije. Fraza o 50 godina komunizma u Jugoslaviji, potpuno izlizana zbog česte upotrebe, ima veoma određen smisao: predstavljajući miloševićevsko stanje društva, sa

svim njegovim nakaznostima, kao produženje prethodnog socijalističkog sistema, ona na najsugestivniji način diskvalifikuje socijalističke institucije i ideje uopšte.

Bez obzira na oblike i razlike u tome da li se socijalizam pozitivno ili negativno vrednuje u ovim iskazima, u pogledu postojanja kontinuiteta između socijalističkog društvenog sistema bivše Jugoslavije i miloševićevskog režima, oni su u punoj saglasnosti.

Kontinuitet je karakteristika kretanja bilo čega, bilo kog sistema; ako su u kretanju zadržana bitna svojstva sistema, kontinuitet postoji, u protivnom došlo je do “prekida”, “reza”, “preloma”, “promene kvaliteta” – kako se već različitim terminima ovaj kritički trenutak kretanja označava. Problem se, dakle, sastoji u oceni domašaja promena bitnih svojstava, a to znači i u utvrđivanju koja su svojstva bitna. Razumljivo je da pri tom složenost problema raste sa složenošću sistema.

Društveni poredak je sistem visokog stepena složenosti koga čine neposredno povezani, ali i relativno samostalni podsystemi – ekonomski, politički, ideološki, pravni. Zbog toga utvrđivanje postojanja kontinuiteta nije jednostavno, pri čemu je dolaženje do objektivnih saznanja ugroženo ideološkim pritiscima, ali intenzitet ovih pritisaka varira od slučaja do slučaja.

II

Osnovi društvenog sistema socijalističke Jugoslavije uspostavljeni su veoma odsečnim prekidom kontinuiteta u odnosu na prethodni sistem. Prethodni sistem – sistem Kraljevine Jugoslavije – do temelja je razoren u ratu; njega su uništile spoljne sile, nacistička Nemačka i fašistička Italija i, sa saveznicima, Mađarskom i Bugarskom, okupirale i raskomadale zemlju, uspostavljajući različite modele svoje vladavine u pojedinim delovima – negde je to imalo forme nove fašističke države, kao NDH u Hrvatskoj, ili Velika Albanija, negde okupatorska uprava koja je priključila i stavila u svoju službu neke ostatke prethodne vlasti – policiju, opštinsku upravu, a negde je izvršena prosta aneksija – priključenje delova jugoslovenske državne teritorije drugim državama. Bez obzira na ove varijetete, ishod je isti: od političkog sistema Kraljevine Jugoslavije nije ostalo ništa i to je bilo delo spoljnih sila.

Narodnooslobodilački pokret nije se, dakle, u uspostavljanju svoje vlasti konfrontirao sa poretom Kraljevine, jer taj više nije postojao, već sa vlastima koje je organizovao fašistički agresor na okupiranoj teritoriji raskomadane Jugoslavije. Iz institucionalnih temelja formiranih tokom revolucionarnog oslobodilačkog rata, razvio se politički sistem kojim je restituisana jugoslovenska državna celina, ali je njegova društvena sadržina bila u punom diskontinuitetu sa sistemom koji je u zemlji prethodno postojao.

U toku višedecenijskog trajanja taj društveni sistem prošao je kroz razvojne faze u okviru kojih je na pojedinim područjima – ideologije, politike, ekonomije, ustavno-pravnog uređenja, međunarodnog položaja – dolazilo do krupnijih pomeranja, ali su osnovna svojstva sistema, njegova kvalitativna određenost, i u tom smislu kontinuitet u njenom razvoju, bili održani.

U prvoj, ratnoj fazi, od 1941. do 1945. godine, glavni zadatak je oslobodilačka borba protiv fašističkih okupatora, ali se istovremeno ocrtavaju tri usmerenja kojima društveni sistem, čije se osnove uspostavljaju, treba da služi i koja e predstavljati ideje vodilje u njegovom budućem razvoju. Pre svega, to je rešenje nacionalnog pitanja na načelima slobode, ravnopravnosti, zajedništva naroda na jugoslovenskom prostoru. Za uslove i potrebe te prve etape razvoja sistema taj cilj je bio već realizovan: politika bratstva naroda uspešno se suprotstavila bratubilačkoj borbi, pobedila je i postavila institucionalne osnove federativnog uređenja državne zajednice.

Drugi je cilj: demokratsko uređenje, vlast koja nije osamostaljena, otuđena od naroda, koja je tako postavljena da je stalno (a ne povremeno) pod njegovom kontrolom, sistem u kome je vlast neposredan izraz ostvarenja ljudskih, građanskih, političkih, socijalnih prava, a ne u kome ta prava oktroiše osamostaljena vlast. Radilo se o tome da se iz ovog bića stvarne demokratije izvedu rešenja koja će u kasnijem razvoju sačuvati njena svojstva i obezbediti da se, različitim posredovanjima i procedurama, demokratsko uređenje ne pretvori u demokratiju bez naroda.

Treći cilj – stvaranje ekonomsko-socijalnog sistema i materijalno-tehničke osnove za izvlačenje zemlje iz zaostalosti, siromaštva i teških socijalnih problema, mogao je u ovoj ratnoj fazi biti samo vizija, predviđanje onoga što će biti zadatak budućeg vremena.

Druga je razvojna faza društva vremenski raspon od završetka rata 1945. godine do sukoba sa KP Sovjetskog Saveza i Kominformom 1948. i događaji koji su se na to nadovezali tokom naredne dve godine, otvarajući put značajnim promenama u unutrašnjem uređenju i u međunarodnom položaju zemlje.

U ovoj fazi takozvane obnove i izgradnje, naglasak je bio stavljen na materijalnu izgradnju kako bi se najpre sanirale posledice teškog razaranja kojima je zemlja bila izložena u ratu, a zatim krenulo ka prevazilaženju zaostalosti i siromaštva društva u svim oblastima, od privrede do kulture.

Na tom polju materijalne izgradnje, narodnog prosvetavanja, kulturnog razvoja, unapređenja radnih i socijalnih prava i zdravlja, postignuti su nesumnjivi rezultati.

Mora se, međutim, priznati da je u institucionalnoj i ideo-

loškoj sferi došlo do široke recepcije sovjetskih oblika sistema, shvatanja, iskustava i političkih ponašanja.

Nastojanja da se praksa i tvorevine Narodnooslobodilačke borbe – naročito njihova revolucionarno-demokratska svojstva – sačuvaju i uključe u što većoj meri u importovane modele sovjetskog sistema nailazila su na teškoće i izazvala tenzije na političkom i ideološkom polju.

Zbog razumevanja veoma važnih okolnosti u razmatranju problema kojima se bavi ovaj napis, treba da se konstatuje da je u ovoj fazi došlo do instaliranja u naš društveno-politički sistem dva noseća stuba sistema “teškog socijalizma”, “socijalizma u državnom omotaču”, koji je u Sovjetskom Savezu u vreme Staljinove dominirajuće pozicije dobio dovršene oblike i koji se zbog toga naziva staljinizmom. Ta dva stuba su: 1) monopol birokratsko-centralistički organizovane partije i model transmisijnog mehanizma u kome partija (a u njoj njen vrh) pokreće i kontroliše državnu aparaturu i sve druge društvene organizacije; i 2) državna svojina, državno-svojinski monopol nad svim sredstvima proizvodnje i sveopšte državno direktivno planiranje.

Iako su ova dva stuba staljinizma bila preuzeta i primenjena u našem društvenom sistemu uz izvesne ograde, posledice su bile dalekosežne za čitav dalji razvitak; nastojanja da se oni konačno prevaziđu i uklone iz ekonomske i političke organizacije društva – što je bila pretpostavka demokratije i društvenog progresa – dala su samo delimične rezultate.

Treća faza, od 1950. do 1968. godine, vreme je formiranja onih koncepcija i institucija koje su specifično obeležile socijalistički društvenopolitički sistem u Jugoslaviji i po kojima je on postao prepoznatljiv i stekao ugled u međunarodnoj javnosti. Tih 18 godina bile su zvezdani trenuci teorijskog i praktičnog stvaralaštva socijalističkih snaga Jugoslavije. To stvaralaštvo je počelo kritikom dogmatizma i birokratskog izrođivanja socijalizma, oslanjajući se pri tom na izvorni marksizam i inspiraciju i iskustva revolucionarnog rata. Ali se ubrzo pošlo dalje od toga – od kritike staljinističkog sistema i njegovog ideološkog obrazloženja, od objašnjavanja njegovih slabosti i anomalija, na traženje načina da se izmeni društvenom praksom. Ta kritika je bila novost. Bilo je do tada mnogo kritika sovjetskog sistema i ideologije, manje ili više zasnovanih, s levih i sa desnih pozicija, ali su te kritike ostale literarne. Trebalo je pokazati stvarnu alternativu. Kritika praksom je bila delotvorna i pogađala je staljinizam u srce.

Ako se u toj aktivnosti imaju u vidu pitanja kojima je poklanjana najveća pažnja u razmatranju i traženju rešenja, onda to izgleda kao anticipacija onih procesa koji su tri-četiri decenije kasnije, pod imenom tranzicije, dali glavno obeležje kretanju društva u istočno-evropskim socijalističkim zemljama.

Najopštije shvatanje tranzicije kao procesa prelaza od autoritarnog poretka na demokratsko uređenje na planu politike, a u sferi ekonomije uvođenje tržišnog privređivanja, upravo obuhvata pitanja koja su bila predmet od posebnog interesa za teoriju i praksu u Jugoslaviji u vremenu o kome je reč. Ali čini se da se – kad se od tog najopštijeg shvatanja tranzicije priđe njegovoj konkretnijoj sadržini – pokazuju značajnije razlike u sva tri elementa prelaza: 1) prelaznu iz čega, iz kog stanja društva, 2) kako, na koji način i 3) kuda, šta je cilj tranzicije.

Polazna pozicija tranzicije u Jugoslaviji – za razliku od one od koje su kasnije pošle zemlje realsocijalizma bila je karakterisana time da je “teški socijalizam” u mnogome prevaziđen, neke institucije bile su potpuno izmenjene, neke reformisane, a naročito vidljive promene bile su ostvarene na području društvenih ponašanja i idejnih stremljenja. Što se tiče načina promena u političkom i privrednom sistemu, za kretanja u Jugoslaviji bilo je karakteristično da je to bio kontrolisani proces, prerastanje jednog sistema u drugi, ostvarivan sukcesivnim reformskim merama.

Cilj promena u Jugoslaviji nije bio kapitalizam već demokratski socijalizam, sa privrednim sistemom koji uvažava objektivne ekonomske zakone (robnu proizvodnju i tržište).

Kurs, na kome su bili već postignuti značajni rezultati, trebalo je da bude finalizovan društvenom i privrednom reformom, koja je počela da se sprovodi 1965. godine.

Realizacijom projekta reforme bili bi postignuti odlučujući koraci u ostvarivanju ciljeva društvenog progresa predviđenih programom SKJ (1958) kako na političkom, tako i na ekonomskom planu. Na političkom planu trebalo je najzad stvarno razdvojiti partiju od države, partiju od faktora vlasti svesti na snagu ideloško-političkog uticaja na društvena kretanja, a vlast izvoditi iz samoupravljanja radnika u privredi i samouprave građana u opštini kao osnovi društveno-političkog organizovanja. Na ekonomskom planu, trebalo je dostići tačku preokreta u vladanju privrednim kretanjima, potisnuti dominantnu poziciju partijsko-državne aparature, a afirmisati funkcije samoupravno organizovanih proizvođača i odnose robne proizvodnje i tržišta.

Sprovođenje reforme naišlo je na snažan otpor koji su pružale različite snage i iz različitih pobuda. Tu su se našli zajedno partijske birokratije i apartčici, jer ih je reforma lišavala vladajuće pozicije; zatim nerazvijeni delovi nove radničke klase sa ostacima sitnosopstveničkog oslonca na selu i sitnosopstveničkim mentalitetom kojima nije odgovaralo unošenje ekonomskih principa u oblast proizvodnje i zapošljavanja, a takođe i sledbenici ideja i pokreta radikalne levice jer je za njih samo pominjanje robne proizvodnje i tržišta bilo nedopustivo i značilo je restauraciju kapitalističkog klasnog društva.

Za savlađivanje ovog široko postavljenog fronta otpora bila je potrebna dodatna energija vodeće snage društvenog progresa. Ali to nije više bila ona snaga s početka pedesetih godina i te energije nije bilo.

Četvrta faza, sa početkom 1968. godine, otvorena je, ne uspehom reforme nego njenim porazom. To je utisnulo pečat svim kasnijim zbivanjima.

Napuštanje reforme značilo je odustajanje od strategijske koncepcije koncentracije snaga na području gde se istovremeno odlučuje o eliminisanju realnih uporišta birokratsko-etatičkog sistema i stupanju na prostor konsolidacije i razvoja sistema demokratskog socijalizma.

Napuštanje reforme otvorilo je pitanje daljeg razvoja. nastupio je period preispitivanja kursa, dilema, kriza u funkcionisanju političkog i privrednog sistema.

Umesto koncentracije snaga, došlo je do premeštanja akcija na rešavanje pitanja u pojedinim oblastima društvenog života. U tome je bilo i uspešnih dostignuća, ali su se pri tom poka-

zivale slabosti zbog nepostojanja oslonca tih parcijalnih akcija u projektu koji obuhvata celinu.

U prvim godinama ove razvojne faze (1968-1974) glavni tok društvenopolitičkog procesa vezivao se za ustavnu rekonstrukciju sa akcentom na preuređenje odnosa između federacije i republika i pokrajina. Upravo zbog nedovoljnog uvida u celinu društvene problematike i međusobnu povezanost pojedinih područja, naročito ekonomskog i političkog, ovde je došlo do “greške u koracima” i loših reperkusija pojedinih solucija. Nije pogrešno što je ustavnim odredbama veoma veliki broj ovlašćenja prenet iz federacije na republike i pokrajine. Pogrešno je što pre toga nije uspostavljena tržišna privreda kako bi se integrativna funkcija tržišta suprotstavila težnjama republičkih i pokrajinskih vlasti da, zatvaranjem privrednih područja i povlačenjem granica u privrednim tokovima, razbijaju privredno jedinstvo zemlje. Pogrešno je što prenošenje vlasti iz federacije nije išlo dalje od republičkih i pokrajinskih centara do osnova demokratske političke vladavine – samoupravnih opština i organizacija radničkog samoupravljanja u privredi.

Pomoć nerazvijenim republikama i pokrajini bila je moralno opravdana i ekonomski celishodna kao uslov za skladno funkcionisanje i razvoj celine jugoslovenske zajednice, ali je bilo pogrešno njeno administrativno zahvatanje i dodeljivanje na raspolaganje partijsko-državnim rukovodstvima, bez ikakvih ekonomskih kriterijuma o nameni i upotrebi sredstava pomoći.

Surevnjivosti i sukobljavanja etatiziranih republičkih i pokrajinskih ekonomija stvorili su u samom sistemu oslonac za pojavu specifičnog nacionalizma, čiji su zastupnici i nosioci postale partijsko-državne vrhuške republika i pokrajina. Tokom vremena taj tip nacionalizma lako se povezivao sa ranijim nacionalističkim formacijama, koje su bile poražene u antifašističkoj narodnooslobodilačkoj borbi i potisnute u podzemlje.

Teškoće u životu državne zajednice, naročito u procesu donošenja odluka, povećale su se posle Titove smrti, jer je tako izostao onaj faktor koji je mogao da uspešno interveniše u otklanjanju blokada i razrešavanju kriznih situacija.

Međutim, uprkos teškoćama sistem je funkcionisao uz sve jasniju kristalizaciju alternative: ili će se obnoviti koncepcija reforme, uz korigovanja s obzirom na promene u unutrašnjem razvoju i razvoju u bližem i daljem međunarodnom okruženju – ili će doći do nekog procesa njegove dekompozicije. Ohrabrujuće je bilo to što su bile preduzete određene inicijative reformi na ekonomskom i političkom polju koje su otvarale perspektivu iako je još preostajalo da se određenije razviju i dobiju potrebnu društvenu podršku da bi bile realizovane.

III

U toj situaciji došlo je do pojave Miloševića. Snagama koje su iščekivale da se kriza u kojoj se nalazio socijalistički sistem Jugoslavije iskoristi za njegovo uklanjanje, bio je potreban predstavnik u politici. Upravo tim snagama, raspoređenim u dve društvene grupacije, sa različitim prohtevima i ciljevima – jednim koje su težile restauraciji partijsko-državnog mono-

pola na vlast i svojini, tj. restauraciji staljinističkog sistema, i drugim koje su htele restauraciju nekog oblika društveno-političkog uređenja iz vremena pre Drugog svetskog rata – bio je potreban lider pogodan da objedini ono što je zajedničko u njihovim nastojanjima. Slobodan Milošević je bio idealan za tu ulogu. “Čovek bez svojstava”, neutemeljen ni nacionalno, ni socijalno, ni ideološki, slobodan od bilo kakvih moralnih skrupula, aparatčik i činovnik bez političkog iskustva, izbačen u politički vrh neodgovornom kadrovskom kombinatorikom, Milošević se sa nekoliko nastupa “olako obećane brzine”, legitimisao i predstavio kao najzad pronađeni vođa koji će povratiti jaku partiju i njenu rukovodeću ulogu, a takođe obnoviti veličinu i vladajuću poziciju srpske nacije.

Pošto je zavereničko-pučističkim putem u septembru 1987. godine (Osma sednica SKS) uspostavio punu kontrolu nad partijskim aparatom, Milošević je, istovremeno, jačanjem i širenjem te pozicije moći, krenuo u rušenje sistema socijalističkog samoupravljanja. Da ga ne interesuje reforma postojećeg sistema, dakle ne njegov kontinuitet, nego radikalna promena sistema, Milošević je to već na samom početku svoga poduhvata jasno deklarirao nazvavši ga “antibirokratskom revolucijom”. Ovdje su termini upotrebljeni potpuno suprotno svom normalnom značenju – kretanje nazad nazvano je revolucijom, a restauracija birokratske vladavine kvalifikovana je kao antibirokratska – ali je bitno da se zapazi da se time htela izraziti dubina i korenitost promene društveno-političkog poretka.

Svoje nipodaštavanje institucija i normi sistema socijalističke Jugoslavije i pozivanje da se menja vaninstitucionalnim, protivzakonitim putem, Milošević je izneo početkom 1989, kada je govorio da promenu treba ostvariti upotrebom svih sredstava – “institucionalno i vaninstitucionalno, statutarano i nestatutarano, na ulici i unutra, populistički i elitistički, argumentovano i neargumentovano”.

Tim rečima na 20. sednici CK SKJ obrazlagani su metodi i sredstva koja su već uveliko bila primenjivana u menjanju društveno-političkog uređenja. Karakter tih metoda i sredstava su veoma indikativni i predstavljaju specifično obeležje, kako Miloševićeve “revolucionarne” akcije sprovođenja promena, tako i poretka koji je on uspostavio. U rušenju legalnih partijskih i državnih institucija Milošević je primenio metod kombinovanja upotrebe državnih organa prinude i vandržavnih jurišnih grupa. To je metod poznati z prakse fašističkog zauzimanja vlasti u Italiji i Nemačkoj. Uz to, dolazi još jedna sličnost u Miloševićevoj akciji rušenja institucija zatečenog sistema i uspostavljanja svoje vladavine sa fašističkim akcijama: bezobzirna, koncentrisana, brutalna, pogromaška propaganda, usmerena na ispiranje mozgova i stvaranje stanja masovne izbezumljenosti u društvu.

Postojanje dve vrste mehanizama prinude, državne i para-državne, formalne i neformalne, uspostavljeno u početku Miloševićeve vladavine, ostalo je njena trajna karakteristika. Paradržavne organizacije prinude, od kojih su neke bile poluskrivene, služile su Miloševiću za specijalne operacije i imale su u njegovom sistemu značajnu ulogu koja je vremenom sve više rasla, kao što su te organizacije bile ekstraintitucionalne, bila je ekstraintitucionalna i linija komandovanja njihovom delatnošću, potpuno nezavisna od legalnih procedura i vodila je direktno do Miloševića.

Već u prvoj etapi (1987-1991), Miloševićeva vladavina poništala je bitna svojstva zatečenog sistema socijalističke Jugoslavije, bilo tako što ih je eliminisala i zamenila drugim bilo tako što ih je ostavila formalno i nominalno ispunjavajući ih drukčijim sadržajem.

Najbolju ilustraciju prirode i smera tih promena pruža Ustav Republike Srbije, donet pri kraju prvog perioda Miloševićeve vladavine (septembra 1990). Sam način donošenja ovog Ustava i njegova sadržina ukazuju na oštar prekid kontinuiteta društveno-političkog, posebno ustavnog razvoja. Ustavna promena izvršena je upadom u tada važeći ustavni sistem još postojeće SFRJ. Ključne odredbe o državnoj organizaciji Ustava RS surptne su odredbama Ustava SFRJ: nasuprot decentralizovanom državnom uređenju, Ustav RS propisuje centralizovani sistem u kome su autonomnim pokrajinama održeta svojstva zakonodavne, izvršne i sudske autonomije, a samoupravne opštine degradirane u teritorijalne jedinice u kojima se ostvaruje samo lokalna samouprava.

U drugoj fazi razvoja (1991-1995), kada je Milošević posegao za ratovima kao sredstvu sprovođenja svoje politike, okončava se raskid sa poslednjim ostacima prethodnog društveno-političkog sistema. Razaranjem jugoslovenske države uništen je državni okvir u kome je bilo realizovano glavno dostignuće Narodnooslobodilačke borbe – bratstvo jugoslovenskih naroda, njihova sloboda i ravnopravnost u zajedničkoj državi. Kada je Miloševićev režim u poslednjoj etapi razvoja prerastao u onu tvorevinu koju je Havel nazvao “mafijaškom vladavinom sa nacionalističkom zastavom u ruci”, nije tu više bilo ni traga od društveno-političkog sistema socijalističke Jugoslavije.

Ako pri kraju ovog razmatranja o kontinuitetu i diskontinuitetu u našem novijem društvenom razvitku možemo sa dovoljno pouzdanosti da govorimo o “reзу” koji je jasno razdvojio društveni sistem koji se razvio pod Miloševićem, od sistema koji mu je prethodio, granica kraja toga Miloševićevog sistema nije tako jasna. Da li je taj sistem prestao da postoji 5. oktobra 2000. godine? To je otvoreno i složeno pitanje u koje ovde nećemo ulaziti. ■

Kikinda: Poslednji krug

G. PERUNOVIĆ FIJAT

U Kikindi, tolerantnom gradu najtolerantnije opštine u SCG, bar ako je verovati povelji OEBS za 2003. godinu, registrovano je 54.363 birača - na izbore obično, u najboljem slučaju, izlazi njih oko 35.000. Ovog septembra, izišlo je 43 odsto od ukupnog broja upisanih i glasali su za radikale. Drugog kruga za izbor predsednika opštine će biti: u njega ulaze radikal i demokrate; ali, ovaj krug, 19. septembra, bio je poslednji, po mnogo čemu. Doneo je kraj mnogim iluzijama.

Ravno 16 Kikindana pojavilo se u izbornoj trci za gradonačelnika Kikinde, a 34 (!) odborničke liste učestvovala su na lokalnu. Koalicija "Zajedno za Vojvodinu" predala je prva listu odbornika za septembarske izbore - još onog prvog dana kad je lista uopšte mogla da se preda, ako je to posle svega uopšte važno, ali - neka ostane zapisano. Za njom slede: G17+, SRS, Savez vojvođanskih Mađara, Demokratska stranka i Koalicija "Naš Banat". Za gradonačelnika, prvi je potpise prikupio i predao Željko Bodrožić, novinar, urednik "Kikindskih"(GSS), a odmah za njim i Pavle Borovac, dosadašnji predsednik IO SO Kikinda. U Kikindi je trebalo prikupiti 1.672 potpisa za kandidaturu, a posle slučajeva da se isti potpisi pojavljuju na više lista, svi kasniji predlagači morali su da pokupe više potpisa.

"Ja sam tih dana davao potpis svakom ko bi me zaustavio na ulici: zašto da odbijem, pa da se ljudi žaloste? A, svakako nemam ništa ni od koga od njih", kaže Ilija Srbliin, poljoprivrednik. Ovakvih izjava bilo je mnogo - što bi, je li, trebalo da bude dovoljno da se pokrenu *institucije*, ali OIK i svi ostali odmah su izjavili da uopšte ne nameravaju da se bave grafologijom i ispituju valjanost potpisa. Šta je tu prepisano sa CD sa opštinskim biračkim spiskom, a šta valjano dospelo na liste, ostaće, kako izgleda, tajna.

Za gradonačelnika su se kandidovali Duško Radaković, predsednik SO Kikinda (LSV), dr Branislav Blažić (SRS), dr Milovan Blažić (Pokret snaga Srbije), rođeni brat dr Branislava Blažića, Pavle Borovac (DS), Dragomir Pudar (DSS), Dmitar Šegrt (GG), Petar Lisul (GG), Laslo Pastor (GG), Zoran Pašić (G17+), Dragomir Reljin (GG), Rajko Nikolić (Koalicija "Naš Banat"), dr Slavko Đuričin (SPS), Ratko Ivanković (GG), Živica Predojević (vojvođanska unija), Zoran Pašić (G17+), i Milan Veselinov (NS). Među kandidatima, bilo je lekara (dr Milovan Blažić je specijalista interne medicine, njegov brat dr Branislav Blažić - hirurk, a dr Đuričin - stomatolog), pravnika, privatnih preduzetnika, novinara, ugostitelja, direktora, jedino nije bilo nijedne žene - ni Slavica Tatomir (SDP), bivša republička poslanica, opštinska odbornica i direktorica bioskopa, nije uspele da prikupi potpise. Većina kandidata za gradonačelnika prvi put se pojavila na izborima, predstavljajući nova lica u politici, a trka za potpise građana dostigla je kulminaciju tokom nedelje uoči izbora, tako da je OIK imala posla u izobilju. Kandidati za gradonačelnika i odbornike opštinske skupštine redovno su se pojavljivali u lokalnim medijima, izloženi unakrsnoj vatri

novinarskih pitanja, i bilo je napuštanja studija, vikanja, vređanja, naročito kad su novinari nekim od sadašnjih kandidata ponovo pustili snimak kako, ono, 3. oktobra 2000. pokazuju neke laktove i neke srednje prste, šta li, nekoj omladini koja se nešto, kao, okupila ispred fabrike. Sve ovo je nema sumnje sjajno zabavilo birače, ali, kako se pokazalo, nije mnogo uticalo na rezultat. Posle svega, najavljeno je i mnogo krivičnih prijava (za uvredu, klevetu i sl.), teških po nekoliko miliona dinara. Dr Branislav Blažić (SRS) odneo je 31 odsto glasova, Pavle Borovac (DS) - 12 odsto, Dmitar Šegrt (GG) - 8 odsto. Dr Branislav Blažić, specijalista hirurk, u doba Miloševića ministar za ekologiju, i Pavle Borovac, arhitekta, dobitnik međunarodnih nagrada za idejna rešenja, idu u drugi krug. Na pokrajinskom nivou, u drugi krug idu opet radikali i demokrate. Stranke vojvođanske orijentacije, po nekim mišljenjima jedina brana narastajućem nacionalizmu, opet su zbrisane sa scene.

Bilo je na izborima za predsednika opštine i odbornike i nesvakidašnjih obrta. Grupa građana KI 39, koju predvodi Dmitar Šegrt, a koja se tek pre mesec dana pojavila na političkoj sceni Kikinde, zauzela je zavidno četvrto mesto. Lideri većine opcija u Kikindi izjavili su da je vrlo nezadovoljno rezultatima izbora, objašnjavajući to činjenicom da građani očekuju od radikala da im reše sve probleme. Duško Radaković, dosadašnji predsednik SO Kikinda, zauzeo je tek šesto mesto na rang listi kandidata za ovu funkciju, a neki od šesnaestorice kandidovanih nisu prikupili glasova ni koliko su potpisa morali da prikupe za kandidaturu.

Izbori za odbornike Skupštine opštine okupili su na listama najmanje 700 Kikindana zainteresovanih da vrše lokalnu vlast - među kojima su najbrojniji bili nekadašnji SPS kadrovi. Na nekim listama, bio je samo po jedan predlagač. I ovde je SRS osvojio 16 mandata od mogućih 39, DS - 6, Zajedno za Vojvodinu - 3, G17+ - 2, SVM - 2, SPS - 3, DSS - 2, Ki 39 (lista Dmित्रa Šegrt) - 3 i PSS (dr Milovan Blažić) - 2 mesta. I to nam je, do sledećih nekih izbora - to. Prilično šarolik sastav lokalnog parlamenta, u kome je zastupljeno osam stranaka i jedne grupe građana, obezbediće nesumnjivo zanimljiva odlučivanja; ali nije tako daleko ni doba kad je u SO Kikinda bilo zastupljeno čak trinaest stranaka i koalicija. U sadašnjem sastavu, izgleda da će SRS moći da obezbedi apsolutnu većinu, uz podršku nekolicine manje brojnih stranaka; ali, ko zna do kakve koalicije, principijelne ili neprincipijelne, može da dođe između onih koji imaju po dva, tri odbornika. GSS, stranka koja je u Kikindi, s obzirom na minimalan broj članova, imala četiri mandata u Skupštini SO, zavidan broj direktorskih mesta (Direkcija za izgradnju grada, Informativni centar, Narodni muzej, škole itd.) i funkcija u SO (resor za privredu, mesto potpredsednika SO, mesto načelnika za komunalne poslove itd.) u ovom izvlačenju nije osvojila glasova ni za jedan mandat, ali je zato Karićeva stranka PSS dobila tri mandata. I tako dalje. Na lista-

ma jeste bilo žena, nije da nije, samo ih nešto neće biti u klupama, jer su prva mesta na listama stranaka koje su se provukle pored radikala ipak zauzimali muškarci. Zato su se predložene kandidatkinje još pre izbora mudro povukle na bolovanja i godišnje odmone, gde će se nalaziti barem dok se strasti malo ne smire.

Ubedljivu pobjedu radikala u prvom krugu analitičari mogu da objašnjavaju kako žele, ukoliko ih, kako je uobičajeno, iko bude slušao. U razgovoru s tzv. običnim biračima u blic - anketama pre i posle izbora, mogu da se naslute dva razloga za malu izlaznost na izbore: prvo, "narod" je razočaran, i drugo, umoran je od silnih izbora, koji se "svaki čas" organizuju. U političkim zbivanjima, ni umor ni razočarenje nisu razlog, niti su izgovor za bilo šta, niti smeju predugo da potraju, jer se onda dešavaju ovakve stvari kao na ovim lokalnim izborima. Što se tiče pobjede radikala (njihovi birači, ma koliko umorni ili razočarani bili, nisu propustili da iziđu na biračka mesta), ona se objašnjava time što je prosečan stanovnik Kikinde, jednostavno, besan i ogorčen na nosioce vlasti u kratkom periodu krhke vladavine stranaka koje su bile u sastavu nekadašnjeg DOS, i sasvim konkretno, na imena, likove i dela. GSS (osvojio minimalan broj glasova i nijedan mandat) i LSV naročito su osetili gnev birača (od devet mandata u Skupštini SO spali na tri). Džaba brojni projekti o toleranciji, *transparency*, *gender focal point*, džaba NVO, festivali i koncerti, Evropa u Kikindi i svi oni ambasadori evropskih zemalja, ništa nije vredelo ni pojavljivanje bivšeg gradonačelnika Duška Radakovića u kontakt programima i odgovaranje na pitanja građana, donacije stranaca, platenici za nezaposlene i otpuštene, ni podrška dela medija, lokalnih i globalnih: *narod* hoće radikale, oni su pravi "brend" Vojvodine i Kikinde, oni su, iz ko-zna-kog razloga, "viđeni" kao pravi izbor da reše probleme ovdašnjeg biračkog tela, nezadovoljnog, ali ne i zainteresovanog da bilo šta preduzme. Funkcioneri stranaka bivšeg DOS tako su se zamerili građanima, toliko se raspravljalo o njihovim platama i privatnom životu, da su eventualne zasluge i postignuća ostale duboko u senci. Uzgred, upravo u vreme vladavine postmiloševićevske koalicije, u Kikindi je propalo, prodato ili zatvoreno mnogo fabrika, na hiljade ljudi ostalo je bez posla, a sasvim je verovatno da čak ni oni birači koji su svojevremeno glasali protiv Slobe nisu tako zamišljali demokratiju. Uzaludno je objašnjavati ljudima da je ovakav rasplet sasvim očekivana posledica svih nepodopština Miloševićevog režima - ljudi su zabora-

vili Miloševićev režim, i sav bes i gnev usmerili na dosadašnje vršioce vlasti. Uzgred i dalje, ni zloupotrebe iz doba Miloševića nisu kažnjene, čak ni otkrivene, a usput se nagomilalo toliko novih, da prosečan stanovnik Kikinde i okolnih sela nije bio u stanju da prati tako brzu smenu događaja. A i listići za izbore - em ih je bilo četiri (za gradonačelnika, SO Kikinda, i Pokrajinu, i to po dva različita sistema, većinskom i proporcionalnom), em su bili raznih boja, od roze do bele, pa ko tu da se snađe? Birači su odlučili da je za njih to prevelik napor, stoga ili nisu izlazili na izbore, ili su glasali za radikale, a oni koji ne znaju da čitaju, zaokruživali su brojeve onako kako im je rečeno. Uopšte, jedina šansa svih stranaka u Kikindi koje su imale ikakvu želju da se pridruže Evropi bilo je - ujedinjavanje u neku opštu koaliciju, tipa DOS, samo širu, brojniju, bolje organizovanu, umesto da se glasovi (onog dela biračkog tela koje ne glasa za radikale) rasipaju na više od trideset lista.

E, sad bi mogao slepi guslar da zagudi žalostivo "Kasno Marko na Kosovo stiže", jer su ovakva upozorenja stizala do netom palih vršilaca vlasti i ranije, samo nisu saslušana, jer su međusobna nadmudrivanja bila mnogo atraktivnija. Tako je grad još jednom platio visoku cenu za igranje sa demokratijom. Radikali su još u kampanji najavljivali obračun sa "lopovima i izdajnicima", te da će raditi "čelična metla", a mnogi od zaposlenih u opštini, javnim preduzećima i na svim drugim mestima ostati bez posla, sad još samo ostaje da se ta upozorenja sprovedu u delo, pa "tolerantni grad" može da *kvari šatru* i sklanja se u mišju rupu, odakle će se u ilegali pripremati za neke nove izbore sve lupajući glavu u čemu je pogrešio. U isto vreme, radikali najavljuju i da će ponuditi saradnju drugim strankama, na prvom mestu - Savezu vojvođanskih Mađara, a i drugih koalicija, manje ili više uspešnih, biće i dalje. Nije tako davno bilo (nemamo amneziju i dalje) kad se, posle pobjede DOS, LSV zalagala da Srpskoj radikalnoj stranci bude zabranjen rad. Tada se većina stranaka DOS pobunila: no, no, kakve zabrane, kakva ukidanja, demokratija mora da cveta, sva različita politička gledišta da budu uvažena! Elem, politička sreća se okrenula, pa može da se očekuje i obrnuta situacija: ko zna ko bi koga sada poželeo, a mogao, da ukida. Ironija bez pokrića: i dosada su se ostvarivali najcrnji scenariji. Samo, problemi, koji nisu rešeni na vreme (a bilo je i prilike i razloga - naročito razloga!) imaju tu nezgodnu osobinu da ponovo iskrasavaju. Od 5. oktobra 2000. toliko problema *nije rešeno*, da im se pridružilo još i veoma mnogo novih. ■

Oštroumna analiza

LATINKA PEROVIĆ

Sonja Biserko, "Srbija na Orijentu", Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, Beograd, 2004.

Ivo Andrić je govorio da nema nekorisne knjige. Svaki autor ulaže napor da nešto objasni drugim ljudima, ali i sebi. Sa svakom novom knjigom raste korisnost knjige kao takve. Znajući za nemar prema istorijskim izvorima, za oprez istorijskih aktera da ostavljaju pismene tragove o vremenu koje im je bilo dato, u knjigama koje se danas pišu o Srbiji, Jugoslaviji i Balkanu vidim važnu novinu. Mnoštvo interpretacija, bez pozivanja na distancu, izraz je samooslobođenja i nespojivo je sa shvatanjem istorije kao dogme o konačnoj istini. Ideologija unapred zna istinu, a nauka istinu neprestano traži. Zato se uvek odazivam pozivu da govorim o novoj knjizi. Ovog puta bila sam dovoljno neskromna da sama predložim Helsinškom odboru za ljudska prava u Srbiji da učestvujem u predstavljanju knjige Sonje Biserko *Srbija na Orijentu*, čiji je on izdavač. Zašto sam to učinila?

Svakako ne samo zbog toga da izrazim svoje poštovanje autoru knjige za njegov višegodišnji rad na u Srbiji zapuštenom polju ljudskih prava. Glavni razlog potiče iz potrebe da svoje razumevanje knjige proverim tako što ću pokušati da ga izložim drugima.

U *Predgovoru* kojim čitaoca uvodi u knjigu *Srbija na Orijentu*, Seška Stanojlović kaže da je reč o "oštroumnoj analizi zbivanja koja, u interpretaciji autora, u pravilu imaju predvidiv i, takođe u pravilu, nepovoljan ishod". I dodaje: "Ta lucidna anticipacija uzročno-posledičnog odnosa i njeno iskreno saopštavanje u mnogome su Sonju Biserko učinile svojevrsnim usamljenikom ovdašnje scene; ali i to je deo njenog integriteta i njene ličnosti". Zaista, tu je sve što treba dešifrovati. Ali, podimo redom.

Knjiga *Srbija na Orijentu* predstavlja dokument o stanovištima koja je njen autor javno zastupao u protekloj deceniji – od 1993. do 2004. godine, i sa kojih je aktivno delovao. Da li bi bez ovog jedinstva mišljenja i činjenja lično ime autora knjige *Srbija na Orijentu* postalo pojam, odrednica, znak raspoznavanja? U odgovoru na ovo pitanje sadržan je, po mome mišljenju, jedan od ključeva za čitanje ove knjige, najvažniji od više nivoa koji u knjizi postoje.

Sonja Biserko pripada kritički mislećim ličnostima. Takve ličnosti postoje svuda i u svim vremenima. One su merilo sposobnosti društva da prihvati nove ideje, odnosno slobode kao uslova da se nove ideje pojave i zastupaju. Zato se u nekim društvima takve ličnosti osluškuju, a u drugima potiskuju ili otvoreno progone. Ali, Sonja Biserko je i u takvoj manjini svih ovih turobnih godina bila usamljena. U odgovoru na pitanje šta je na to uticalo sadržan je drugi nivo *Srbije na Orijentu*, ne samo kao naslova knjige.

Na javnoj sceni Srbije Sonju Biserko je osamljivala njena

sposobnost analize. Za nju samu, analiza onoga što se dogodilo, koja je po definiciji kritička, predstavlja uslov svih uslova. "U ovom trenutku", kaže ona u septembru 1999. godine, "neophodno je da se stvori prostor za analizu onog što se desilo kao preduslova za sve drugo, a da društvo bude sposobno da razume, ne samo nedavnu istoriju već čitav XX vek. Situacija je kompleksna i ne postoji samo jedan odgovor niti jedno pitanje". Taj proces analize i samoanalize Zoran Đinđić je nazivao individualnim i kolektivnim odrastanjem.

Na nivou analize koja je sadržana u knjizi *Srbija na Orijentu*, i mogla se dešifrovati suština zbivanja na kraju XX veka iz kojih izranja Srbija *sui generis*. Posmatrana u okviru globalnog procesa koji karakterišu: nestanak bipolarnog sveta, kraj hladnog rata, iscrpljivanje sovjetske formule kao modela revolucija XX veka, Srbija na stranicama knjige *Srbija na Orijentu* deluje zakasnelo i izgubljeno. Posmatrana u okviru jugoslovenske države, ona deluje sigurno i arogantno, sa pogledom

uperenim u prošlost. Njene intelektualna i politička elita, koje su predmet pomne i detaljne analize na stranicama *Srbije na Orijentu*, formulišu program stvaranja etničke srpske države silom. Slobodno tržište, vladavina zakona, politički pluralizam i ljudska prava razbijaju jedinstvo neophodno za ostvarenje ovog cilja. Taj arhaični društveni program čini Srbiju inkompatibilnom sa svetom. Kroz ratove, on se istorijski prazni, ali bez alternative koja, da bi to uistinu bila, mora biti konstituisana na novoj matrici. Taj zaključak sukobljava Sonju Biserko sa filozofijom *antimoderne* koja je Srbiju dovela do "stanja truljenja i degenerisanosti". Ali i sa filozofijom

prividne *moderne* koja se kao takva ogoljava upravo odbijanjem kritičkog promišljanja prošlosti.

U slučaju Sonje Biserko, činjenje je bilo rezultat mišljenja. Analiza etničkog nacionalizma išla je ka ukidanju posledica jednog velikog inženjeringa, i upravo kroz tu analizu ocrtavali su se obrisi alternative.

Pre svega, pristup pitanju izbeglica kao humanitarnom, političkom, moralnom i pravnom pitanju, i njegova internacionalizacija, značio je nepristajanje da ljudi raznih jezika, vera i nacija ne mogu živeti zajedno. Trebalo je vratiti nadu ljudima koji su bili žrtve etničkog eksperimenta. Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, na čijem čelu je bio autor *Srbije na Orijentu*, pozivao je izbeglice da ne odustaju od svojih prava. Koliko je empatije u tom pozivu: "Da bismo pomogli vama, vi morate pomoći nama. Zato vas molimo da nam se javljate u što većem broju. Podržite svoju akciju i pravo na povratak". Tačna procena da logika etničke države, posle etničkog čišćenja po Jugoslaviji, mora stići do Srbije, dovela je do snažnog angažovanja u borbi za prava manjina u Srbiji. Tek iz današnje perspektive jasno je koliko je to predviđanje bilo tačno i važno.

Najzad, iz analize svega onoga što se dogodilo u Jugoslaviji devedesetih godina prošlog veka proizašlo je višestruko angažovanje na pitanju ratnih zločina. Razume se, bio je i ostao važan uvid u svaki konkretan zločin. Ali, ako je stepenovanje uopšte moguće, još važnije je dešifrovanje ideološkog i poli-

tičkog konteksta u kome se zločinu daje legitimitet. Poruke poput onih: "Svaki je Srbin Radovan"; "Cela Srbija je Milošević, cela Srbija je Arkan" – u suštini su pretnje. Jer, onaj ko ne pristaje na stanovište kolektiva, i nije ništa drugo nego izdajnik. Postoje, međutim, ljudi od integriteta. Uvek su postojali, i manje ili više uvek isto prolazili.

Ovde, u Novom Sadu, pada mi na pamet Laza Kostić i njegova *Knjiga o Zmaju* – "A da li se ti", pitao je Kostić Zmaja koji je sebe video kao pesnika naroda, "pri tom pomišljao na celinu narodnu onakvu kakva je, zajedno sa svima znalcima i neznalcima, sa nenavidnicima i podmuklicama, sa ne'atnima, odljudima, šmokljanima i pretvoricama, sa zavrzanima, lolama i vucibatnama, sa udvoricama i lisovima, jer je i takvih u našem narodu, u tom 'tvome rodu', kao i u svakom drugom koji opada?"

Knjiga *Srbija na Orijentu* dolazi iz pera autora sa stavom. Dovoljno za uzbunu. Na jednom mestu Sonja Biserko citira Hercenovu misao da jedan narod, pre nego što propadne, otupi. Kao lek protiv "umiranja naših čula", do kojih dovodi veličina staljinističkih zločina, Josif Brodski je preporučivao spoznaju. Ali, za nju nije dovoljna samo racionalna analiza. U nju je potrebno ugraditi moralni princip, univerzalni princip

ljudskosti. To je uspeo autor *Srbije na Orijentu*, i time objasnio nedeljivost mišljenja i činjenja.

"Ne mogu da se zanimam za shvatanja pre nego što bih se zanimao za ličnost", govorio je Žid. U knjizi Sonje Biserko postoje dva teksta koja mu naročito daju za pravo. To su njena uskršnja beseda u crkvi u Štokholmu, 2. aprila 1999. – i njeno pismo srpskom premijeru Zoranu Đinđiću, iz Vašingtona, 29. juna 2001. godine, posle njegove lično i politički hrabre odluke da se Slobodan Milošević preda Haškom tribunalu. U tim tekstovima sadržan je etos Sonje Biserko. Ona nije išla uz struju zato što je pošto poto htela da se razlikuje od većine. Naprotiv, ona se zbog svog dubljeg i humanijeg razumevanja savremenog sveta u većinsko mišljenje nije mogla uklopiti.

Upravo to joj nije oprošteno. Zato je njena knjiga važan dokument o sudbini kritičkog mišljenja u jednom postkomunističkom društvu koje je zaokupljeno jednom jedinom idejom – idejom etničke države, bez obzira na privid, ostalo totalitarno. Zašto bi inače smetala Sonja Biserko i svaki drugi pojedinac?

(Reč na promociji knjige Sonje Biserko "Srbija na Orijentu" u Novom Sadu)

Racionalni duh koji pleni objektivnošću

PIŠE: DRAGOLJUB PETROVIĆ

Istorija Srba, Vladimir Ćorović, "Dom i škola", Beograd 2003.

Velika studija tek izašla iz štampe u jednom zamašnom tomu značajna je pre svega jer čini sintezu sveukupne prošlosti srpskog naroda do 1940. godine. Ta studija predstavlja dosad neprevaziđeno delo u našoj istorijskoj nauci. Pionir i korifej srpske naučne historiografije Konstantin Jireček, inače Čeh, napisao je *Istoriju Srba* koja zahvata povescnicu srpskog naroda samo do XVI veka. Na početku dela je naveo: "Srbi su od davnina znatan narod na Balkanu". Bilo je još nastojanja da se napiše celovita srpska istorija. "Istorija srpskog naroda", veliki poduhvat Srpske književne zadruge ostao je veliki uglavnom po svom obimu. Ogromna materija male ćete autora smeštena je u deset knjiga koje krase naše javne i lične biblioteke.

Prosto je neverovatno koliko je i šta je sve napisao Vladimir Ćorović tokom samo 56 godina života. Stotine naučnih radova najviše iz povesnice Bosne i Srbije, ali u kontekstu širih, balkanskih meridijana. Kapitalno delo "Istorija Jugoslavije" zahvata celokupnu povest jugoslovenskih naroda do 1933. Potom Ćorović sačinjava najavljanu *Istoriju Srba*. Veliki protivnik nacizma priznati naučnik i osvedočeni javni delatnik u dane aprilskog sloma 1941. poginuo je u pokušaju da avionom emigrira iz zemlje. Odmah po ulasku u Beograd, okupatori su zaplenili spise autora oduzevši ih od porodice. Nekom srećom sačuvan je rukopis ove srpske istorije. Imponuje

nivo racionalnog duha koji je autor posedovao. Uz ogromno znanje Ćorović pleni objektivnošću kao istorijski arbitar čime se nesumnjivo izdiže iznad svoje sredine i inače burnog vremena punog kontrasta i konfrontacija. Kao primer – kada tumači dolazak Slovena na Balkan i jednu tvrdnju vizantijskog cara Konstantina Porfirogenita u delu "O upravljanju državom" o doseljavanju Hrvata, potom Srba, on ne prihvata rivalitet srpskih i hrvatskih istoričara i javnih delatnika. "Mi nismo, istina, nikakvih pozitivnih dokaza da su Hrvati došli na jug pre Srba, ali ne vidimo nikakvih razloga da bi se to moralo poricati".

Kada govorimo o doseljavanju Srba i Hrvata tokom velike seobe naroda radi se o uslovnom poimanju naroda. Doseljavala su se plemena koja će se potom grupisati po župama. Ove će se vremenom složiti u širu političku zajednicu u kojoj se uglavnom po etničkom principu konstituiše određeni narod. Taj proces se odigravao na području Zapadnih kao i Istočnih Slovena. Pojednostavljeno rečeno: kada je veliki ruski narod nastao kroz ove duge procese zašto bismo tvrdili da je srpski narod postojao mnogo ranije? Svedoci smo brojnih napisa, pseudonaučnih radova, čak knjiga, kao i usmene propagande o našem, srpskom narodu ("Sorabi") kao drevnom, "najstarijem" itd. Elementarne činjenice negiraju takvu mogućnost, ali je tu euforiju teško zaustaviti. Istorijska je činjenica da su gotovo svi antički narodi nestali. Mlađi narodi tokom Srednjeg i Novog veka ispoljavaju veću vitalnost.

Čitava naša historiografija u kojoj je veliki autoritet Ćorović, svedoči o postupnom razvoju i sazrevanju srpskog naroda u rano-

Red debakla, red uspeha

PIŠE: LJUBIŠA SEKULIĆ

feudalnom periodu, vremenu razvijenog feudalizma, njegovim poznim fazama, kao i tokom Novog veka. Taj narod se širio i uzimao, napadao i branio se. Kada bi postojao narod koji se samo branio, morao bi nestati. Grandiozna istorijska građevina, dosadašnja istorijska dostignuća mogu se samo dograđivati. A nikako radikalno menjati, rušiti uz isticanje iracionalnih hipoteza ultranacionalističke orijentacije.

Na popularan način, čitko, autor daje pregled svih bitnih zbivanja i pojava kroz istorijske epohe. To je poseban kvalitet ove knjige koja treba da bude dostupna svim krugovima i nivoima društva. Interesantne su ocene o aktima zbližavanja hrvatske i srpske intelektualne elite početkom XX veka. "Stvaranje srpskohrvatske koalicije, na kojoj su s hrvatske strane živo radili Franjo Supilo i Ante Trumbić, a sa srpske Svetozar Pribičević, bio je jedan od najsretnijih poteza naše narodne politike. Umesto srpskohrvatske borbe, koja je mogla biti samo na korist neprijateljima, došla je razumna saradnja, koja je sve naše probleme imala da posmatra sa višeg staništa nacionalne budućnosti. Srbi i Hrvati imali su da služe ne kao oruđe tuđim koncepcijama, nego da delaju kako zahtevaju njihovi životni interesi".

Vreme početkom XX stoleća do te mere je bilo napeto, a interes države istican kao neprikosnoven da su mogućnosti kritike zvanične politike bile do krajnosti ograničene. Za Ćorovića se kaže da je bio blizak Karađorđevićima, što se može ilustrovati nizom primera. Međutim, on je uspevao da kritički ukaže na izvesna svojstva čak i kralja "ujedinitelja, koji je sve više skretao autokratizmu". Zatim, k beogradski političari su smatrali "ponekad nove oblasti kao neku vrstu kolonija... naročito se grešilo prema Južnoj Srbiji (Makedoniji), ali je bilo velike jagme i u Vojvodini i u Bosni i Hercegovini".

Kada govorimo o ovom delu treba imati na umu okolnosti pod kojim je Ćorović pisao. U uzburkanoj javnosti Balkan stiče epitet po čemu se proćuo u svetu – bure baruta. Pod onim uslovima vanredno burnih događaja, razmirica, ograničavanja slobode ljudskog duha i ponašanja, krvavih ratova delao je i pisao priznati naučnik. On je načelno uspeo da nadvlada strasti i tenzije svoje sredine i da se izdigne i dosegne objektivnu istinu. Ako u tome nije u potpunosti uspeo Ćorović ima dobar alibi u prilikama i okolnostima koje su ga opterećivale.

Vreme kada se ovo delo pojavljuje u javnosti kao da reafirmiše parolu da je Balkan bure baruta. Zbivanja i odnosi na jugoslovenskom i posebno srpskom podneblju su još složeniji sa čak retrogradnim porukama. Taj famozni kraj XX veka doneo je čovečanstvu ogromne probleme naporedo sa radikalnim promenama u društveno-političkom životu, a kompleks svetskih događaja i konfrontacija se naročito oštro izražava na našim balkanskim meridijanima. Srpski narod je pred velikim iskušenjima i problemima čije se okončanje ne sagledava ni prvih godina trećeg milenijuma u koji smo zakoračili. U datoj situaciji pojava istorijskog dela Vladimira Ćorovića u javnosti pravi je kulturni događaj u Beogradu, velikom kulturnom centru na slovenskom jugu.

U javnosti se odavno osećala potreba za knjigom koja bi sintetičkim sadržajem zadovoljila interes čitalačke publike. Čitav svet je znatiželjan da sazna više kakav je to narod o kome se toliko govori, piše i izražava slikom. O Srbima, njihovoj istorijskoj tradiciji, kulturnom identitetu itd., što sve na određen način determiniše savremena zbivanja.

(Izvod iz Pogovora dr Dragoljuba Petrovića)

Poslednjih godina široko odzvanjaju vesti o sastancima Svet-ske trgovinske organizacije (STO), koja je inače, za neke glavni stub i promoter ekonomskog napretka i procesa globalizacije, a za druge, izvor svih nepravdi i nesreća za veliku većinu čovečanstva, čije privrede zaostaju u svom razvoju.

Mediji su, pre svega, obavestavali o protestima i demonstracijama, a mnogo manje o problemima, koje ova organizacija tretira. Protivnici globalizacije su bili naročito ponosni na svoj "uspeh" u Sijetlu, 1999. godine, kada je ministarski sastanak STO ubrzo po otvaranju bio okončan i odložen za neka bolja vremena. Ostao je utisak da su demonstracije osujetile ministre da obave svoj posao, a, ustvari, uzrok debakla bio je to što su razlike u stavovima delegacija bile tolike da nije bilo moguće postići konsenzus, čak ni o dnevnom redu.

Posle ovog neuspeha usledio je tihi rad, većinom iza zatvorenih vrata, u sedištu STO u Ženevi, što je urodilo plodom i dovelo do odluke da se ministri ponovo okupe, ovoga puta u Dohi (Katar), 2001. godine. Da li zbog mesta održavanja ili zbog nekog drugog razloga, ovaj sastanak je privukao veoma malu pažnju javnosti. Uspeh je, međutim, bio potpun, lansirana je nova, deveta po redu, runda pregovora za dalju liberalizaciju svetske trgovine. Osim toga, ministarski sastanak je usvojio Deklaraciju, koja sadrži detaljan Program rada na ogromnom broju problema, koji treba da budu rešavani tokom trajanja nove runde pregovora, odnosno do januara 2005.

U svemu tome bilo je najvažnije to što je usaglašeno da se nastavlja rad na reformi trgovine poljoprivrednim proizvodima, formalno započet tokom prethodne tzv. Urugvajске runde pregovora 1993.

Poljoprivreda je još uvek veoma zaštićena i izukrštna duboko ukorenjenim interesima tako da već decenijama odoleva svim nastojanjima da se, poput ostalih tokova međunarodne trgovine, prevodi na tržišne uslove privređivanja i na međunarodno uspostavljenu disciplinu i procedure, pod okriljem Međunarodnog sporazuma o carinama i trgovini (GATT). U Dohi je učinjen prvi korak u tom pravcu, tako što je usaglašeno da će se tokom pregovora ići na značajno olakšanje pristupa tržištima, na smanjivanje i potpunu eliminaciju svih vrsta eksportnih subvencija i na substancijalnu redukciju svih onih segmenata podrške poljoprivredi koji remete međunarodnu trgovinu ovim proizvodima

Ovaj pomak nije značio preduzimanje konkretnih obaveza, već samo izražavanje političke spremnosti za nastavak pregovora i za ulaganje napora da se usaglašeni dogovori ostvare. Zato je u Programu navedeno da je sve što se tiče poljoprivrede prihvaćeno "bez prejudiciranja rezultata pregovora".

Lansiranje nove runde pregovora nije, samo po sebi, znači-

lo da će se ona odvijati uspešno ili kako je predviđeno.

Nije trebalo dugo čekati da se, po ko zna koji put, potvrdi da se u praksi mogu uvek događati neprijatna iznenađenja. Već u martu 2000. godine SAD su na zahtev svojih proizvođača podigle carine na uvoz čelika, a samo dva meseca kasnije povećale finansijsku podršku poljoprivredi. To je naišlo na oštre proteste i u razvijenim i u zemljama u razvoju. Isticano je da ne sluti na dobro da se pristane na otpočinjanje pregovora o daljoj liberalizaciji svetske trgovine, a samo nekoliko meseci kasnije postupati suprotno od dogovorenog.

Ipak, u kontinuitetu sa Deklaracijom iz Dohe, kontakti i pregovori su nastavljeni, što je dovelo do zakazivanja novog ministarskog sastanka u poznatom meksičkom letovalištu Kankunu. Očekivanja se, međutim, i ovoga puta, kao ranije u Sijetlu, nisu ostvarila, jer je došlo do sloma pregovora. Zemlje u razvoju su ocenile da druga strana nije spremna da prihvati ni minimum njihovih zahteva, da ponuđen kompromis nije fer i da su razvijene zemlje zaoštrile svoje stavove o svim tretiranim pitanjima. U suštini, osnovni uzrok debakla bila je nespremnost SAD i Evropske unije (EU) za ustupke u sektoru poljoprivrede, tim pre što je od zemalja u razvoju traženo da liberalizuju svoj uvoz u istoj ovoj oblasti. Bilo je i mnogih drugih nesuglasica, posebno oko tretmana zemalja u razvoju. Pokazalo se da se princip nreciprociteta sve više svodi samo na pravo ovih zemalja da dogovorene ustupke i povlastice primenjuju u dužim rokovima i po blažim uslovima.

U dugim decenijama multilateralnog pregovaranja, nije se dogodilo da jedan tako važan međunarodni skup doživi debakl, kakav je doživeo ministraski sastanak STO u Kankunu. Zemlje u razvoju predvođene ključnim članicama svoje tzv. Grupe 77 delovale su, ovoga puta, kao čvrst i jedinstven pregovarački partner i nisu dozvolile da pojedinačni interesi oslabe njihov zajednički nastup. Uspеле su da zbiju svoje redove uverene da samo na taj način mogu uticati na formulisanje svetske trgovinske politike, a time i na proces globalizacije u kome trgovina ima jednu od ključnih uloga.

Mnogi su, kasnije, ocenjivali da je Grupa 77 na ovom sastanku obnovila svoj identitet, da je delovala kao u svojim najboljim danima i da je znatno ojačala svoju pregovaračku poziciju prema razvijenim zemljama.

Debakl sastanka u Kankunu bio je dobrodošao povod svima onima, koji se inače suprotstavljaju globalizaciji i pregovorima uopšte, da još odlučnije zagovaraju razne radikalne poteze i konfrontaciju. Bilo je čak izjava da je STO tvrdava razvijenih zemalja i da je bolje da prestane sa radom. I na strani razvijenih zemalja bilo je neumerenih izjava, kao što je, na primer, izjava šefa američke delegacije da SAD mogu krenuti drukčijim putem i promeniti svoju orijentaciju sa multilateralnih tokova na bilateralne i regionalne aranžmane sa zemljama koje su za to spremne. Čule su se izjave da STO nije forum za "političke proteste", ili za humanitarnu pomoć, već za ozbiljne pregovore o oblikovanju trgovinske politike u svetu.

Sve ovo su, naravno, bile neumerene reakcije, ali, ipak kratkog daha. Preovladale su smirene i konstruktivne analize uzroka neuspeha i nastojanja da se razlike prevazilaze, a STO uobličava u instrument u kome sve zemlje treba da vide svoju šansu.

U sedištu STO u Ženevi, nastavljeno je sa susretima i razgovorima što je rezultiralo sazivanjem novog ministarskog sastanka, koji je u tom gradu i održan, u julu ove godine.

Ovoga puta, uspeh je bio potpun, a usvojene odluke su dobile ogroman publicitet širom sveta. Generalni direktor STO izjavio je da se radi o "istorijskom dostignuću", a debakl u Kankunu je okarakterisan kao prevaziđen. Ovakve reakcije su izazvane iznenađenjem što je posle fijaska u Kankunu, relativno brzo došlo do pozitivnog preokreta, a mnogo više zato što su usvojene odluke zaista veliko ohrabrenje za dalje napore za uspostavljanje jednog međunarodnog trgovinskog sistema, koji bi bio u funkciji privrednog razvoja, naročito zemalja u razvoju.

Zemlje učesnice su se obavezale da će ostvariti Program rada usvojen u Dohi i uspešno okončati lansiranu rundu pregovora. Usvojeni su jasni i precizni okviri i modaliteti za pregovore u zajednički utvrđenim pravcima, kao i sve norme i principi koji treba da garantuju uspeh budućih pregovora.

Ono što je, međutim, bilo presudno za visoke ocene sastanka jeste to što su sve zemlje po prvi put prihvatile u formi obaveze da će ići na ukidanje svih oblika subvencija agrarnom izvozu i da će substancijalno smanjiti onu podršku poljoprivredi koja remeti međunarodnu trgovinu ovim proizvodima. Nisu utvrđeni rokovi za sprovođenje ovih obaveza, niti je fiksiran datum okončanja tekuće runde pregovora. Ovo nije bacilo senku na ostvarene rezultate, jer se imalo u vidu da su i ranije runde pregovora trajale duže nego što je bilo usaglašeno, kao na primer, prethodna tzv. Urugvajaska runda, koja je trajala dve pune godine duže od predviđene četiri.

U ovom trenutku nije mnogo oportuno detaljnije procenjivati kako će i kojim tempom pregovori nastaviti da se odvijaju. Imajući u vidu, međutim, da se radi o ekonomski i politički veoma osetljivim problemima za veliki broj najuticajnijih zemalja, uputno je upozoriti da ne treba isključiti mogućnost eventualnih zastoja pa i kriza. Uostalom, videli smo da su tokom nekoliko poslednjih godina, na primer, registrovana dva uspešna (Doha, Ženeva) i dva neuspešna sastanka (Sijetl, Kankun).

Problemi poljoprivrede su, po svojoj prirodi, takvi da mogu unositi najviše neizvesnosti u dalje procese pregovaranja i izlagati ih teško predvidivim obrtima. Agrarni protekcionizam je s jedne strane, veoma složen i veoma teško rešiv problem. S druge strane, nije nerealno procenjivati da sazreva vreme za dublje promene u toj oblasti i za brže postizanje rešenja za promovisanje tih promena. Agrarni protekcionizam postaje sve veći teret i sve skuplji sistem mera i politika za one koji ga primenjuju, pre svega za SAD i EU, naročito posle njenog proširenja.

Korisno je, takođe, spomenuti da posle iskustava stečenih poslednjih godina može doći do izražaja veća spremnost da se STO i sve ono što se u okvirima te organizacije odvija, više usmerava prema interesima ne samo jedne grupe, već svih zemalja sveta.

Važno je, na kraju, istaći da rezultati sastanka u Ženevi ohrabruju gledišta i opredeljenja da se procesu globalizacije ne može i ne treba globalno suprotstavljati, već da, na protiv, treba ulagati napor da se u njemu učestvuje i utiče na njegove tokove.

Poverenik dramatičnih i neizvesnih vremena

PIŠE: DRAGAN BIŠENIĆ

Početak septembra, u 98. godini u Zagrebu je umro najznačajniji jugoslovenski diplomata hladnoratovske epohe. Vladimir Velebit je bio centralna ličnost definisanja odnosa sa zapadom Titove Jugoslavije i dugo godina jedini živi svedok istorijskih događaja koji su golicali maštu i radoznalost običnog sveta, ali i ambicioznih revizionističkih istoričara. Velebit je je bio učesnik čuvenih "martovskih pregovora" na kojim je, navodno dogovarana saradnja Nemaca i partizana protiv saveznika, ukoliko bi se oni iskricali u Dalmaciji (što nikada nije ni bila stvarna vojna opcija), bio je učesnik pregovora Tita i Draže Mihailovića 1941, a posle rata akter dva tajna pregovaračka procesa koji će u potpunosti definisati jugoslovensku politiku balansa prema Zapadu tokom hladnog rata. Prvi pregovarački proces trajao je osam meseci, onoliko koliko je Velebit krajem 1950. i početkom 1951. boravio u Vašingtonu. Na tom koloseku čiju je kompoziciju vodio Velebit, Jugoslavija je skoro stigla u NATO: dobijala je američku vojnu pomoć narednih osam godina, a onda konstantu podršku sve do kraja postojanja te države. Lokomotivom koja je kočila isti proces svrstavanja uz Zapad, a koja se kretala oko "tršćanskog pitanja", upravljao je takodje Velebit. Saradjujući sa Amerikom na jednoj strani, a konfrontirajući se sa svim zapadnim saveznicima po pitanju Trsta, Jugoslavija je dostigla balans u svojoj spoljnopoličkoj poziciji koji nije promnjen sve dok je postojao hladni rat i bipolarni svet. U onoj meri u kojoj je jugoslovenska spoljna politika imala globalni značaj, spoljnopolička i diplomatska uloga Vladimira Velebita u toj politici bila je centralna sve dok nije napustio jugoslovensku diplomatiju i prešao na funkciju generalanog sekretara Evropske komisije UN u Ženevu. Tokom naših čestih razgovora u poslednjih pet godina, Velebit nikada nije pristao da mu se dodeli takva uloga i takav značaj. Za sebe je govorio da je bio samo izvršilac politike koja se negde drugde kreirala. Istorijsko istraživanje neće morati da se obazire na ličnu skromnost aktera. U spoljnopoličkom delovanju Vladimira Velebita postoji konstanta koja ga je činila najpoverljivijim izvršiocem jugoslovenske spoljne politike u dramatičnim i neizvesnim vremenima.

Kada se Tito sukobio sa Staljinom, trebalo je naći saveznika na Zapadu. Za komunističku zemlju, kakva je tada bila Titova Jugoslavija, bio je to delikatan zadatak. Velebit je bio podesan za taj posao između ostalog, i zato što je bio i prvi Jugosloven kojeg je IB optužio da je "britanski špijun". Paradoks je još potpuniji ako se zna da je Velebit svoj angažman u levičarskom pokretu pre rata počeo radeći sa zagrebačkim

rezidentom Kominterne – Josipom Kopiničem. Kada je Kopinič bio odsutan on je obavljao njegovu ulogu. Kada mu je Tito pokazao to pismo – Velebit je pristao da odmah bude premešten sa mesta faktičkog ministra spoljnih poslova, prvo na bolovanje, a onda u Ministarstvo za ekonomske odnose sa inostranstvom. Krajem 1950. i početkom 1951. Velebit je proveo osam meseci u Vašingtonu i tokom tih osam meseci pregovora o mogućnosti da SAD isporuče komunističkoj Jugoslaviji pomoć u naoružanju. Svakog petka uveče u kući jednog od direktora CIA, Roberta Džojasa, Velebit je odabranoj grupi visokih američkih zvaničnika iz Pentagona, CIA, Stejt Departmenta objašnjavao kako jedna komunistička zemlja u jeku hladnog rata može da bude pomagana od glavnog komunističkog suparnika. Među njegovim sagovornicima bili su Robert Lindzi, Averel Hariman, Čarls Bolen, Pol Marfi i brojni drugi zvaničnici. Rezultat tih dugih razgovora bilo je američko prihvatanje da Titovoj Jugoslaviji isporuče oružje. Velebit je hitno otputovao u Beograd da referiše Titu. Listu naoružanja lično je pisao da neko drugi ne bi došao do nje. U sledeću posetu Velebit je za dva meseca otišao zajedno sa načelnikom Generalštaba jugoslovenske armije Kočom Popovićem. Razgovori u Vašingtonu trajali su šest nedelja. Na povratku Popović je svratio u Pariz da se sretne sa komandantom NATO Dvajtom Ajzenhauerom. U njegovoj rezidenciji vođen je jedan od najparadoksanlijih razgovora tokom hladnog rata koji objašnjava kako je moguće blisko prijateljstvo i saradnja idoloških neprijatelja i to ne bilo kojih, već komunista i antikomunista. "Ja kao predstavnik demokratskog sistema, moram da vas pitam, da li verjete da je moguće da se borci vaše komunističke armije bore rame uz rame sa našom kapitalističkom armijom, protiv sovjetske armije koja je takođe komunistička", pitao je ljubopitljivo Ajzenhauer. "Naravno. Doktrinarni faktor tu ne igra nikakvu ulogu, ali sovjetski kominizam je imperijalistički", objasnio je načelnik jugoslovenskog Generalštaba ovu kontraverzu.

Tokom rata bio je partner vojnim misijama zapadnih armija koje su dolazile na jugoslovensko ratište da bi tačno utvrdile šta je istina od kontroverznih informacija – ko se bori, a ko se ne bori protiv Nemaca. Posebno bliske odnose on je uspostavio sa dvojicom britanskih oficira – ser Ficrom Meklejom i Vilijemom Dikinom. Revizionističke grupe istoričara reći će da su na osnovu njihovih izveštaja partizani prihvaćeni ili proglašeni borcima protiv okupatora, te da je saveznička pomoć na osnovu toga otišla partizanima i da je to odlučilo ishod gra-

đanskog rata u Jugoslaviji. Prve diplomatske misije Velebit je vodio u Kairu 1943. i u Londonu 1944. U Kairu se sreo sa brojnim stranim vojnim izaslanicima, ali je među njima bio posebno važan susret sa oficijom OSS Robertom Džojksom. "Do tada se Amerikanci nisu interesovali za zbivanja na Balkanu. Balkan je u celini bio prepušten Britancima. Tek od tada počinje američko interesovanje za Balkan kao uvod u njihov presudni uticaj na zbivanja na poluostrvu". Tokom svoje misije u Londonu, iako neočekivano, sreo se sa premijerom Čerčilom. To je bio jedan od niza susreta koji će uslediti, sve dok Velebit ne bude imenovan za ambasadora u Londonu.

Kuriozitet je da je Velebit bio i dugogodišnji predsednik Lovačkog saveza Jugoslavije. On je bio taj koji je Titu i drugima iz komunističkog vođstva otkrio zadovoljstva lova. "Ali

lova na naučnoj bazi, a ne besomučne likvidacije divljači", govorio je Velebit. Takođe, bio je prvi koji je saznao da će Jovanka Budisavljević biti buduća Titova supruga. "Tito me je lično zamolio, kada sam bio ambasador u Rimu da joj pomognem da provede mesec dana". Poslednjih godina nikada ni on, ni njegova supruga Vera, nikada nisu uspeli da dobiju telefonom Jovanku, a sva pisma koja joj je uputio, vraćala su se pošiljaocu uz napomenu "primalac nepoznat".

Odlaskom Velebita, otišao je poslednji akter velikog doba jugoslovenske diplomatije, kada je Beograd bio centar globalnog značaja, doba koje se verovatno nikada više neće ponoviti, niti se može zaključiti da bilo ko danas u Srbiji želi da se to doba ponovi.

kutak za kulturu

Bez interpunkcije

PIŠE: ZLATKO PAKOVIĆ

"Kajmak i marmelada", scenario i režija: Branko Đurić, uloge: Branko Đurić, Tanja Ribič, Dragan Bjelogrić, Rene Bitorajac, Teja Glazar, zemlja: Slovenija

Ilegalni transport ljudi sa istoka i sa juga – sa Balkana, iz zapadne Azije ili sa severa Afrike, kroz Sloveniju prema Italiji, kojim se bavio vrlo dobar slovenački film "Rezervni delovi", prikazuje se i u ovom slovenačkom filmu, ali kao epizoda. To znači da, za razliku od Kozoleovog filma, Đurićev film ne uzima u obzir nijedan lik iz grupe ilegalaca, niti ga njihova sudbina zanima, već to postoji kao detalj iz života glavnog junaka, ključan, istina, za zaplet – koji nema nikakve veze sa sudbinom poniženih i prevarenih ljudi. Ovde dve stvari padaju u oči. Prvo, ilegalni transport emigranata je ozbiljan problem u jednoj pravno valjano uspostavljenoj državi, kakva je Slovenija. Drugo, ono što je ključni, sudbonosni događaj nečije egzistencije, za nekog drugog može da bude uzgredna pojava. Nečije stradanje, nečija smrt, za drugog može da predstavlja samo epizodu. Film Damjana Kozolea ime "Rezervni delovi" nosi zato što veliki broj ilegalno transportovanih ljudi u Italiji biva ubijen kako bi njihovi organi bili skupo prodati za transplantaciju. Važno je, dakle, da ovi ljudi stignu, prvo, zdravi u Italiju i, drugo, da stignu ilegalno, kako njihova smrt ne bi zabrinula državne vlasti. Odličan naslov. Zašto se film Branka Đurića zove "Kajmak i marmelada"?

Negde na početku filma gledamo ovakvu scenu. Špela (Tanja Ribič) otvara frižider, pogleda unutra i pita Boža (Branko Đurić) kakav je to buter tu. Božo joj odgovara da to nije buter nego kajmak. Špela zatim pita da li taj kajmak može da se koristi umesto butera i da se namaže na hleb sa marmeladom. Božo odgovara potvrdno. Zatim, Špela jede parče hleba sa kajmakom i marmeladom i kaže da joj je to ukusno. Božo se smeje. Šta vidimo iz ovog skeča? Prvo, Slovenka Špela, devojka barem na sredini dvadesetih godina, ne zna šta je to kaj-

mak. To je neverovatno. Drugo, Špela živi sa čovekom za čije omiljeno, "nacionalno" jelo još uvek nije čula. Veoma sumnjivo. Zašto je, međutim, autoru bila važna ova tako neuverljiva i nebitna epizoda? Zato da bi njome eksponirao ideju filma i da bi skovao metaforu. Kajmak je Bosanac Božo, marmelada je Slovenka Špela. I jedno i drugo, posebno, ukusno je. Jedno s drugim ne ide. Marmelada je slatka, kajmak je slan, Špela je uredna, marljiva i zaposlena. Božo je aljkav, lenj i bez posla. Međutim, kad postoji ljubav, naime zaljubljenost, kad su dvoje očarani jedno drugim – a ovo čaranje se, dakako, ne može iscrpsti razumevanjem, jer ono uvek ostaje najvećim delom neshvatljivo, i što je neshvatljivije, tim je i dublje – onda, ma koliko neverovatan bio, ne postoji nemoguć ljubavni spoj. Ma kakve kulturne ili karakterne razlike da su posredi, postoje situacije u kojima je zblizavanje moguće. Uostalom, uočili smo da Špeli prija ono parče hleba premazano kajmakom i marmeladom. A ljubav je kao i glad. No, da bismo to videli na filmu, potrebno je da nam se prikaže jedna strastvena, emocionalno zasićena atmosfera ljubavne veze, a ne da nam se skeč scenom nagoveštava zamisao autora. Kada se ona traži, kao što je to slučaj u ovom filmu, metafora redovno izostaje a njen pokušaj završava kao kratkovida metonimija.

Kratkim scenama, manje ili više uspešnim sa svojim komičnim efektom, Đurić je ocrtavao ovu više ili manje nasilnu podelu na raspojasane, avanturi sklone Bosance i uštogljene, naivno razdragane Slovence, udaljujući se tako od suštine odnosa koji je u centru naše pažnje: odnosa između Špele i Boža. Ako u filmu postoji ljubavna priča, onda je ona neminovno osa filma, sve ostalo je drugostepeno. To ovde nije bilo razlučeno. Film je ostao bez akcenatske hijerarhije, u neku ruku bez interpunkcije. Na taj način ostali su neiskorišćeni emocionalni glumački resursi, čije je postojanje nesumnjivo.

Branko Đurić je inteligentan komičar melanholičnog izraza sa izvanrednim osećajem za apsurd. Nažalost, kao scenarista i reditelj ovog filma, nije dopustio glavnom glumcu da svoje osobine – inteligenciju, humor, apsurdnost i melanholiju – iskaže kao jedinstvenu vrlinu.

Paralelni život sa zločinom

PIŠE: NENAD DAKOVIĆ

Nema svadbe bez mesa. Ova ružna, preteća, zlokobna rečenica potiče iz knjige svedočenja Svetlane Đorđević "Svedočanstvo o Kosovu", koju je objavio "Fond za humanitarno pravo" i o kojoj je bilo reći na tribini u Domu omladine. Bila je to, posle pisma podrške 20 intelektualaca, prva javna podrška ovoj ženi koju su napali oni "hrabri momci" sa crvenom ružom na majicama, koja je postala zlokobni simbol "Crvenih beretki" – upravo zbog njenog svedočenja o zločinima na Kosovu naših paravojnih i policijskih snaga koji će eskalirati – kao što je to Šešelj, tadašnji potpredsednik Vlade Srbije i najavio – tokom bombardovanja (intervencije) NATO 1999. godine. Život Svetlane Đorđević je sada ugrožen u toj meri da je ova tribina morala da bude prijavljena policiji Starog Grada, dok je Nataša Kandić na kraju ovog razgovora rekla da se danas kaje što je podržavala autorku u njejoj nameri da svedoči o istini na Kosovu. Moram da kažem, da je ovo pomalo neočekivano "priznanje", ljudski sasvim razumljivo, delovalo veoma mučno i onepokojavajuće, kao što me je, dok sam dolazio na ovaj razgovor, progonilo pitanje, zar je doista moguće da se posle 15 godina – jer u istoj sali su pre toliko godina počele sesije "Beogradskog kruga" – ništa nije promenilo. Da se naš paralelni život sa zločinom nastavlja u istoj kaljuzi: završen je BELEF, održava se novi *Art Festival* u Belom dvoru, počinje BITEF. Nikada više festivala i igre, valjda zato da bi se normalizovao ovaj dvostruki, paralelni život sa zločinom. "Hvala, ne pristajem na normalizaciju", kao što je to nedavno napisao Jirgen Habermas, provit talasa novog antisemitizma, 60 godina nakon nacističkih zločina. Da, ali za ovu knjigu se saznalo posle ovog napada na autorku, godinu dana posle njenog objavljivanja, a na sinoćnom "Utisku nedelje" masovnu podršku gledalaca dobila je odbrana Slobodana Miloševića u Hagu. Koštunica je tek juče, prvi put posle toliko godina odbacivanja saradnje sa Hagom, pozvao optužene da se predaju i tako "pomognu državi". Nastavlja se naš "dvostruki život". Sada sam se setio da je ovu sintagmu upotrebio nemački pesnik Gotfrid Ben objašnjavajući svoj pristanak na nacizam "zahtevom za intelektualnom čistotom". Ogromna većina naših intelektualaca, valjda, zbog iste potrebe i dalje ne vidi zločine. Kao da se oni mogu zaboraviti, a ono o čemu se ne govori, nije ni bilo.

Zato ovde prepisujem kraći tekst koji sam te večeri pod naslovom "Boj na Kosovu" pročitao u Domu omladine. Naravno da je ovaj naslov ironičan, rekao sam. I sama autorka o ovom "boju" govori sa neskrivenom ironijom. Jer, da bi ironija, uopšte, imala značenje, ili smisao, njen referent mora da bude stabilan. A "svi znaju istinu", kaže na samom kraju knjige autorka. Svi znaju istinu o Kosovu i ovom poznom "boju" za Kosovo iz 1999. godine. Zato je upravo ironija dominirajuća književna forma ove istine.

Ali, ovo večeras, naravno, ovaj razgovor, nije nikakva književ-

na promocija, niti to može da bude. Osim ponovo kao ironija. Jer, "svi znaju istinu". Danas Hag, odnosno Međunarodni sud za ratne zločine, ponovo bezuspešno traži izručenje Pavkovića, Lazarevića, onog generala koji je pobjegao u Rusiju, ili onog generala koji je uvaženi član srpskih liberala, stranke na čijem je čelu nekadašnji ministar policije u Srbiji. Još jednom ironija. Potrebno je, doista, pročitati ovaj dnevnik da bi se razumelo o kakvom se to zločinu radi na Kosovu. Samo još nešto o tome. Teško je reći kakvoj vrsti literature pripada ovo štivo. Jer, književnosti nema bez fikcije. A u ovim zapisima nema fikcije. Zato ovo nije nikakvo književno veče, ili promocija. Jer se sam život ne može pretvoriti u promociju. Za *Majstora* priče, ili naracije, potrebna je razlika, ili distanca u odnosu na sam život, a nje ovde nema. Niti je ona, distanca, ovde moguća. To je, da kažem, breme koje nose ovi zapisi, breme koje treba izdržati, kao i sam život. Zato je i samo čitanje ovih zapisa (što je inače najlakše) izuzetno teško, baš kao i sam život. Naročito za one, poput mene, za koje je upravo čitanje bilo najvažnija strategija kako ne bismo umrli od istine. Gotovo jedina mogućnost.

O kakvom zločinu je ovde reč? Obično se kaže da još uvek nije napisana prava literatura ("dobra literatura") o tzv. mega zločinima iz prošlog veka. Niti je to uopšte moguće. Svetlana Đorđević pokazuje zašto je to tako. Jer je ovaj "veliki zločin", ako uopšte postoji, osim u sopstvenoj ideologizaciji – uvek mali i običan, banalni zločin. To je zlokobni, banalni smisao one poslovice kojom svoju pomahnitalu krađu opravdava komšinica Vera: "Nema svadbe bez mesa", kaže ona, dok krađe stvari svojih komšija Albanaca. "Veliki zločin" je zato samo nakazni zbir, ili gomila ovih malih, nakaznih zločina, takozvanih malih, običnih ljudi. To je istina o ovom zločinu, ili zločinima. Ova njihova, kako bi rekao Adorno, *minima moralia*, pošto ona velika *moralia* više nije moguća. "Možda je to neka naopaka pravda, ko zna?", kako piše Svetlana Đorđević u ovom dnevniku o zločinu. Ono što je, kako bih rekao, zaprepašujuće u ovom dnevniku je upravo njegova trivijalnost, ili "autentičnost". To "obični" ljudi, oni što idu svakodnevno na pijacu, podižu decu, ili ponekad pišu pesme, jer im je tako došlo, krađu i ubijaju, kao da je to najobičnija stvar na svetu, jer eto, "nema svadbe bez mesa". To je zločin na delu, u ponom zamahuzi istini, bez racionalizacije, uzroka, ili ideološke ljuštore koja naknadno samo zamagljuje, ili iskripljuje njegovu trivijalnu prirodu i poreklo. Sa one strane dobra i zla život je zločin. To je poražavajuća istina ovog dnevnika o zločinu. Dubina pripada jedino dobru. Ali i težnja za intelektualnom čistotom, ponekad, može odvesti u zločin. Ovde nema nikakve "intelektualne čistote". Sve je tako jednostavno i prozirno. Jednostavno, "nema svadbe bez mesa", kako uzvikuje dojučerašnja komšinica, dok raspeta među ukradenim stvarima svojih komšija na motokultivatoru beži sa Kosova. To je istina o njejoj krađi, tako običnoj, ili o "pobedi" generala Pavkovića, koji protiv NATO ratuje tako što beži krijući se iza kolona civila, ili u civilnim objektima.

Vi se sećate onih bilborda sa poslednjih predsedničkih izbora u Srbiji na kojima je pisalo: "Pobednik". Jer svi znaju istinu o Kosovu. I zločini nad preostalim Srbima na Kosovu su isto tako "obični" i "banalni" kao i oni prethodni. Banalni zločin proizvodi jedino banalnost a ne istinu. Da li je "istina" iz drugog registra, drugog poretka? Da li, uopšte, postoji drugi poredak? ■■

Ko nema državu – ima “plave”

PIŠE: IVAN MRĐEN

Voleo bih da grešim i da me što više ovdašnjih sportskih novinara demantuje time što će prvo pročitati ovaj tekst, a potom učiniti napor da ospori moje tvrdnje ili se makar zamisli nad sopstvenom pozicijom i praksom. Nažalost, na osnovu dosadašnjeg iskustva, mogu sa dosta sigurnosti da tvrdim da se nešto slično neće dogoditi, jer sam o ovoj temi često pisao i govorio, ali ni ja, ni propagandisti iz sportskih listova i sportskih rubrika u dnevnim novinama, kao u onoj dečjoj pesmici “nismo mrdli dalje od početka”.

Njihovo “ga, ga, ga” ponavlja se već godinama, jer se veliki sportski događaji ciklično smenjuju, a u njima i pobeđe i porazi sportista sa ovih prostora.

KAKOSMOSENADALI: Od 13. do 29. avgusta 2004. godine održane su 28. olimpijske igre u Atini, na kojima su predstavnici Srbije i Crne Gore osvojili dve srebrne medalje (Jasna Šekarić u streljaštvu i muška vaterpolo reprezentacija), jedno peto mesto (veslači Nikola Stojić i Mladen Stegić), jedno šesto mesto (atletičarka Olivera Jevtić u maratonu), jedan plasman u finale (Dragutin Topić u skoku uvis), jedno četvrtfinale (muška odbojkaška reprezentacija) i dva izrazito loša plasmana (11. mesto košarkaša i tri poraza fudbalera u tri utakmice, uz gol-razliku 3:14). Sve ostalo vrtelo se oko rezultata dovoljnih da se ispuni olimpijska norma i otputuje u Atinu, ali ne i za zapaženiji plasman na najvećoj svetskoj sportskoj smotri.

Neposredno po svečanom zatvaranju Olimpijade u autobusu gradskog prevoza sam, sticajem okolnosti, bio prinuđen da slušam monolog jednog, po mojoj proceni, sedamnaestogodišnjaka, koji je ovako “sumirao” navedeni učinak ovdašnjih sportista: “Kakvi vaterpolisti, ko ih j... Vodimo tri razlike, a onda oni, k'o p.... – izgube. Žao mi, brate, odbojkaša, ali otkuda taj virus samo nas da pogodi. Nikoga drugog, samo nas! Tu nisu čista posla. A košarkaši su gola g....”

Ne znam da li bi, da je bio na mom mestu, neko od kolega sportskih novinara pomislio da su rečenice tog momčića (uzgred, pristojno obučenog i prilično urednog), u stvari, njihovi lični “frankenštajni”, konačni “produkt” svega onog što se i tokom nadmetanja u Atini nazivalo “izveštavanjem”, a posebno naslova koji su sve to “krasili”.

“Atina je bila i prošla. Očekivali smo, kao i uvek, mnogo od mladića i devojaka u plavim dresovima. Nažalost, prošli smo kao ‘bosi po trnju’. Nikada gore, ako se računaju Olimpijske igre od Drugog svetskog rata do današnjih dana. Za ponos nacije “delfini” i večita Jasna. Uz njih odbojkaši, mada se nisu domogli pobeđničkog postolja, veslači Nikola Stojić i Mladen Stegić, peti na najvećoj smotri, i Olivera Jevtić, najbrža Evropljanka u najtežoj atletskoj disciplini – maratonu. Šta reći o ostalima? Mnogi su bili na prijatnom letovanju o, naravno, našem trošku. Oni od kojih se, možda, i najviše

očekivalo – košarkaši, najviše su i razočarali. Iza nas je bila samo Angola, plasman kao u vreme Locija i drugova, koji su počeli da ispisuju prve stranice naše igre pod obručima” – to je doslovan, sve sa stilskim i pravopisnim greškama, citat iz teksta “Laku noć, Atino”, objavljenog u “Sportu” 30. avgusta 2004. godine.

Liči li ovakav rezime na razmišljanja nadobudnog tinejdžera iz autobusa GSP? Liči! Kad se izbace psovke i neumesnosti, ostaje upravo to – “očekivali smo mnogo”, a prošli smo “nikada gore”.

U VIRTUELNOM PROSTORU: Bilo bi, međutim, pogrešno zbog toga unapred osuđivati samo sportske propagandiste, a da se prethodno ne ukaže na neke objektivne okolnosti, koje njihov posao čini znatno težim, i prema ovdašnjim kolegama koji se bave nekim drugim oblastima društvenog života i prema kolegama sportskim novinarima iz nekih drugih država. Naime, oni se, i ovdašnji sportski novinari i sportisti čija takmičenja prate, veoma često nalaze u nekakvom virtuelnom prostoru, čije su granice – zbog nekritičkog pozivanja na sportsku tradiciju prethodne države, selektivnog prerađivanja ovdašnje istorije u poslednjoj deceniji prošlog veka i uzdizanja inata, revanša i osvete na nivo “nacionalnog zadatka” – pome-rene gotovo do besmisla. S druge strane, realno stoje činjenice da su i na ovoj Olimpijadi sportisti Srbije i Crne Gore nastupali pod zastavom državne zajednice koja nema mnogo izgleda da opstane i sa himnom kojoj zvižde i vlastiti navijači...

Problem je “rešavan” ukidanjem geo-političkih imenica i prideva, pa se tokom čitave Olimpijade koristila skraćena “SCG” za rezultate, tabele i “glave izveštaja”, dok su, na drugoj strani, pridevski termini “plavi” i “naši” promovisani u subjekte. To je moguće zaključiti i površnom analizom udarnih naslova na prvim stranicama oba beogradska sportska lista (“Sporta” i “Sportskog žurnala”):

POPRAVNI ZA PLAVE ASOVE – *Sportski žurnal*, 17. avgust, pred drugi nastup reprezentativaca Srbije i Crne Gore, a posle poraza košarkaša i odbojkaša u prvom kolu;

PRAVO PLAVO LICE – *Sport*, 18. avgust, posle jedinog uspešnog dana za sve tri selekcije (pobeda košarkaša u susretu sa Italijom, odbojkaša sa Francuskom i vaterpolista sa Rusijom);

SUBOTA KAO DAN D ZA NAŠE – *Sportski žurnal*, 21. avgust, uoči odlučujućih utakmica po grupama, kad su sve tri selekcije imale izgleda za uspeh;

OLIVERA, BOGINJO NAŠA – *Sport*, 24. avgust, posle zapaženog nastupa Olivera Jevtić u maratonu.

Da budem iskren, to je bio jedini način da se izbegnu sve rogobatne, mada daleko preciznije, formulacije: “reprezentativci Srbije i Crne Gore”, “Srbi i Crnogorci”, “reprezentativci državne zajednice”... Ocenivši da je u ovdašnjoj javnosti stvoreno odgovarajuće interesovanje za ovaj sportski događaj i da se nastup “naših sportista”, odnosno “plavih”, zaista doživljava kao reprezentovanje države i nacije, pri čemu su gurnuta pod tepih sva pitanja koja bi mogla da relativizuju upravo ta dva pojma (koja “država”, koja “nacija”), sportski novinari su se i ovog avgusta upustili u svoju najomiljeniju disciplinu – neumesno preterivanje.

Ono se rasprostiralo u tri osnovna pravca: preuveličavanje sposobnosti i rezultata “naših”, potcenjivanje protivnika i ras-

paljivanje navijačkih strasti. Za sva tri pravca delovanja, koje ja već godinama nazivam propagandom a ne novinarstvom, korišćeni su uobičajeni epiteti, sinonimi i hiperbole, pa u tom smislu ni Olimpijada u Atini, sa svojim rekordima, atmosferom i ukupnim utiskom, nije bila dovoljno inspirativna da se sa navijanja (propagande) pređe na opisivanje (novinarstvo).

NAVIJAČKE SINTAGME: Tačnije, delovanje sportskih novinara u ovom periodu bilo je, u stvari, hiperbolično u sva tri navedena pravca (i prema "našima", i prema protivnicima, i prema "navijačima"), jer je veoma teško govoriti o epitetima, sinonimima i hiperbolama u klasičnom smislu. Naime, u sva tri oblika izražavanja, sportski novinari su vremenom uneli neka svoja "pravila", pa su se tako epiteti i sinonimi pretvorili u navijačke sintagme.

Nekoliko primera će to najbolje potvrditi:

TAJFUN ZVANI ALEKSANDAR – *Sport*, 15. avgust, tekst o stonoteniseru Aleksandru Karakaševiću, koji je jedini uspeo da se plasira u treće kolo;

DELFIN ZA MEDALJU – *Sport*, 19. avgust, uoči nastupa plivača Milorada Čavića na 100 metara slobodnim stilom, što je "njegova najjača disciplina";

ZAVESLAJI DO OLIMPA – *Sport*, 21. avgust, uoči finalne trke veslača Stojića i Stegića;

SPARTANSKA TRKA JEVTIČEVE – *Sportski žurnal*, 23. avgust, posle ženskog maratona;

UJED PLAGVIH AJKULA – *Sportski žurnal*, 24. avgust, uoči četvrtfinalnog susreta vaterpolista sa Španijom;

BLOK OD ČELIKA – *Sport*, 26. avgust, posle pobede odbojkaša nad Tunisom;

PLAVA SILA – *Sport*, 28. avgust, posle pobede vaterpolista u susretu sa Grčkom i plasmana u finale...

Na isti način su ispraćeni i neuspesi reprezentativaca Srbije i Crne Gore:

POSLEDNJA BRUKA – *Sportski žurnal*, 18. avgust, posle trećeg poraza fudbalera;

GODINE PROLAZE – *Sport*, 19. avgust, posle skromnog nastupa Dragana Perića u bacanju kugle (eliminisan već u kvalifikacijama);

HLADAN JUTARNJI TUŠ – *Sport*, 20. avgust, posle poraza košarkaša od Novog Zelanda;

CRNA TAČKA PLAVE ČETE – *Sportski žurnal*, 20. avgust, povodom istog događaja;

NA ROGOVIMA BIKA – *Sportski žurnal*, 22. avgust, posle poraza košarkaša od Španije;

JAO NAMA – *Sport*, 24. avgusta, posle poraza košarkaša od Kineza i propuštene prilike da se izbori plasman u četvrtfinale (sa naglaskom na ime kineskog reprezentativca Jao Minga);

SRUŠILI NAS RUSI I VIRUSI – *Sport* 26. avgusta, posle poraza odbojkaša u četvrtfinalu;

KRAJ NA POČETKU – *Sport*, 26. avgust, posle eliminacije rvača Davora Štefaneka u kvalifikacijama;

NEUMESNA POTCENJIVANJA: Pažljiva analiza iznetih primera, i kad se slavi i kad se konstatuju neuspesi, osim već navedene prakse da se uspesi opšte dobro, dakle "naši", a da se kod nesupeha pojavljuju "oni" sa konkretnim imenima i prezimenima, daje dosta dokaza za ocenu da je u osnovi takvog pristupa najčešće čisto navijaštvo, naopako uverenje da je dodatnim sredstvima potrebno privući pažnju čitalaca. U tom smislu posebno je indikativan odnos prema suparnicima, za koje su se osim već standardnih fraza ("bačuške" - Rusi, "kauboji" - Amerikanci, "kenguri" - Australijanci, "furijski" - Španci, "šahovničari" - Hrvati, "gaučosi" - Argentinci, "petlovi" - Francuzi...) i uobičajenih "dosetki" ("na dnu bazena" - za poražene protivnike vaterpolista, "uragan posle seta fore" - posle odbojkaškog susreta sa Argentinom) u naslovima izveštaja sa atinske Olimpijade korištene i neke druge sintagme:

TERMIN TEŽI OD RIVALA – *Sport*, 19. avgust, uoči utakmice košarkaša sa Novim Zelandom, igrane u ranim jutarnjim satima;

ZA PONOS I DRUGI KRUG – *Sport*, 21. avgust, uoči utakmice vaterpolista sa Hrvatskom;

AJKULE SPREMNE ZA AMERIČKU TUČNJAVU – *Sportski žurnal*, 23. avgust, uoči utakmice vaterpolista sa SAD;

AJKULE GRIZU I TOREADORE – *Sportski žurnal*, 25. avgust, uoči utakmice vaterpoliste sa Španijom...

Lako je uočiti da su svi ovi naslovi izvučeni iz najava određenih utakmica i da je njihov zajednički imenitelj dvostruko dizanje tenzije, i kroz veličanje "naših" i kroz omalovažavanje protivnika.

Skepticizam, izražen na početku ovog teksta, mogao bih mirne savesti da prepisem za kraj. Ovdajni sportski novinari robuju mnogim tradicionalnim obrascima ponašanja, među koje, na žalost, spada i odsustvo volje za samousavršavanjem i otklanjanjem slabosti u sopstvenom radu. Na ovakve i slične tekstove u prošlosti su reagovali uglavnom oni na koje se to najmanje odnosi, retki pojedinci koji su uspeli da se izdignu iznad proseka. Prvenstveno zato što nisu išli slonovskim stazama, koje vode isključivo u puku propagandu i golo navijanje, već su, negujući sopstveni stil, stalno povećavali distancu u odnosu na ogromnu većinu koja misli da o sportu i sportskom novinarstvu "sve zna", samo zato što ima "punu memoriju brojeva mobilnih telefona".

LITERATURA KORIŠĆENA ZA TEKST OLGE ZIROJEVIĆ "ČUVARI DUNAVA" SA STR. 39:

Fr. Babinger, *Die Donau als Schicksalsstrom des Osmanenreiches*, Suedosteuropa Jahrbuch, Muenchen 1961.

D. Bojanić-Lukač, *Negitunska krajina u vreme turske vladavine, na osnovu izvora iz XV i XVI veka*, Glasnik Etnografskog muzeja 31-32, Beograd 1969.

M- Stojaković, *Braničevski tefter, Poimenični popis pokrajine Braničevo iz 1467. godine*, Beograd 1987.

O. Zirojević, *Tursko vojno uređenje u Srbiji 1459-1683*. Beograd 1974.

Historija naroda Jugoslavije, II, Zagreb 1959.

D. Bojanić, *Turski zakoni i zakonski propisi iz XN i XVI veka za smederevsku, kruševačku i vidinsku oblast*, Beograd 1974.

B. Cvetkova, *Hajdutstvo v balgarskite zemi prez 15/18. vek*. I, Sofija 1971.

Čuvari Dunava

PIŠE: OLGA ZIROJEVIĆ

Već je veliki nemački osmanista Franc Babinger s pravom isticao da je Dunav *Schicksalsstrom* za Osmansko carstvo. I to za sve vreme njegovog polumilenijumskog trajanja na balkanskim prostorima. U periodu najvećeg uspona ovog carstva, posle pada Ostrogona u turske ruke (1543), granica, koja je delila Istok od Zapada, išla je Dunavom, zapravo od ovog grada. U svom donjem toku, pak, Dunav će ostati granična reka. I deo ove reke od Beograda do Kladova (tur. *Fethislam*) biće granična reka sve do turskog osvajanja Banata 1551/52. godine. Pa i u kasnijem vremenu, blizina vazalnih kneževina, Vlaške i Erdelja, doprineće da Dunav, naročito na svom delu od Smedereva do Kladova, sačuva, u određenoj meri, svoje granične odlike.

Da bi se odbranili, najpre od ugarskih provala – koje će trajati sve do bitke na Mohaču 1526. godine – a zatim i od mnogobrojnih hajduka koji su, kako to čitamo u samim turskim zakonima (kanunima), čim dođe proleće prelazili Dunav i učvršćivali se na suprotnoj strani (ugrožavajući stanovništvo i na vodi i na kopnu), Turci su pribegli čitavom nizu mera. Već od samog početka nad bezbednošću moćne reke bdela je turska ratna flotila, bdele su i posade rasute po tvrđavama uz njene obale, a bdelo je, najzad, i samo lokalno stanovništvo, neka vrsta narodne vojske, milicija. Njihov broj će se vremenom menjati (prema trenutnim potrebama i mogućnostima), menjaće se i njihov status, a i imena koja su nosili, ali će sve vreme ostati, s više ili manje uspeha, stalni čuvari velike reke.

Široko oslanjanje na lokalno, pa i na nemuslimansko stanovništvo, kao i prihvatanje odgovarajućih zatečenih institucija tipično je za Osmansko carstvo u celini. Tako je prvi braničevski subaša (vojno-upravni zapovednik), a potom i vidinski sandžak-beg, Ali-beg Mihaloglu, zatečene vojnike – bili su to, znači, vojnici-graničari - i vlahe (seosko stočarsko stanovništvo) u Braničevu prilagodio potrebama svog krajišta. U prvom turskom popisu Braničevskog subašiluka (1467) za stanovnike nekoliko naselja izrekom se navodi da čuvaju obalu Dunava. Stanovnici sela Hrama (Rama) – 20 hrišćana – bili su obavezni da danonoćno stražare na obali Dunava, a za uzvrat nisu davali harač (glavarinu), ispendže (lični rajinski porez) i rajinske dažbine. Stražarsku službu vršili su i stanovnici sela Usja – njih 35 - s tim što su bili oslobođeni samo harača i ispendže. Stanovnici sela Požežena – njih 50 – opet za stražarsku službu bili su oslobođeni plaćanja harača i ispendže, a "s kuće na kuću daju mericu pšenice i ušur na ribu". Stanovnici sela Kisiljeva – bilo ih je 80 – starali su se o brodovima (šajkama), verovatno je tu reč o čuvanju brodova, a za uzvrat bili su oslobođeni davanja harača i ispendže. Sličnu obavezu imali su i hrišćani koji su stanovali u varoši grada Golupca. Njih 76 čuvalo je, pored brodova, i grad i za tu službu nisu davali harač, ispendže, ušure i avariz (ili avarizi divanije – naziv za čitav niz posebnih obaveza koje su padale na običnu raj). Nešto kasnije čitava šajkaška služba na Dunavu biće poverena martolosiima (poseban rod turske vojske u našim zemljama, bili su uglavnom hrišćani), pa dolazi do sužavanja poreskih olakšica stanovnicima navedenih naselja.

Mnogobrojni ugarski napadi, koji su uskoro usledili – Ugrima je čak polazilo za rukom da ugroze i duboku unutrašnjost zemlje -

pokazali su nedovoljnu efikasnost sistema granične odbrane. Zbog toga će Turci, pored niza mera kojima su bili pribegli, povećati i broj naselja sa stražarskim obavezama. Budući da je selo Gradište bilo važan prelaz – nalazilo se na ušću reke Peka u Dunav – Ali-beg Mihaloglu je tu podigao jedan kaštel (tako stoji u turskom tekstu) u koji je smestio martolose. Iste, 1516. godine, naređeno je da se, pored martolosa (ukupno 49 duša), u ovu službu uključi i 70 hrišćanskih domova u selu Topolovniku; pa su stražarsku službu vršili zajedno muslimani i hrišćani. U Golupcu su hrišćani i dalje čuvali brodove, a obavljali su i sve poslove vezane za tvrđavu i brodove. U stražarsku službu bilo je uključeno ukupno 437 kuća (od toga 82 muslimanske) ne računajući martolose. U poređenju s prethodnim popisom broj čuvara je više nego udvostručen. Pada u oči i činjenica da hrišćani sada uživaju i veće poreske olakšice. Martolosi su – među njima je bilo i nešto muslimana - dobijali platu, a njihova domaćinstva bila su oslobođena davanja ušura, resmova (naziv za sve feudalne novčane poreze i dažbine) i avariza. Muslimani su bili oslobođeni feudalnih poreza propisanih šerijatom i novčanih feudalnih daća. Vredna je pažnje preporuka da se "svim nevernicima" koji bi prebegli iz Ugarske da muafijet (poreske olakšice) koji imaju hrišćani Golupca.

Posle ukidanja izuzetnog položaja raje i vlahu u smederevskom sandžaku (1536) upadljivo će se smanjiti broj čuvara Dunava. U Zakonu o primicurima (vrsta vlašskog starešine) i knezovima u Smederevskom sandžaku čitamo da su ukinuti martolosi za šticeenje i čuvanje vilajeta i da su tu službu (pored ostalih) preuzeli knezovi i primicuri, njih hiljadu. Oni će je vršiti i u kasnijem vremenu. Inače samo se za stanovnike Požežena izrekom navodi da, u vreme kada se Dunav zaledi čuvaju stražu na njegovoj obali, a vukli su i brodove iz Vlaške i Vidina i pomagali carskoj vojsci prilikom prelaska reke. Slične obaveze bile su nametnute i naseljima na levoj obali Dunava. Hrišćani varoši Pančeva, Kovina i sela Hisarlika (skela Stari Hram, nasuprot Hramu), budući važni prelazi, čuvali su skelu na Dunavu i sultanovu imovinu, a kao naknadu uživali određene poreske olakšice.

Opasna mesta na putu kroz Đerdap čuvalo je nekoliko derbenđijskih sela, u pitanju su čuvari klanaca, mostova i opasnih prolaza na drumovima, mogli su biti hrišćani i muslimani. I stanovnici Kladova, budući da su se nalazili na opasnom mestu, pomagali su carskim brodovima s hranom (koji su plovili Dunavom uzvodno i nizvodno), a obavljali su i druge carske poslove.

U XVII i XVIII veku obezbeđenje Dunava bilo je povereno nekoliko kategorijama stražara, ne računajući tvrđavske posade. Pandursku službu bili su organizovali knezovi, a plaćao ju je narod. U jednom fermanu koji se odnosi na čuvanje opasnih mesta i prolaza, kao i brodova (prelaza) na Dunavu, pominju se još brodari i kormilari (uz tvrđavske vojnike, pandure i druge čuvare). Ističe se još da potiču od raje.

U obezbeđenju javnog reda i mira Turci su se služili još jednim sredstvom - čefilemom. Reč je o uzajamnom jamstvu podanika. Jedno lice jamčilo je za drugo ili više njih međusobno. Čefilema je praktikovana kako među hrišćanima tako i među muslimanima (čini se da su od čefileme bili izuzeti samo pripadnici vojničkih redova), a kao jamci javljaju se i žene. S porastom nesigurnosti, nereda i hajdučije, turske vlasti će sve češće pribegavati čefilemi, po potrebi i stalno, a sve uz učešće lokalnih organa vlasti.

Helsinške sveske

17. KAKO DO EVROPSKIH
STANDARDA,
Zatvori u Srbiji 2002-2003

18. OLTAR I KRUNA

19. IZMEĐU NAČELA I PRAKSE,
Položaj “malih” i “velikih”
manjina u Srbiji

da li imate ostala izdanja Helsinškog odbora?

Svedočanstva

13. Ilija Đukić, KOSOVO: REALNOST I MIT
14. Slobodan Beljanski, HRONIKA UZALUDNOG OTPORA
15. Marko Nikezić, SRPSKA KRHKVA VERTIKALA
16. Laslo Vegel, ISPISIVANJE VREMENA, U MEĐUVREMENU
17. Srđa Popović, POSLEDNJA INSTANCA
18. Sonja Biserko, SRBIJA NA ORIJENTU
19. Živorad Kovačević,
SRBIJA I SVET: IZMEĐU AROGANCIJE I PONIZNOSTI
20. MILOŠEVIĆ VS. JUGOSLAVIJA
21. IZBEGLICE – ŽRTVE ETNIČKOG INŽENJERINGA

NARUČITE OVE KNJIGE NA TELEFON 011/30-32-408

OGLEDI

1. Olivera Milosavljević, U TRADICIJI NACIONALIZMA,
Stereotipi srpskih intelektualaca XX veka, o “nama” i “drugima”
2. Miodrag Marović, “POLITIKA” I POLITIKA
3. Todor Kuljić, PREVLAĐAVANJE PROŠLOSTI,
Uzroci i pravci promene slike istorije krajem XX veka
4. Mirko Đorđević, SRPSKA KONZERVATIVNA MISAO